

Verklaringenblad masterthesis

Naam student: Evert Meijer

Titel masterthesis: "De relevantie van de theorie dat men de Twaalf Kleins Profeten als één boek moet lezen voor de exegese van de Dag van de HEERE in Zefanja 2: 24-28."

VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

Handtekening:

Erasmelo, 24-09-2019

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PThU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PThU

wel

niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

Handtekening:

Erasmelo, 24-09-2019

Masterscriptie

De relevantie van de theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen voor de exegese van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18.

Student: Evert Meijer

Eerste begeleider: Prof. dr. K. Spronk

Tweede begeleider: Dr. M.C.A. Korpel

Vakgebied: Oude Testament

Protestantse Theologische Universiteit (PThU)

Amsterdam, juli 2019

Inhoud

1. Ter inleiding: onderwerp en aanpak scriptie	4
2. De opkomst en aard van het onderzoek naar intertekstuele verbindingen	6
3. De Twaalf Kleine Profeten geredigeerd tot één boek	10
a. Argumenten voor	12
b. Argumenten tegen	16
c. Het motief van de Dag van de HEERE als een argument voor de theorie	23
4. De Dag van de HEERE in de Profeten	27
a. Overzicht van het onderzoek naar de oorsprong van de Dag van de HEERE	27
b. Voorkomen	30
c. Betekenis	32
5. Eigen exegetische van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18	34
a. Algemene achtergrondinformatie Zefanja	34
b. Exegese van Zefanja 1:14-18	39
I. Afbakening perikoop	39
II. Werkvertaling Zefanja 1:14-18	41
III. Tekstkritiek	43
IV. Opbouw en structuuranalyse	44
V. Vers voor vers exegetische	48
VI. Vaststellen van intertekstuele verbindingen	53
c. Conclusies voor betekenis van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18	62
6. Relevantie van de theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen voor de exegetische van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18	63
7. Samenvatting en conclusies	66
Literatuurlijst	70

1. Ter inleiding: onderwerp en aanpak scriptie

De geschiedenis heeft geleerd dat kleine mensen van grote betekenis kunnen zijn. We doen er daarom goed aan om iemand die klein is of klein wordt genoemd niet bij voorbaat aan de kant te schuiven. Dit is zeker het geval bij de Twaalf Kleine Profeten, die zo worden genoemd omdat hun geschriften klein zijn in vergelijking met de grote geschriften van de profeten Jesaja, Jeremia en Ezechiël. Want hoewel hun geschriften klein zijn, is hun boodschap groot. In weinig woorden weten ze veel te zeggen. Kort en krachtig maken ze het volk duidelijk waar ze aan toe zijn op godsdienstig, politiek en sociaal gebied.

Hoewel hun monden al eeuwen zijn gesloten, spreken hun geschriften tot op de dag van vandaag en zijn ze voor velen een rijke bron van inspiratie. Er gaapt echter een enorme kloof in tijd, cultuur, taal en context tussen de profeet en de hedendaagse lezer. De schatten van de profeten liggen verborgen onder een dikke laag metaforen, beelden en (vaak impliciete) verwijzingen naar tradities en diverse overleveringen. Om toegang te krijgen tot deze schatten moet men graven en hierbij gebruik maken van de juiste instrumenten.

In de afgelopen eeuw zijn er verschillende ontwikkelingen geweest die belangrijk zijn geweest voor het oudtestamentisch onderzoek. Ontwikkelingen die de schatgraver nieuwe instrumenten aanboden om nog dieper en beter te kunnen graven in de teksten van de profeten. Ik begin in hoofdstuk 2 met een verkorte versie van mijn bachelorscriptie, waarin ik de opkomst en de aard van het onderzoek naar intertekstuele verbindingen behandel. Het onderzoek naar intertekstuele verbindingen gaat er van uit dat de betekenisrijkdom van teksten wordt vergroot als men teksten leest in het licht van andere teksten. Deze benadering blijkt in de praktijk een waardevol, maar ook een ingewikkeld instrument te zijn in de handen van de exegeet. Om aan te tonen dat er sprake is van een auteursintentionele intertekstuele verbinding zal men verantwoording moeten afleggen van de gebruikte methode en duidelijk moeten maken aan bepaalde criteria te voldoen.

De toepassing van intertekstualiteit leidde tot een andere ontwikkeling in het oudtestamentisch onderzoek. In de jaren '90 kwam er (vernieuwde) aandacht voor de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten. In hoofdstuk 3 ga ik in op de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd en zo gelezen moeten worden. Naast mogelijk bewijs uit historische bronnen, vormt het vaststellen en verklaren van intertekstuele verbindingen een belangrijke rol in de argumentatie. Voorstanders wijzen op de aanwezigheid van *catchwords*¹, thema's en motieven die de Twaalf Kleine Profeten aan elkaar verbinden en schrijven dit toe aan redactionele bewerking met het doel de Twaalf Kleine Profeten tot één boek te vormen. Tegenstanders ontkrachten de historische en literaire argumenten met tegenargumenten en geven alternatieve verklaringen.

Het is de vraag of deze benadering ook een waardevol instrument is in de handen van de schatgraver. Helpt deze theorie om tot een beter begrip van de teksten te komen? Dit wil ik onderzoeken aan de hand van een concreet thema en een concrete tekst. Ik heb als concreet thema gekozen voor de Dag van de HEERE omdat dit een kernmotief is in de profetische literatuur en door voorstanders wordt aangedragen als een van de thema's en motieven die de Twaalf Kleine Profeten aan elkaar verbindt. Ik sluit hoofdstuk 3 daarom af met een paragraaf waarin ik weergeef hoe men in de praktijk de theorie heeft uitgewerkt aan de hand van dit thema. Als concrete tekst heb ik gekozen voor Zefanja 1:14-18, omdat Zefanja in het algemeen en Zefanja 1:14-18 in het bijzonder de Dag van de HEERE als het centrale thema heeft. Dit leidt tot de volgende probleemstelling: Wat is de relevantie van de theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen voor de exegeese van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18?

¹ Ik ben geen goede vertaling tegengekomen en in de literatuur is het gebruikelijk om deze term te gebruiken.

Om deze vraag te beantwoorden moeten we meer weten over de Dag van de HEERE in het algemeen. Een derde belangrijke ontwikkeling van de afgelopen eeuw voor het oudtestamentisch onderzoek is de zoektocht naar de achtergrond en betekenis van de Dag van de HEERE. In hoofdstuk 4 werk ik de resultaten van dit onderzoek uit en wordt duidelijk waar en op welke manier de Dag van de HEERE voorkomt in de profetische literatuur en wat met deze uitdrukking wordt bedoeld.

Vervolgens zal ik in hoofdstuk 5 exegese doen van Zefanja 1:14-18. Ik doe exegese van de tekst zonder de theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen toe te passen. Ik behandel Zefanja dus als een apart geschrift dat ontstaan is tegen een specifieke historische achtergrond en in een specifieke context een eigen boodschap heeft. Vervolgens probeer ik aan de hand van structuuranalyses en woordstudies te komen tot de betekenis van Zefanja 1:14-18. De laatste stap voor het trekken van conclusies over de boodschap en betekenis van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18 is het vaststellen van intertekstuele verbindingen. Hier moet duidelijk worden of de teksten in Zefanja het meest recht gedaan worden als ze gelezen worden als een op zichzelf staande tekst, in het licht van de Twaalf Kleine Profeten, of in relatie tot een breder kader binnen het Oude Testament.

In hoofdstuk 6 komen alle lijnen weer bij elkaar en geef ik antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek, namelijk wat de relevantie is van de theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen voor de exegese van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18. Hier zal ik conclusies trekken en mijn eigen visie toelichten aan de hand van de exegese van Zefanja 1:14-18. Hoewel ik mij in mijn conclusies beperk tot de interpretatie van Zefanja 1:14-18, hebben mijn onderzoeksresultaten natuurlijk ook invloed op de algemene vraag of men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen of als twaalf aparte geschriften met elk een eigen boodschap.

Tot slot is hoofdstuk 7 een concluderend hoofdstuk waarin ik een samenvatting en in een hoofdlijn de resultaten van dit onderzoek geef.

2. De opkomst en aard van het onderzoek naar intertekstuele verbindingen

Vanaf de antieke retorica tot aan de 19^e eeuw was het vooral belangrijk om als schrijver oudere gezaghebbende teksten te imiteren. Men maakte gebruik van beroemde literaire werken uit het verleden als bron van inspiratie voor eigen werk.² In de Romantiek kwam de nadruk te liggen op originaliteit en imitatie werd laag gewaardeerd. Een schrijver moest komen met iets nieuws. Een literair werk moest vervolgens op zijn eigen interne relaties worden onderzocht om te begrijpen wat het wilde zeggen.³ Hier kwam een tegenreactie op in het begin van de 20^e eeuw. T.S Eliot uitte in 1919 kritiek op het feit dat men originaliteit en individualiteit zo hoog waardeerde en schrijvers stimuleerde zo veel mogelijk met hun voorgangers te verschillen.⁴ J. Kristeva (geb. 1941) stelde dat elke tekst uit woorden bestaat en aan andere teksten refereert die al eerder zijn gebruikt en gelezen.⁵ Elke tekst neemt andere teksten op en geeft daar antwoord op.⁶ Kristeva kwam in 1967 voor het eerst met de term intertekstualiteit en vormde een algemene theorie over hoe alle teksten met elkaar communiceren en aan elkaar verbonden zijn.⁷ Zowel in de (schrijf)kunst als in de Bijbelwetenschappen werd haar inzicht toegepast. Er werden veel artikelen, essays en boeken geschreven die ingingen op de aard en het nut van een intertekstuele benadering van de Bijbel.

Exegeten zijn zich de geschiedenis door natuurlijk altijd al bewust geweest van literaire overeenkomsten tussen verschillende Bijbelboeken en men legde de teksten uit met behulp van andere teksten in de Bijbel. Men heeft er altijd rekening mee gehouden dat het Oude Testament in het Nieuwe Testament werd gebruikt.⁸ In de bronnenkritiek had men ook oog voor literaire overeenkomsten om verschillende lagen in de overlevering te traceren. Een nauwkeurige literaire analyse werd binnen de redactiekritiek gedaan om de vorming van de overgeleverde teksten te reconstrueren. De aandacht voor intertekstualiteit is in de laatste decennia echter wel flink toegenomen vanuit de overtuiging dat de betekenisrijkdom van teksten groter wordt wanneer de teksten gelezen worden als verwerkingen en transformaties van oudere teksten.⁹

Voor Kristeva betekent intertekstualiteit dat een tekst sterk bepaald wordt door de sociale en historische context waarin deze tot stand komt. De tekst is geen gesloten linguïstisch systeem met één vaststaande betekenis, maar een tekst is vanaf het begin een mozaïek van diverse andere teksten.¹⁰ Teksten verwijzen naar elkaar en het complexe netwerk van hun onderlinge relaties is mede bepalend voor hun betekenis. Voor Kristeva zijn teksten niet alleen geschreven teksten, maar hoort cultuur en geschiedenis daar ook bij. Elk cultureel systeem en de hele maatschappelijke orde voor zover die gematerialiseerd is in tekens valt onder het begrip 'tekst'. Het is volgens Kristeva niet nodig dat de auteur doelbewust een relatie met een andere tekst heeft gelegd om te spreken van intertekstualiteit. De dynamiek van intertekstualiteit is mede bepalend voor de receptie van de tekst.¹¹ Dit zorgt voor een verschuiving van de vraag naar de intentie van de auteur naar de interpretatie van de lezer. Het is dan ook de lezer die de tekst betekenis geeft.¹²

² Ruiten, J.T.A.G.M., 'Intertekstualiteit en het OT', p. 70.

³ Weren, W., *Intertekstualiteit en Bijbel*, p. 10.

⁴ Eliot, T.S., *Selected Essays*, p. 4, geciteerd in Ruiten, J.T.A.G.M., 'Intertekstualiteit en het OT', p. 70.

⁵ Huizinga, L.A., 'The Old Testament in the New', pp. 23-24.

⁶ Kristeva, J., *Desire in Language*, p. 66, geciteerd in Stead, M.R., 'Intertextuality and Innerbiblical Interpretation', in: Boda, M.J. en McConville, J.G. (eds.), *DOT Prophets*, p. 356.

⁷ Meek, L.R., 'Ethics of Methodology', pp. 281-282.

⁸ Huizinga, L.A., 'The Old Testament in the New', p. 18.

⁹ Moor, J.C. de, *Intertextuality in Ugarit and Israel*, p. ix.

¹⁰ Kristeva, J., 1986, p.37, geciteerd in: Huizinga, L.A., 'The Old Testament in the New', p. 24.

¹¹ Ben, A., 'Intertextuality', in: Cancik, H. e.a. (eds.), *Bril's New Pauly* 6, pp. 873-874.

¹² Huizinga, L.A., 'The Old Testament in the New', p. 24.

Hoewel het begrip intertekstualiteit door anderen wordt overgenomen, wordt er niet altijd dezelfde invulling aan gegeven. Niet iedereen gaat mee in de verbreding van de betekenis van het begrip 'tekst' en sommigen houden sterk vast aan de intentie van de auteur. Men kan volgens hen alleen spreken van intertekstualiteit als er sprake is van bewuste, intentionele en gemarkeerde verbanden tussen een tekst en voorgaande teksten. Men wil hiermee de macht van de lezer inperken om een eigen betekenis aan de tekst te geven.

De term intertekstualiteit wordt verschillend gebruikt en opgevat en er is soms te weinig aandacht voor de vraag wat men er precies mee bedoelt.¹³ Onderzoekers worden in 1989 door E. van Wolde er van beschuldigd de term intertekstualiteit vooral te gebruiken om hun werk aantrekkelijker te maken voor publicatie.¹⁴ In 2014 schrijft L.R. Meek dat het hoog tijd is voor wetenschappers duidelijk aan te geven welk vocabulaire ze voor hun onderzoek gebruiken en waarom, omdat er nog veel verwarring is over het gebruik van de juiste terminologie.¹⁵ Hij zelf pleit voor het gebruik van andere termen dan intertekstualiteit als het gaat om auteursintentionele intertekstuele verbanden.¹⁶ M.R. Stead wijst er op dat het hele idee van intertekstualiteit volgens Kristeva is dat termen intertekstuele transformaties ondergaan en een andere betekenis kunnen krijgen. Het is volgens hem dus niet erg om het begrip intertekstualiteit anders te hanteren dan Kristeva zelf deed.¹⁷

Men neemt dus niet alleen verschillende standpunten in als het gaat om het gebruik en de betekenis van het begrip intertekstualiteit, maar ook als het gaat over de vraag of men hiermee recht doet aan Kristeva. Welke keuzes iemand hierin ook maakt, het is duidelijk dat iedereen die de term intertekstualiteit gebruikt, moet uitleggen wat hij daar precies mee bedoelt. Ook moet gezegd worden dat er ondanks de verwarring en discussie over het gebruik van de juiste terminologie er grote overeenkomsten zijn in de verschillende benaderingen. Steeds is men op zoek naar uitdrukkingen, beelden en thema's die elders voorkomen en zoekt men naar de theologische of retorische betekenis ervan. Men verschilt vooral van mening over de noodzaak van de intentie van de auteur en redacteur en de rol van de lezers in het vaststellen van intertekstuele verbanden.¹⁸

Als men intertekstuele verbanden wil opsporen en vaststellen die door de auteur of redacteur zijn bedoeld, moet men dit duidelijk aangeven en verantwoording geven van een bepaald terminologisch gebruik. Een auteursintentionele benadering vereist daarnaast ook objectieve criteria om vast te stellen dat het inderdaad gaat om reeds bestaande en bedoelde intertekstuele verbanden. De lezer speelt hierin een hele belangrijke rol. De lezer moet intertekstuele verbanden tussen teksten opsporen, vaststellen en verklaren.

Er is veel studie gedaan naar de vraag hoe men intertekstuele verbanden kan vaststellen en bewijzen. Een invloedrijke studie heeft R.B. Hays gedaan naar intertekstuele verbanden tussen het Oude en Nieuwe Testament. In zijn boek *Echoes of Scripture in the Letters of Paul* geeft hij een opsomming van criteria die men kan hanteren om een intertekstuele verbinding vast te stellen. Hij stelt dat er verschillende niveaus van zekerheid zijn in het vaststellen van intertekstuele verbanden. Hij spreekt over een spectrum van intertekstuele referentie. Een expliciet citaat is de meest duidelijke vorm van intertekstuele verbinding, omdat de tekst zelf expliciet verwijst naar de

¹³ Hays, C.B., 'Echoes of the Ancient Near East', p. 23.

¹⁴ Wolde, E. van, *Trendy Intertextuality*, p. 43, geciteerd in: Meek, L.R., 'Ethics of Methodology', p. 280

¹⁵ Meek, L.R., 'Ethics of Methodology', p.281.

¹⁶ *Idem*, pp. 283-284

¹⁷ Stead, M.R., 'Intertextuality and Innerbiblical Interpretation', in: Boda, M.J., en Gordon McConville, J. (eds.) *DOT Prophets*, p. 356.

¹⁸ Koptak, P.E., 'Intertextuality', in: Longman, T. en Enns, P. (eds.), *DOT Wisdom, Poetry and Writings*, p. 330.

andere tekst. Een echo is de minst duidelijk vorm van intertekstuele verbinding en kan alleen door een geoefend oor worden opgevangen.¹⁹ De criteria helpen om claims over een mogelijke intertekstuele verbinding te toetsen.²⁰ Vooral de combinatie van criteria geeft zekerheid dat men inderdaad kan spreken van een auteursintentionele intertekstuele verbinding.

Hays geeft zeven criteria. De mogelijke bron van de echo moest ten eerste voor de auteur en/of zijn lezers beschikbaar zijn. De echo moet ten tweede een bepaalde omvang hebben, die met name bepaald wordt door het niveau van expliciete herhaling van woorden of syntactische patronen. Het is ten derde belangrijk om na te gaan of verwijzingen naar de mogelijke bron vaker voorkomen. Dit geldt niet alleen voor losse teksten, maar ook voor grotere gedeelten en hoofdstukken. Daarnaast moet men, ten vierde, de vraag stellen of de echo past in de lijn van de argumentatie van de auteur. Het is ook, ten vijfde, de vraag of de auteur kon veronderstellen dat zijn lezers de echo zouden begrijpen, hoewel de auteur natuurlijk dingen kon schrijven die zijn lezers niet begrepen. Een volgende toets, ten zesde, is het criteria of andere (latere) lezers de echo ook hebben opgevangen. Het zevende criteria dat Hays noemt, is of de voorgestelde echo een zinvolle aanvulling geeft aan de tekst van de auteur.²¹

B.D. Sommer geeft ook verschillende criteria om vast te stellen dat een auteur doelbewust woorden aan een oudere tekst heeft ontleend. Hij sluit aan bij de benadering van Hays dat het gaat om het tellen en wegen van argumenten en dat het daarom eerder een kunst is dan een wetenschap.²² Hij geeft hierbij een zinvolle aanvulling op de criteria van Hays. Hoe vaker sommige woorden en uitdrukkingen worden gebruikt in het Bijbels Hebreeuws, hoe groter de kans is dat parallelle toeval is. Woordcombinaties die vaak voorkomen kunnen teruggaan op een bepaalde traditie waar beiden onafhankelijk van elkaar gebruik van maakten. Is het gebruikte vocabulaire of de gebruikte woordcombinatie die overeenstemt ongebruikelijk, dan is de kans groot dat er door de ene tekst gebruik is gemaakt van de andere tekst. Hierbij is ook het derde criterium van Hays belangrijk dat de waarschijnlijkheid groter wordt als er meer parallellen zijn tussen de (context van de) ene tekst met de (context van de) van de andere tekst.²³

W. Weren maakt onderscheid tussen fenomenen op woord- en zinsniveau en op tekstniveau. Voor het vaststellen van een intertekstuele verbinding is allereerst het eerste niveau belangrijk. Het is nodig vast te stellen dat de herhaling in woordgebruik niet dwingend is. Het moet duidelijk zijn dat er bewust gekozen is voor hetzelfde woordgebruik. Het tweede niveau heeft te maken met overeenkomsten en verschillen in genre, stijlfiguren, compositiepatronen, thema's en motieven. Op dit niveau is het moeilijker intertekstuele verbindingen vast te stellen dan op het eerste niveau. De combinatie van niveaus maakt een intertekstuele verbinding extra sterk.²⁴ De context van een tekst kan duidelijk maken dat de auteur de andere tekst kende, bijvoorbeeld door een direct citaat of door één of meerdere andere impliciete citaten.²⁵

¹⁹ Hays, R.B., *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*, p. 23: 'Quotation, allusion and echo may be seen as points along a spectrum of intertextual reference, moving from the explicit to the subliminal.'

²⁰ *Idem*, p. 29

²¹ Hays, R.B., *Echos of Scripture in the Letters of Paul*, pp. 29-33.

²² Sommer, B.D., 'A response to Eslinger', p. 486.

²³ *Idem*, pp. 484-485. Zie voor criteria op basis van gedeeld taalgebruik ook Leonard, J.M., 'Psalm 78 as a Test case', pp. 245-246.

²⁴ Weren, W., *Intertekstualiteit en Bijbel*, pp. 13-14. Zie hiervoor ook Ruiten, J.T.A.G.M. van, 'Intertekstualiteit en het OT', pp. 71-72.

²⁵ *Idem*, pp. 22-23.

Intertekstuele verbindingen moeten worden opgespoord en mogelijke intertekstuele verbindingen moeten zo goed mogelijk worden onderbouwd. Het is duidelijk dat men enige subjectiviteit hierin niet kan uitsluiten en dat de overtuigingskracht per geval sterk kan verschillen. Alle bovengenoemde onderzoekers stellen dat er sprake moet zijn van overeenkomstig (niet dwingend) taalgebruik met voldoende omvang. Daarnaast zijn er verschillende criteria die meer zekerheid kunnen geven dat er sprake is van een intertekstuele verbinding, zoals het voorkomen van meer impliciete of expliciete citaten en allusies op dezelfde (mogelijke) brontekst. Andere criteria op tekstniveau of achtergrondinformatie over de auteur en de ontvangers kunnen extra zekerheid geven, maar de noodzaak, haalbaarheid en relevantie van deze criteria wordt door de onderzoekers verschillend beoordeeld.

Het vaststellen van een intertekstuele verbinding is de eerste stap; het verklaren en interpreteren ervan is de tweede stap en de meest belangrijke taak van de exegeet.²⁶ In tegenstelling tot het vaststellen van een intertekstuele verbinding gaat het bij het interpreteren van de intertekstuele verbinding niet zozeer om de overeenkomsten, maar vooral om de verschillen. De transformaties die er plaats hebben gevonden geven inzicht in de reden om gebruik te maken van een oudere tekst.²⁷ Voor dit onderzoek is het echter niet nodig om hier dieper op in te gaan.

²⁶ Hays, R.B., *Echos of Scripture in the Letters of Paul*, pp. 17-18.

²⁷ Voor mogelijke redenen om een oude tekst op te nemen zie Weren, W., *Intertekstualiteit en Bijbel*, p. 27 en Brawley, R.L., 'Intertextuality', in: Sakenfeld, K.D. (ed.), *New Interpreters Dictionary of the Bible* 3, p. 65 en Ruiten, J.T.A.G.M., 'Intertekstualiteit en het OT', pp. 72-75.

3. De Twaalf Kleine Profeten geredigeerd tot één boek

Een andere ontwikkeling binnen het oudtestamentische onderzoek is nauw verbonden aan het onderzoek naar intertekstuele verbindingen. Er kwam aan het eind van de vorige eeuw veel aandacht voor de samenhang van de Twaalf Kleine Profeten en er werd door verschillende wetenschappers sterk gepleit voor het idee dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zouden zijn geredigeerd doormiddel van intertekstuele verbindingen.²⁸

Eén van de eerste en meest belangrijke voorstanders van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek zijn bedoeld en ook zo gelezen moeten worden, is J.D. Nogalski. In 1993 verschenen er twee werken van hem die een belangrijke stimulans waren voor verder onderzoek. In één van deze werken, *Literary Precursors to the Books of the Twelve*, stelt hij dat er in het oudtestamentisch onderzoek te weinig aandacht is gegeven aan de vragen naar de achtergrond, het doel en de aard van de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten.²⁹ Er is volgens hem genoeg bewijs dat de Twaalf Kleine Profeten zijn overgeleverd op één rol en gezien werden als één boek. Nogalski wil een systematische benadering en een redelijk antwoord geven op de vraag of en hoe deze unificatie de vorm en de inhoud van de Twaalf Kleine Profeten beïnvloedt.³⁰

Nogalski is zeker niet de eerste die heeft nagedacht over de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten. Hij maakt gebruik van en bouwt verder op onderzoek dat eerder is gedaan. Zo stelt Nogalski dat redacteuren onder andere *catchwords* hebben toegevoegd om de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid te vormen. Hij noemt twee artikelen en een dissertatie die al eerder het gebruik van *catchwords* onder de aandacht hebben gebracht. Franz Delitzsch (1851) wijst in zijn artikel 'Wann weissagte Obadja?' op *catchwords* in de eerste negen geschriften. Bijna een eeuw later noemt Cassuto (1947) *catchword connections* als een belangrijke reden voor de volgorde van de Twaalf Kleine Profeten. Veel voorgaand onderzoek naar de redactiegeschiedenis en de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten vindt Nogalski echter twijfelachtig en niet compleet.³¹

²⁸ A. Schart beschrijft een ontwikkeling binnen het onderzoek naar profetische geschriften in het algemeen die hier sterk aan gerelateerd is: 'The last decades of research on biblical prophecy have witnessed a paradigm shift: away from the historical prophet who uttered individual oracles that had to function as self-sufficient entities within a specific situation, famously promoted by Hermann Gunkel (1862-1932), in the direction of the prophetic book as a redactional unity, prominently brought forward by Brevard Childs (1923-2007) and Odil H. Steck (1935-2001).' (Schart, A., 'The Concluding Sections', p. 244).

²⁹ Als voorbeeld noemt Nogalski Andrew Lee (1985), die stelt dat de canonieke positie van de Twaalf Kleine Profeten het toe staat om ze te interpreteren *alsof* ze door één auteur waren geschreven met één doel. Hij meent dat de Twaalf Kleine Profeten een collectie zijn die samengesteld is onder leiding van Nehemia en dat de betekenis van de geschriften door de andere geschriften wordt beïnvloed. Hij levert echter geen belangrijke bijdrage in de verklaring voor het ontstaan van het Boek van de Twaalf Profeten (Nogalski, J., *Literary Precursors*, pp. 7-8).

³⁰ *Idem*, p. 1.

³¹ Nogalski (*Idem*, pp. 4-12) bespreekt het onderzoek van Heinrich Ewald (1868) en Carl Steuernagel (1912) naar de opschriften; het onderzoek van Karl Budde (1921) en R.E. Wolfe (1933) naar redactionele bewerkingen; de studies van Joseph Blenkinsopp (1977) en Peter Weimar (1985) die wijzen op toevoegingen aan de Twaalf Kleine Profeten die eschatologisch van aard zijn en de aanwezigheid van *Querverbindungen* met behulp van *Stichwortentsprechungen*. Ook bespreekt Nogalski het onderzoek van Erich Bosshard (1987) die op sterke overeenkomsten in thema's en taalgebruik wijst op parallele plekken in Jesaja en de Twaalf Kleine Profeten en dit toeschrijft aan redactionele bewerkingen. Tot slot noemt Nogalski de studie van Paul R. House (1990) die ook onderzoek heeft gedaan naar de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten. Het genre van het Boek van de Twaalf Kleine Profeten is volgens hem 'geschreven profetie', dat inherent is aan een drievoudige structuur van zonde, oordeel en heil. De thematische elementen van zonde, oordeel en heil vormen de driedelige structuur voor de Twaalf Kleine Profeten. De zonde van Israël en de volken worden vooral genoemd in Hosea tot Micha, de straf op die zonde in Nahum tot Zefanja, het herstel in Haggai tot Maleachi. Nogalski staat hier kritisch tegenover, evenals veel andere wetenschappers (vergelijk mijn weergave van de kritiek van B. Zvi op House in

Daarom komt Nogalski met onderzoek waarin hij oude en nieuwe inzichten naar voren brengt dat op een overtuigende manier een systematische benadering en een redelijk antwoord moet geven op de vraag of en hoe de eenwording van de Twaalf Kleine Profeten de vorm en de inhoud van de twaalf geschriften heeft beïnvloed. Nogalski zoekt vooral naar intertekstuele verbindingen binnen de Twaalf Kleine Profeten en probeert met behulp van de redactiekritiek conclusies te trekken over de manier waarop de Twaalf Kleine Profeten zijn geredigeerd tot één boek.³² Dit geeft vervolgens inzicht in de manier waarop wij deze Twaalf Kleine Profeten moeten lezen. In de paragraaf hieronder, over de argumenten voor de theorie, ga ik hier dieper op in.

In zijn conclusies merkt Nogalski op dat het bewijs in zijn werk niet volledig is en dat hij gebruik heeft gemaakt van voorlopige hypothesen, maar dat het toch gegrond en de moeite waard is om vanuit deze theorie te werken.³³ De laatste decennia heeft Nogalski hierin veel bijval gekregen van andere wetenschappers.³⁴ Enerzijds zoeken zij naar meer bewijs voor de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten inderdaad als één boek gelezen moet worden en proberen zij de totstandkoming van de Twaalf Kleine Profeten te reconstrueren. Anderzijds nemen zij deze theorie als vertrekpunt om te onderzoeken hoe dit dan vorm moet krijgen en wat de consequenties zijn als men de Twaalf Kleine Profeten als één boek leest.³⁵ Er is echter ook kritiek op deze theorie. Nogalski heeft vooral in Ben Zvi een belangrijke tegenstander gekregen, die de argumenten van de voorstanders ter discussie stelt en tegenargumenten geeft. Naar de argumenten voor en tegen de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd kijken we in de volgende paragrafen.

de paragraaf 'argumenten tegen'; de opmerking van Petersen: 'Nonetheless, many scholars believe that the suggestion clouds rather than reveals the secrets of the Twelve.' (Petersen, D.L., 'A Book of the Twelve?', pp. 8-9) en de beoordeling van W. Brueggemann: 'My sense is that House's proposal is excessively schematic and cannot be sustained through a careful examination of the text.' (Brueggemann, W., *An Introduction to the Old Testament*, p. 212)).

³² Nogalski veronderstelt twee voorlopers van de Twaalf Kleine Profeten. Een Deuteronomistisch corpus (Hosea, Amos, Micha en Zefanja) en corpus Haggai-Zacharia 1-8. In een later stadium is hier een groep boeken aan toegevoegd die gerelateerd zijn aan Joël, inclusief Obadja, Nahum, Habakkuk en Maleachi. Aan deze elf boeken zijn Jona en Zacharia 9-14 later toegevoegd.

³³ 'Evidence presented in this volume necessarily remains incomplete, presupposes tentative working hypotheses, and reflects decisions about other writings not yet discussed in detail. (...) Despite these unavoidable limitations, the presumption of an expanded literary horizon frequently provides *plausible and meaningful* explanations for problematic passages within individual writings.' (Nogalski, J., *Literary Precursors*, p. 281).

³⁴ Twee belangrijke verzamelingen van artikelen zijn gepubliceerd en heb ik gebruikt voor mijn onderzoek. De eerste bundel onder redactie van J.D. Nogalski en M.A. Sweeney (*Reading and Hearing the Book of the Twelve*) verscheen in 2000 en is het resultaat van een studiebijeenkomst in 1997-1998 in Zwitserland en onderzoek van de 'SBL (*Society of Biblical Literature*) Seminar on the Formation of the Book of the Twelve' (1997-1998). Hierbij waren D.L. Petersen, P.L. Redditt, A. Schart, M.A. Sweeney, B.A. Jones, R. Rendtorff, J.D. Nogalski, J.D.W. Watts, P.R. House, M. E. Biddle, B.G. Curits en K.H. Cuffey betrokken. De tweede bundel onder redactie van R. Albertz, J.D. Nogalski en J. Wöhrle (*Perspectives on the Formation of the Book of the Twelve. Methodological Foundations – Redactional Processes – Historical Insights*) verscheen in 2012 en is het resultaat van een studiebijeenkomst in 2011 in Münster.

³⁵ Duidelijke voorbeelden hiervan zijn A. Schart en R. Rendtorff, 'Reconstructing the Redaction History of the Twelve Prophets' en 'How to Read the Twelve as a Theological Unity', in: Nogalski, J.D. & Sweeney, M.A., (eds), *Reading and Hearing the Book of the Twelve* (2000), pp. 34-48 en pp. 75-87. Schart: 'It is unjustified to require this high degree of probability from the proponents of redactional unity only. For too long, the Book of the Twelve as a whole was ignored. One should challenge this commonly held reading by inverting the burden of proof and start with the assumption that the Book of the Twelve is a unit; the assumption should be relinquished if the opposite can be demonstrated.' (p.36). Rendtorff: 'In this essay I shall try to take the next step, namely to read the Book of the Twelve as a unity, taking such development for granted.' (p. 76).

a. Argumenten voor

De voorstanders van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek gelezen moeten worden, beargumenteren dit op basis van historische gegevens over de teksten en literaire analyses van de teksten zelf. Ik zal eerst ingaan op de historische gegevens en vervolgens duidelijk maken welke literaire kenmerken worden gezien als bewijs voor de theorie.

De eerste historische bron die wijst op de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten is Jezus Ben Sirach 49:10, die rond 200 BC wordt gedateerd. Hier staat de wens dat de botten van de twaalf profeten weer tot leven komen, omdat zij het volk van Jakob hebben getroost en hun een vaste hoop hebben gegeven.³⁶ De twaalf profeten worden genoemd in de context van andere profeten als Jesaja (48:20), Jeremia (49:6) en Ezechiël (49:8). Twee andere bronnen, 4 Ezra 14:44-45 en Flavius Josephus ('Contra Apionem', I.8), maken door de manier waarop ze de hoeveelheid boeken van het Oude Testament tellen duidelijk dat de Twaalf Kleine Profeten als een eenheid werden gezien. In de Septuagint staan de Twaalf Profeten altijd bij elkaar, hoewel in een andere volgorde dan in de Masoretische traditie. De andere profeten krijgen verschillende posities, voor en na, de Twaalf Kleine Profeten. Dit laat zien dat de Twaalf Kleine Profeten ook in de Septuaginta één corpus vormden. In de Babylonische Talmoed staat vermeld dat er tussen elk canoniek boek vier regels moeten worden overgeslagen. Tussen de Twaalf Kleine Profeten moeten er echter steeds drie regels worden overgeslagen (Baba Batra 13b). In het vers hierna wordt er een opsomming en volgorde gegeven van de Bijbelboeken en de Twaalf Kleine Profeten worden samen genoemd als één boek (14b). In een toelichting bij zijn vertaling schrijft Hiëronymus dat de Twaalf Kleine Profeten één boek zijn.³⁷ Al deze historische bronnen, uit zowel de hellenistische als de Romeinse tijd, zowel in de Joodse als de christelijke traditie, wijzen op de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten.³⁸ Wat er in deze bronnen ontbreekt is duidelijke informatie over het ontstaan van deze eenheid.³⁹

De rollen in Qumran worden ook vaak gebruikt als een bewijs dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek zijn bedoeld. Op basis van de daar gevonden manuscripten kan men bevestigen dat de collectie van de Twaalf Kleine Profeten al in 150 BC compleet was. Op de verschillende rollen die zijn gevonden staan alle Twaalf Kleine Profeten, hoewel er niet één rol de hele collectie bevat en veel rollen slechts hele kleine gedeelten uit enkele profeten bevat. Het is duidelijk dat de volgorde van de Twaalf Kleine Profeten die later standaard is geworden in de Masoretische traditie minstens zo oud is als het eind van de tweede eeuw BC tot het begin van de eerste eeuw BC.⁴⁰ Of de volgorde in de Masoretische traditie ook echt de meest oorspronkelijke ordening is, staat wel ter discussie.⁴¹

³⁶ 'May the bones of the twelve prophets revive from where they lay, for they comforted the people of Jacob, and delivered them with confident hope.'

³⁷ 'Unum librum esse duodecim prophetarum.'

³⁸ Nogalski, J., *Literary Precursors*, pp. 2-3. Sinds Hiëronymus worden er volgens Nogalski andere verklaringen gegeven voor de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten. Men ging de eenheid door chronologische factoren en door de omvang van dit corpus verklaren. De opschriften zouden duidelijk maken dat de Twaalf Kleine Profeten in chronologische volgorde staan en de profeten die geen informatie over de datering geven, moeten gelezen worden in het licht van de koning die als laatste is genoemd. Augustinus verlegt het accent op de eenheid van de geschriften naar de omvang ervan. Omdat de geschriften niet zo groot waren, was het mogelijk om ze op één rol te schrijven (Nogalski, J., *Literary Precursors*, pp. 3-4).

³⁹ Nogalski, J., *Literary Precursors*, p. 3.

⁴⁰ Fuller, R., 'The Form and Formation of the Book of the Twelve', pp. 91-93.

⁴¹ Schart, A., 'Reconstructing the Redaction History', p. 37 en het artikel van M.A. Sweeney 'Synchronic and Diachronic Concerns in Reading the Book of the Twelve prophets' (2012). Volgens Sweeney heeft de volgorde in de LXX de bedoeling het lot van het noordelijke tienstammenrijk als voorbeeld te stellen voor Juda. Dit doel is het best te plaatsen in de tijd van Koning Hizkia en Josia. De volgorde van de LXX is dan dus ouder (p. 30).

Naast de historische gegevens zijn er literaire kenmerken die dienen als bewijs voor de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten één boek vormen. Het gebruik van zogenaamde *catchwords* is voor Nogalski het sterkste argument dat er sprake is van een geredigeerde eenheid. Het einde van een geschrift bevat vaak verschillende woorden en frasen die terugkomen in het begin van het daarop volgende geschrift. Dit fenomeen van *catchwords* is volgens Nogalski consistent genoeg aanwezig om een simpele afwijzing van deze verklaring onmogelijk te maken. Er zijn volgens hem slechts twee gevallen binnen de Twaalf Kleine Profeten waarin dit fenomeen niet voorkomt. Deze twee gevallen maken echter duidelijk dat een bestaande *catchword* verbinding is verdwenen omdat er later materiaal werd tussengevoegd.⁴²

Als de *catchwords* gerelateerd zijn aan de vraag naar de wijze waarop de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn gevormd, dan kan de vraag naar de redactiegeschiedenis van de verschillende geschriften niet worden genegeerd.⁴³ Volgens Nogalski wordt uit het fenomeen van de *catchwords* duidelijk dat het niet zo is gegaan dat de twaalf afzonderlijke profetische geschriften eerst afgerond waren voordat ze samengevoegd werden in één corpus. De passages waarin de *catchwords* voorkomen, worden door onderzoekers vaak gezien als latere toevoegingen. Dit betekent niet dat elk gemeenschappelijk woord de hand van een redacteur weergeeft. Veel woorden kunnen toegekend worden aan het materiaal dat de geschriften al bevatten. Soms waren de *catchwords* onderdeel van een bestaande blok tekst die bewust is toegevoegd om de Twaalf Kleine Profeten tot één boek te maken. Bij elke verbinding moet de vraag gesteld worden of het licht werpt op de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten.⁴⁴ Het bewijs dat er sprake is van intentionele vormgeving van de profetische geschriften op basis van *catchwords* is niet gelijkwaardig verdeeld. Dit verklaart Nogalski vanuit het feit dat sommige geschriften meer zijn aangepast om een plaats in te kunnen nemen in de Twaalf Kleine Profeten dan andere geschriften.⁴⁵

Nogalski stelt dat de *catchwords* al onderdeel waren van de overgeleverde tekst toen ze vertaald werden. De vertalers hebben de *catchwords* echter niet opgemerkt als een belangrijk principe om de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid te maken.⁴⁶ Dit betekent volgens Nogalski echter niet dat hiermee de mogelijkheid dat de *catchwords* een belangrijke functie speelden in het vormen van de Twaalf Kleine Profeten tot één boek moet worden afgewezen. De enige conclusie die men volgens hem kan trekken is dat het gebruik van *catchwords* om de geschriften tot een eenheid te maken geen doorslaggevende factor was in de keus voor de vertalingen. Het is goed mogelijk dat de vertalers zich niet bewust waren van deze *catchword* verbindingen en dat ze daarom geen moeite hebben gedaan deze duidelijk terug te laten komen in hun vertalingen. De implicatie die volgens Nogalski uit deze observaties volgt is dat de kennis van de verbindende functie van deze *catchwords* in de Twaalf Kleine Profeten beperkt was tot een specifieke tijd en/of een specifieke geografische locatie.⁴⁷

De auteursintentionele intertekstuele verbindingen moeten duidelijk maken welke leesstrategieën degenen die de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid maakten voor ogen hadden. Het gebruik van

⁴² Nogalski, J., *Literary Precursors*, pp. 12-14, 276.

⁴³ *Idem*, p. 14.

⁴⁴ *Idem*, pp. 14-15.

⁴⁵ *Idem*, pp. 17-18.

⁴⁶ Op pp. 21-56 van *Literary Precursors to the Book of the Twelve* geeft Nogalski een overzicht van de *catchwords* die de verschillende geschriften binnen de Twaalf Kleine Profeten aan elkaar zouden verbinden. Vervolgens kijkt hij of dit is opgemerkt en overgenomen door de vertalers. Elke vergelijking eindigt ongeveer met de eindconclusie: 'A summary of the textual evidence reveals that the process of joining these two writings through *Stichwörter* was no longer a factor by the time of their translations. G and V translate similar words and phrases differently from MT.'

⁴⁷ Nogalski, J., *Literary Precursors*, pp. 56-57.

catchwords is echter maar één van de soorten intertekstuele verbindingen waarvan redacteuren gebruik hebben gemaakt om de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid te maken. Volgens Nogalski zijn er vijf soorten intertekstualiteit in de Twaalf Kleine Profeten: citaten, allusies, *catchwords*, motieven en *framing devices*.⁴⁸ Tussen deze soorten zit enige overlap en sommige soorten zijn objectiever dan andere soorten.⁴⁹

Allusies zijn lastiger vast te stellen dan citaten. Binnen de Twaalf Profeten moet men onderscheid maken tussen interne allusies (die naar een ander gedeelte binnen hetzelfde geschrift wijzen) en externe allusies (die verwijzen naar een andere tekst). Externe allusies zijn ingewikkelder maar heel belangrijk om betekenisvolle lezersstrategieën te ontdekken en om te speculeren over de ontstaansgeschiedenis van het Boek van de Twaalf Kleine Profeten.⁵⁰ Naast citaten, allusies en *catchwords*, zijn thema's en motieven soms ook bewust toegevoegd door latere redactie.⁵¹ Door één geschrift, maar ook door de Twaalf Profeten heen kunnen thema's en motieven die zich op een bepaalde manier ontwikkelen, bewust zijn ingevoerd om de Twaalf Kleine Profeten aan elkaar te verbinden. Met name in het boek Joël zijn er belangrijke grote thema's en motieven die steeds terugkomen in de Twaalf Kleine Profeten. Nogalski noemt hier thema's en motieven die gerelateerd zijn aan de landbouw en de sprinkhanen, maar ook de Dag van de HEERE.⁵²

Als het gaat om *framing devices* maakt Nogalski onderscheid tussen vijf soorten: opschriften, genre overeenkomsten, structurele parallellen, het naast elkaar plaatsen van *catchwords* en canonieke allusies. Intentionaliteit is hierin een stuk lastiger vast te stellen, maar toch vragen ze volgens Nogalski onze aandacht. De aanwezigheid van deze categorieën roept de vraag op naar de mogelijkheid dat redacteuren wilden dat lezers deze *framing devices* opmerkten als ze de Twaalf Kleine Profeten zouden lezen.⁵³

Schart heeft onderzoek gedaan naar de *closures* als een *framing device*. Een *closure* is niet per se het einde van een boek, maar wel een pauzemoment in het boek. Redacteuren zouden herhaaldelijk extra *closures* hebben toegevoegd of aangepast om logische overgangen te maken tussen de verschillende profetische geschriften binnen de Twaalf Kleine Profeten. Zo hebben Hosea en Amos vier opeenvolgende *closures*. Zijn artikel vind ik erg speculatief omdat hij zelf bepaalt wat hij ziet als een geschikte *closure*, er vanuit gaat dat de *closures* aanzienlijk zijn bewerkt door latere redacteuren en dat men vergelijkbare *closures* in verschillende geschriften op het zelfde moment moet dateren. Zo kunnen de eerste *closure* van Hosea en Amos toegeschreven worden aan dezelfde redactie en dit bevestigt de hypothese dat Hosea en Amos samen een eerdere eenheid vormden voor het ontstaan van het D(euteronomistische)- corpus. In het geval van de *closures* in het D-corpus worden zijn vooronderstellingen niet bevestigd, maar dit verklaart hij met een andere hypothese dat het verschil tussen de *closures* een betekenisvolle functie heeft.⁵⁴

⁴⁸ Ook hier heb ik geen goede vertaling voor gevonden.

⁴⁹ *Idem*, pp. 102-103.

⁵⁰ *Idem*, p. 111.

⁵¹ P.L. Redditt merkt op dat er ook gebruik is gemaakt van andere technieken, zoals thematische overgangen tussen de boeken. De thematische overeenkomst tussen Micha 7:18-19 en Nahum 1:3 is een belangrijk voorbeeld: 'This last verse is part of an addition disrupting the alphabetical acrostic in Nahum 1:2-8 between letters *alef* and *bet*, and it provides almost indisputable evidence of redactional linking between Micah 7:8-20 and Nahum 1:1-8.' (Redditt, P.L., 'The Production and Reading of the Book of the Twelve', p. 15).

⁵² In twee latere artikelen 'Joel as "Literary Anchor" for the Book of the Twelve' (2000) en 'Recurring Themes in the Book of the Twelve' (2007) werkt Nogalski vier terugkerende motieven uit: de (on)vruuchtbaarheid van de landbouw, de centrale rol van Juda en Jeruzalem, de Dag van de HEERE en theodicee.

⁵³ Nogalski, J., 'Intertextuality and the Twelve', pp. 1118-119, 124

⁵⁴ Schart, A., 'The Concluding Sections', pp. 248-254.

Voor de hypothese dat de Twaalf Kleine Profeten geredigeerd zijn tot één boek is het niet alleen belangrijk deze intertekstuele verbindingen vast te stellen, maar ook aan te tonen dat deze zijn toegevoegd door redacteuren die hiermee de Twaalf Kleine Profeten tot één boek wilden vormen.⁵⁵ En hier wordt het bijzonder lastig. Zoals hierboven al duidelijk is geworden zijn er veel verschillende theorieën over de redactiegeschiedenis. Schart geeft een verklaring waarom er zoveel verschillende modellen worden geopperd.⁵⁶ Het grootste probleem is volgens hem dat het lastig is vast te stellen wanneer er overduidelijk sprake is van bewuste redactionele bewerking (met het oog op het vormen van één uiteindelijke tekst) of van dingen die slechts toevallig met elkaar zijn verbonden.⁵⁷ De argumentatie op basis van de redactiegeschiedenis is speculatief van aard⁵⁸ en het is onder andere daarom niet vreemd dat niet iedereen overtuigd is dat de Twaalf Kleine Profeten daadwerkelijk tot één boek zijn geredigeerd. In de volgende paragraaf kijken we naar de argumenten tegen deze theorie.

⁵⁵ Redditt, P.L., wijst erop dat de voorstanders van de theorie vaak verwijzen naar het werk van redacteuren. Het is daarom noodzakelijk om te kijken naar de gebruikte redactionele technieken (P.L. Redditt, 'The Formation of the Twelve', pp. 12-15).

⁵⁶ Schart merkt bijvoorbeeld op dat hoewel Wolfe, Nogalski, Bosshard en hijzelf het met elkaar eens zijn dat er iets was als een 'Dag van de HEERE'-redactielaag, ze in de reconstructie van de redactiegeschiedenis behoorlijk met elkaar verschillen (Schart, A., 'Reconstructing the Redaction History', p. 45). Ongeveer tien jaar later (2011) zegt J. Wöhrle dat er een kleine consensus is bereikt met betrekking tot de vroegste collecties van de Twaalf Kleine Profeten (Hosea-Amos-Micha-Zefanja en Haggai-Zacharia, maar dat er moet worden toegegeven dat er geen consensus is over de verdere ontwikkeling van dit corpus. Volgens hem is de belangrijkste reden hiervan dat het onduidelijk is hoe men gevonden intertekstuele verbindingen met zekerheid toe kan schrijven aan een bepaalde redactie (Wöhrle, J., 'So Many Cross-References!' pp. 3-5).

⁵⁷ Schart, A., 'Reconstructing the Redaction History', pp. 42-43.

⁵⁸ W. Brueggemann (2003) uit zich positief over het onderzoek (verwijzend naar het werk van J.D. Nogalski en M. A. Sweeney) waarin aandacht wordt gevraagd voor een redactieproces waarin de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid zijn gevormd. Tegelijk vindt hij de resultaten nog te speculatief om er in zijn inleiding op het Oude Testament aandacht aan te geven (Brueggemann, W., *An Introduction to the Old Testament*, pp. 213-214).

b. Argumenten tegen

Eén van de onderzoekers die vragen stelt bij de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd en zo gelezen moeten worden, is E. Ben Zvi. In zijn artikel “‘Twelve Prophetic Books’ or ‘The Twelve’? A Few Preliminary Considerations” (1996) maakt Ben Zvi een aantal kritische opmerkingen met betrekking tot de hypothese dat een groep redacteuren de Twaalf Kleine Profeten als een literaire eenheid zagen.⁵⁹

Allereerst merkt hij op dat er een enorme verschuiving plaats vindt binnen het oudtestamentisch onderzoek als men deze theorie accepteert. Het meeste onderzoek naar de profeten is gericht op vijftien afzonderlijke profetische boeken die allemaal hun eigen compositorische en redactionele geschiedenis en hun eigen bijzondere boodschap hebben.⁶⁰ Iemand die een interpretatiestrategie baseert op een lezing van de Twaalf Kleine Profeten als een literaire eenheid zal in de teksten dingen vinden en benadrukken die verschillen met de dingen die naar voren worden gehaald door degenen die de Twaalf Kleine Profeten lezen als twaalf aparte boeken.⁶¹ Voor sommigen is dit juist een belangrijke reden waarom ze pleiten voor het lezen van de Twaalf Kleine Profeten als een eenheid. Zo stelt P.L. Redditt dat een holistische lezing een goede correctie is op sommige tekorten in een chronologische lezing, namelijk dat men oog heeft voor de intertekstuele verbindingen.⁶² Men kan hier weer tegenoverstellen dat een holistische lezing net zo goed tekort schiet. Als men de nadruk gaat leggen op de veelvoorkomende thema's in de Twaalf Kleine Profeten vergeet men de andere niet-verbindende thema's. Elke Kleine Profeet heeft zijn eigen unieke thema's, details en dingen die vreemd zijn ten opzichte van de andere Kleine Profeten.⁶³

Als eerste negatieve voorbeeld noemt Ben Zvi House. Hij zou volgens Ben Zvi nooit tot bepaalde conclusies zijn gekomen als hij de boeken op hun eigen inhoud zou beoordelen. House is meer geïnteresseerd in het plot van de Twaalf Kleine Profeten als een literaire eenheid dan in de plots van de individuele boeken. Hij leest daardoor zoveel in het licht van de andere boeken, dat hij informatie uit een boek zelf negeert.⁶⁴ Dit maakt zijn werk, zoals ook Nogalski aangaf, niet overtuigend.

Ben Zvi noemt als tweede voorbeeld resultaten van het onderzoek van Nogalski. Nogalski stelt dat Obadja gelezen moet worden in het licht van Amos 9:1-15. Dit heeft twee gevolgen. Ten eerste moet men volgens Nogalski de oordelen tegen Edom lezen als een bekrachtiging van het oordeel tegen Israël. Ten tweede wordt het motief van het herstel van het Davidisch koningschap in Jeruzalem geïntroduceerd. Als men de Twaalf Kleine Profeten inderdaad als een eenheid leest dan zouden deze conclusies van Nogalski stand kunnen houden. Maar als men Obadja leest als een apart boek dan is het opmerkelijk dat er in Obadja geen enkele verwijzing is naar oordeel tegen het huis van Jakob of Israël en dat er geen enkele verwijzing is naar het Davidisch koninkrijk.⁶⁵

Omdat het hanteren van deze theorie dus duidelijk gevolgen heeft voor de exegese is een open debat over de waarschijnlijkheid van de hypothese dat de Twaalf Kleine Profeten als een literaire eenheid gelezen moeten worden meer dan gerechtvaardigd.⁶⁶ De (kritische) opmerkingen die Ben Zvi maakt om aan dit debat deel te nemen zijn als volgt:⁶⁷

⁵⁹ Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', p. 125.

⁶⁰ *Idem*, p. 126.

⁶¹ *Idem*, pp. 127-128.

⁶² Redditt, P.J., 'The Formation of the Twelve', p. 25.

⁶³ Landy, F., 'Three Sides of a Coin', p. 21.

⁶⁴ Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', p. 128.

⁶⁵ *Idem*, p. 128.

⁶⁶ Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', p. 129.

⁶⁷ *Idem*, pp. 130-137.

- a. Men kan de Twaalf Kleine Profeten als een eenheid lezen, als men zo'n lezerstrategie kiest. Dit betekent niet dat deze strategie ook bedoeld en gevolgd werd door de auteurs, schrijvers, redacteuren en eerste lezers van deze profetische literatuur. Het is in elk geval geen bewijs dat de twaalf profetische boeken bewust geschreven of geredigeerd werden op zo'n manier dat er tussen deze boeken een eenheid ontstond die hen apart zette van de andere profeten.
- b. Het is niet relevant of latere Joodse of christelijke gemeenschappen de Twaalf Kleine Profeten als één literair werk lazen of als twaalf wezenlijk verschillende literaire werken of een lezerstrategie hadden die hier op een bepaalde manier tussen in zit.
- c. Het 'bewijs' voor de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten is significant later dan de datum van compositie (en de meeste redactionele bewerkingen). Dit bewijs helpt dus niet echt om de manier waarop deze boeken werden gelezen en herlezen te reconstrueren binnen de gemeenschappen waarin en waarvoor ze werden geschreven.
 - Het eerste bewijs dat de Twaalf Kleine Profeten op één rol stonden is van ongeveer 150 BC (4QXII^{a-b}). Dit is sowieso later dan de compositie van de profetische boeken en waarschijnlijk ook later dan een mogelijke belangrijke redactie van deze boeken.
 - De tekst uit Ben Sirach (49.10) bewijst niet dat de genoemde twaalf profeten op één rol stonden of dat Ben Sirach een collectie van de Twaalf Kleine Profeten in een complete vorm kende of dat hij geen toegang had tot de afzonderlijke boeken.⁶⁸
- d. Ook al zou men toestemmen dat de Twaalf Kleine Profeten oorspronkelijk op één rol werden geschreven, dit betekent nog niet dat ze daarom ook als een literaire eenheid gelezen moeten worden.⁶⁹ Andersom geldt dat boeken die op meer rollen staan ook gelezen kunnen worden als een collectie van gerelateerde teksten (bijv. Genesis tot Koningen). Daarnaast zijn er meer voorbeelden van onderscheiden werken die op één rol werden geschreven.
 - i. De *pesharim* van Qumran geeft een duidelijk voorbeeld van een gemeenschap die wist dat de Twaalf Kleine Profeten op één rol stonden, maar ze toch zag als onderscheiden werken.
 - ii. De latere rabbijnse traditie en de Masoretische traditie, die allebei wisten dat de Twaalf Kleine Profeten op één rol geschreven waren, tonen een lezing van de Twaalf Kleine Profeten als een collectie boeken, in plaats van als één boek.
 - In een voetnoot (22, pp. 132-133) merkt Ben Zvi hierbij op dat men de tekst uit de Babylonische Talmoed (b.B.Bat. 13b) onterecht aandraagt als bewijs dat de Twaalf Kleine Profeten als aparte canonieke boeken werden beschouwd. Het feit dat men drie regels moet overslaan bewijst dat de werken van elkaar onderscheiden moesten worden en niet als één boek werden gezien.
 - Twijfelt men nog, dan geeft b. B. Bat. 14b de doorslag, waar besproken wordt of Hosea op basis van een logische indeling niet apart moet staan en voor Jesaja geplaatst moet worden. Dat Hosea onderdeel is van één boek van de Twaalf Kleine Profeten wordt niet als tegenargument genoemd.⁷⁰

⁶⁸ Ben Sirach verwijst naar de twaalf individuele profeten, niet naar hun boeken. Petersen, D.L., 'A Book of the Twelve?', in: Nogalski, J.D. & Sweeney, M.A., (eds), *Reading and Hearing the Book of the Twelve* (2000), p. 4.

⁶⁹ Petersen geeft aan dat het beter is om niet te spreken van één boek, maar van een gethematiseerde bloemlezing die gefocust is op de 'Dag van de HEERE'. De historische bronnen wijzen er wel op dat de Twaalf Kleine Profeten op één rol werden geschreven, maar dit betekent niet noodzakelijk dat men ze ook zag als één boek. (Petersen, D.L., 'A Book of the Twelve?', pp. 3-5).

⁷⁰ De opmerking dat ze op één rol moeten worden geschreven, wordt toegelicht door te stellen dat anders kleinere boeken, als Maleachi, mogelijk verloren zouden gaan (D. L. Petersen, 'A Book of the Twelve?', p. 4).

- *Num R.* 18.17 (121) onderscheidt Jona van de andere elf boeken en wordt ook met Yom Kippur apart gelezen. Jona heeft ook verschillende plekken gehad binnen de Twaalf Kleine Profeten.
 - In de rabbijnse exegese wordt er in de uitleg van een bepaalde profeet niet in het bijzonder gekeken naar de twee profeten die er aan grenzen.
 - In de Masoretische traditie wordt aan het eind van elke profeet het aantal verzen aangegeven. Hiertegenover staat wel dat er een opmerking wordt gemaakt over het totaal aantal verzen van de Twaalf Profeten en dat er in het midden (Micha 3:12) een opmerking staat dat dit het midden is van de Twaalf Profeten (vgl. Jesaja 33:21; Jer. 28:11; Ezech. 26:1).
- e) Dat er geen vaste orde is in de Twaalf Profeten ondermijnt de hypothese dat het om één literair werk gaat waarvan de meest belangrijke lezerstrategie gebaseerd werd op het opeenvolgend lezen van de Twaalf Kleine Profeten.⁷¹ Men kan niet stellen dat de collectie toen een plot bevatte die zich van boek tot boek ontwikkelde. Er zijn vier andere ordeningen naast de Masoretische volgorde, waarvan de Septuagint de meest belangrijke is.⁷²
- De claim dat deze lezerstrategie op een gegeven moment vergeten is en dat dit de volgorde in de LXX verklaart, loopt het risico om hypothese op hypothese te stapelen zonder dat dit nodig is. Nogalski maakt zelf duidelijk dat de vertalers van de Septuagint en de Vulgaat geen rekening hebben gehouden in hun vertalingen met de voorgestelde *Stichwort* verbindingen.⁷³
 - Dit betekent volgens Ben Zvi dat Nogalski een historische reconstructie nodig heeft met drie lagen. Een alternatieve en eenvoudiger manier om het verschil in volgordes te verklaren is dat de collectie eerst niet geordend was in een autoritaire, maar juist een flexibele volgorde, die later vastgelegd werd. Deze verklaring ligt ook meer op één lijn met de ontwikkeling van de Psalmen en met het boek Spreuken.
- f) De aanwezigheid van allusies, citaten en thematische overeenkomsten is geen zwaarwegend argument dat pleit voor de claim dat de Twaalf Kleine Profeten geredigeerd zijn tot en gelezen moeten worden als één boek.

⁷¹ Petersen geeft aan dat er meerdere principes lijken te hebben meegespeeld in het bewust ordenen van de Twaalf Kleine Profeten (chronologie, lengte, geografie). Het feit dat er verschillende canonieke tradities zijn met verschillende ordeningen pleit eerder voor een bloemlezing dan voor een boek (D.L. Petersen, 'A Book of the Twelve?', pp. 6-7). M.A. Sweeney (2012): 'The differing orders of the constituent books of the Book of the Twelve indicate that these books must be viewed as discrete compositions within the whole that can be shifted in sequence according to an overarching view of their respective significance within the larger form of the Book of the Twelve. Such an observation undermines views that each book is the product of gradual growth that was at least in part designed to shape them for their specific places within the Book of the Twelve.' (Sweeney, M.A., 'Synchronic and Diachronic Concerns', p. 31).

⁷² Wat de volgorde betreft: De profeten die gedateerd worden staan allemaal steeds op dezelfde (chronologische) volgorde. Alleen de positie van Joël, Obadja en Jona verschilt tussen de MT en de LXX. De MT zet hen tussen de Hosea, Amos en Micha en de LXX plaatst hen erna. De volgorde van de laatste 6 profeten is steeds hetzelfde (Redditt, P.L., 'The Formation of the Twelve', p. 7). Voor de verdediging van de hypothese op basis van *catchword* verbindingen is de MT volgorde heel belangrijk en wordt door de meeste voorstanders van de gedachte dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd verdedigd als de oudste ordening. B.A. Jones pleit echter voor de Griekse volgorde als de meest oorspronkelijke ordening. Jones staat dan ook kritisch tegenover de theorie van de *catchword* verbindingen (Schart, A., 'Reconstructing the Redaction History', pp. 36-37). Een andere voorstander van de Griekse volgorde als de meest oorspronkelijke ordening is M.A. Sweeney (Redditt, P.L., 'The Formation of the Twelve', p. 8).

⁷³ Zie de vorige paragraaf.

- Men kan allusies, citaten en thematische overeenkomsten vinden binnen de Twaalf Kleine Profeten maar ook daarbuiten met de drie andere profetische boeken. Men kan de mogelijkheid niet uitsluiten dat er sprake is van een algemeen gedeeld literair repertoire dat kenmerkend is voor profetische literatuur. Alleen als de hoeveelheid intertekstuele overeenkomsten significant hoger is, kan men dit als argument gebruiken.
 - Er zijn in de Twaalf Kleine Profeten ook citaten, allusies en thematische verbindingen met niet-profetische teksten in de Hebreeuwse Bijbel. Zeker als het gaat om thematische macrothema's in de Bijbel (hier noemt Ben Zvi ook de Dag van de HEERE). De schrijvers en redacteurs leefden in min of meer dezelfde omstandigheden en konden allemaal gebruik maken van de aanwezigheid van gedeelde ideologische/theologische en literaire verhandelingen. Het is op dit punt belangrijk ook te wijzen op de opmerking van R. L. Schultz, die stelt dat men niet nauwkeurig genoeg omgaat met het begrip intertekstualiteit in het onderzoek naar herhalingen van woorden of uitdrukkingen in de teksten van de Twaalf Kleine Profeten.⁷⁴
- g) Het beste interne bewijs dat de profeten gezien werden als onderscheiden profetische boeken is de aanwezigheid van opschriften boven de profetische boeken.⁷⁵ Er ontbreken daarentegen bepaalde aanwijzingen dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen.⁷⁶ Als de redacteurs wilden dat de lezers het als één boek zouden lezen, hadden ze dit wel iets duidelijker aan kunnen geven. Het is lastig om, zonder hypothese op hypothese te stapelen en terug te vallen op cirkelredeneringen, te verklaren dat de redacteurs dit niet hebben gedaan.

Ben Zvi erkent dat het gebruik van *catchwords* een belangrijke principe is dat gebruikt werd om opeenvolgende teksten aan elkaar te verbinden. Maar andere principes zijn mede en mogelijk meer bepalend.⁷⁷ De manier waarop Nogalski vaststelt dat het einde van elke profeet verbonden is doormiddel van *catchwords* aan het begin van de daaropvolgende profeet in de Twaalf Kleine Profeten wordt door Ben Zvi bekritiseerd.⁷⁸ Het lijkt er volgens hem op dat Nogalski meer geleid is door zijn verwachtingen en overtuiging dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek geredigeerd zijn dan door aanwijzingen in de tekst zelf.⁷⁹

⁷⁴ 'However, an examination of precisely how this term is employed in identifying and interpreting these claimed 'interrelationships' reveals much diversity in perspective and considerable methodological imprecision.' (Schultz, R.L., 'The Ties that Bind', p. 28).

⁷⁵ Hij gaat hier later in zijn artikel nog iets uitgebreider op in (Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', p. 151).

⁷⁶ Petersen vergelijkt de lengte van Jesaja, Jeremia, Ezechiël en de Twaalf Kleine Profeten met elkaar. Qua hoeveelheid tekst is het vergelijkbaar, maar de lengte maakt iets niet tot één boek. De Twaalf Kleine Profeten worden niet aan elkaar verbonden door één auteur, dit is wel het geval bij de andere profetische boeken (D. L. Petersen, 'A Book of the Twelve?', p. 5).

⁷⁷ Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', pp. 139-140. Vergelijk de opmerking van Petersen dat het bij de ordening op basis van chronologie en *catchwords* mogelijk is een situatie te veronderstellen waarin de afzonderlijke boeken (inclusief *catchwords*) al bestonden en wachtten op een redacteur die ze in een bepaalde volgorde bij elkaar zou plaatsen (Petersen, D.L., 'A Book of the Twelve?', p. 7).

⁷⁸ Vergelijk de beoordeling van R.L. Schultz: 'Even Nogalski, though carefully distinguishing between quotations and allusions, when discussing catchwords, gives the impression that any word that occurs at the beginning of one text and at the end of another is significant. This leaves him open to criticism that one could find similar catchwords between nearly any two texts selected.' (Schultz, R.L., 'The Ties that Bind', p. 30).

⁷⁹ 'The rationale for emphasizing, on the one hand, a few shared words within relatively flexible, construed endings as evidence for an intentionally-created, literary unity of the Twelve, while on the other hand de-emphasizing the obvious particularism of a clearly concluding verse seems to be grounded on an initial, deep-rooted conception of the unity of the Twelve rather than on any feature of the text itself.' (Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', p. 142).

De aanwezigheid van *catchwords* hoeft niet te worden ontkend. Ook is het goed mogelijk dat het gebruik van *catchwords* medebepalend is geweest voor het vaststellen van de volgorde van de profetische boeken binnen de Twaalf Kleine Profeten. Het is waar dat men in sommige gevallen, bij de Masoretische indeling of voorloper hiervan, woorden of frasen aan het eind van een profetisch boek vindt die overeenkomen met woorden in het begin van het daaropvolgende profetische boek. Maar volgens Ben Zvi bewijst de manier waarop Nogalski werkt niet dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek zijn bedoeld. De observaties die gedaan en conclusies die getrokken worden om aan te tonen dat de Twaalf Kleine Profeten een literaire eenheid vormen zijn gebaseerd op de vooronderstelling dat de Twaalf Kleine Profeten een eenheid vormen. Dit valt onder de categorie 'bewijzen wat men van te voren al aanneemt', dat is cirkelredenering.⁸⁰

Hoewel Nogalski de redactionele bewerkingen van de teksten meeneemt in zijn argumentatie, ontkomt hij er volgens Ben Zvi niet aan dat zijn reconstructie van de redactiegeschiedenis ter onderbouwing van zijn argumentatie niet meer is dan een stapelen van hypothesen. Men kan in het algemeen veilig stellen dat er redactionele bewerkingen hebben plaatsgevonden in de profetische boeken, maar het is twijfelachtig of men vervolgens met zekerheid specifieke reconstructies kan maken van de verschillende redactionele lagen in een bepaald boek en daar zulke conclusies uit kan trekken.⁸¹ Deze moeilijkheden worden nog versterkt door het feit dat Nogalski kijkt naar literaire eenheden van wie het bestaan hypothetisch van aard is, zoals het Deuteronomistische corpus.⁸²

Alle argumenten voor de hypothese zijn dus aan te vechten. Dit is voor Ben Zvi genoeg reden om de theorie te verwerpen. De teksten lijken de lezer zo te sturen dat men elke profeet en elk profetisch boek moet onderscheiden van de andere profeten en profetische geschriften. Dit betekent niet dat de Twaalf Kleine Profeten niet als een eenheid gelezen kunnen worden, maar deze eenheid is wel van een andere aard.⁸³ In plaats van aan te nemen dat er sprake is van één boek dat zo geredigeerd en gelezen werd, is het misschien beter om de overeenkomsten en samenhang tussen de profeten te verklaren vanuit het feit dat er geput is uit een gedeeld repertoire binnen een relatief kleine sociale groep. Dit geeft een logische verklaring voor het feit dat er gedeeld taalgebruik is en er 'intertekstuele verbindingen' kunnen worden vastgesteld op basis van gedeelde literaire en ideologische tendensen.⁸⁴

Hoewel Ben Zvi de receptiegeschiedenis niet relevant lijkt te vinden in de discussie of de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd (zie boven punt b), is het mijns inziens toch de moeite waard om de observaties en conclusie van P.L. Redditt met betrekking tot de receptiegeschiedenis mee te nemen in de argumenten tegen. Dit te meer omdat Redditt zelf wel overtuigd is van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten door redactionele bewerkingen tot één boek zijn gevormd.⁸⁵

⁸⁰ *Idem*, p. 142.

⁸¹ Vergelijk de opmerking van Petersen: 'So there is significant evidence that the formation of the Twelve was a complicated process, extending over a long period and attributable to many individuals. But do these developments allow for the judgment that the interrelated literatures comprise a book? Again, the answer is not self-evident.' (Petersen, D.L., 'A Book of the Twelve?', p.8). Vergelijk het slot van de vorige paragraaf waarin ook voorstanders van de theorie aangeven dat het reconstrueren van de redactiegeschiedenis discutabel is.

⁸² Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', pp. 145-146.

⁸³ Ben Zvi vindt het volgens F. Landy positief dat de teksten op een nieuwe manier worden gelezen, dat er nieuwe vragen zijn opgekomen en dat nieuw onderzoek een enorme stimulans heeft gekregen (Landy, F., 'Three Sides of a Coin', p. 5).

⁸⁴ Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books', pp. 154-156.

⁸⁵ Redditt vindt dat men wetenschappers als House, Nogalski, Steck en Schart moet volgen omdat men daarin de overtuigingskracht van de redactiegeschiedenis erkent. Daarnaast geeft een canonieke lezing inzicht in het canonieke proces. Als derde reden noemt Redditt dat het geheel meer waard is dan een opsomming van de losse gedeelten (Redditt, P.L., 'The Production and Reading of the Book of the Twelve', p. 33).

In zijn artikel 'The Production and Reading of the Book of the Twelve' (2000) geeft Redditt antwoord op de vraag hoe de Twaalf Kleine Profeten in de loop van de geschiedenis zijn gelezen. In de uitwerking hiervan behandelt hij respectievelijk de gemeenschap in Qumran, de schrijvers van het Nieuwe Testament, Hiëronymus, de Talmoed, Luther, Calvijn en representatieve wetenschappers van de laatste eeuwen.⁸⁶ Hij komt tot de conclusie dat vanaf de oudheid tot het einde van de vorige eeuw geen één groep lezers de Twaalf Kleine Profeten als een literaire eenheid heeft gelezen.⁸⁷

Vanuit de literaire kritiek gaat F. Landy in op de discussie tussen Nogalski en Ben Zvi. Het eerste wat Landy opmerkt is dat het de vraag is wat men precies onder een eenheid verstaat. Wij weten niet hoe in de oudheid over literaire eenheid werd gedacht en of men ons idee bij eenheid wilde bereiken. Ook in Jesaja en Jeremia zitten enorme overgangen qua stijl, thema's en context. In de Twaalf Kleine Profeten is het echter nog veel moeilijker eenheid te ontdekken. Niet alleen de opschriften brengen duidelijk onderscheid aan, maar ook de onderwerpen, stijlen en de sterke interne coherentie van elk boek apart onderscheiden de geschriften van elkaar.⁸⁸

Het is natuurlijk mogelijk om de Twaalf Kleine Profeten als een eenheid te lezen. Het is ook zo dat men dan structuren, algemene thema's en andere vormen van tekstuele overeenkomsten 'ontdekt'.⁸⁹ Hoe meer men met één tekst werkt, zoals Nogalski heeft gedaan, hoe meer verbindingen gaan opvallen. De grote hypothese dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd is de vrucht van intensieve en zorgvuldige studie. Het is echter ook het resultaat van een keus. Deze keus heeft vooral te maken met de vraag of men 'oneffenheden' in de tekst ziet als bewijs voor redactionele bewerking. Als men dit doet dan veronderstelt men dat er iets is als een pure, eenvoudige, literaire tekst. Volgens Landy bestaat zoets niet en dat is de reden dat men in de tekst steeds ingewikkeldere redactionele lagen 'aantreft'.⁹⁰

Dit heeft te maken met het derde aspect dat Landy inbrengt. Dit uitgangspunt van de redactiekritiek is in strijd met de poëzie. Het is juist kenmerkend voor poëten om creatief met teksten om te gaan.⁹¹ Men hoeft niet te ontkennen dat er redacteurs zijn geweest die aan de teksten hebben gewerkt. Als men echter heel veel redactionele bewerking veronderstelt, rijst de vraag hoe het mogelijk is dat hun werk zo algemeen werd geaccepteerd en hoe ze zichzelf zo goed hebben kunnen verstoppen in de tekst. Als men echter veronderstelt dat de schrijvers poëten waren dan kan men (delen van) de teksten die door de redactiekritiek worden aangemerkt als redactionele bewerkingen, uitleggen op basis van poëtische gronden.⁹²

⁸⁶ *Idem*, pp. 26-33.

⁸⁷ 'The article reviews selected readers, showing diverse reading agendas, but nowhere uncovering an interest in reading the Twelve as a connected discourse.' (Redditt, P.L., 'The Production and Reading', p. 14).

⁸⁸ 'Amos and Hosea, for instance, can only be lumped together as part of a Book of Four by ignoring their extraordinary individuality and closely worked internal structures.' (Landy, F., 'Three Sides of a Coin', pp. 9-12). Vergelijk M.A. Sweeney (2012): 'Indeed, my earlier individual analyses of Hosea, Amos, Micah, Zephaniah, Nahum, and Habakkuk demonstrate that, with the exception of Micah, each is preoccupied with a set of concerns relevant to the historical settings identified within the book for each.' (Sweeney, M.A., 'Synchronic and Diachronic Concerns', p. 31).

⁸⁹ Volgens Landy noemt Ben Zvi de Bijbel zelf als het meest duidelijke voorbeeld van een literair corpus dat eeuwenlang als een organische eenheid is behandeld (Landy, F., 'Three Sides of a Coin', p. 12, voetnoot 34).

⁹⁰ Landy, F., 'Three Sides of a Coin', pp. 12-13.

⁹¹ 'Ben Zvi argues that redactional criticism is far more vulnerable to issues of indeterminacy and circularity than his reader-oriented approach. With every level of complexity, the uncertainty incrementally increases. But it is also a poetic problem. Redaction criticism works on the principle that every level and voice in the text has to represent a single and specific point of view and have a specific vocabulary. That means that there is very little scope for poetic originality, for the interplay and juxtaposition of different ideological positions, and for metaphorical complexity.' (Landy, F., 'Three Sides of a Coin', pp. 16-17).

⁹² Landy, F., 'Three Sides of a Coin', p. 18.

R. Vielhauer (2012) bespreekt het boek Hosea ten opzichte van de Twaalf Kleine Profeten. Omdat Hosea aan het begin staat zou men bij een geredigeerde eenheid verwachten dat men vooral in Hosea redactionele activiteit kan aantreffen. Het tegendeel is echter het geval. Er zijn weinig intertekstuele verbindingen met de andere Kleine Profeten en een belangrijk thema als de Dag van de HEERE wordt in Hosea niet genoemd. Voor sommigen is dit een reden om aan te nemen dat Hosea tijdelijk geen onderdeel was van het Boek van de Twaalf Kleine Profeten (J. Wöhrle), terwijl anderen de hypothese van een Boek van de Twaalf Kleine Profeten afwijzen (S. Rudnig-Zelt).⁹³

Vielhauer kijkt naar verschillende teksten in Hosea die vaak genoemd worden als aanwijzingen of bewijs voor de integratie van Hosea in een Boek van de Twaalf Kleine Profeten. Hij ziet echter, naast Hosea 1:1, voor geen één tekst bewijs dat het geschreven of geredigeerd is met het oog op een invoeging in de Twaalf Kleine Profeten of één van de *precursors*. Dit suggereert dat de Twaalf Kleine Profeten, en in het bijzonder Hosea, gezien werden als onderscheiden boeken. Het slotvers van Hosea stuurt de lezer dan ook om Hosea als een apart boek te bestuderen. Dit komt overeen met de receptiegeschiedenis van de Twaalf Kleine Profeten in Qumran.⁹⁴

Er worden door Ben Zvi en andere onderzoekers sterke argumenten gegeven die duidelijk maken dat er nog wel wat haken en ogen zitten aan de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten zijn geredigeerd tot een eenheid. Argumenten voor de theorie zijn vaak speculatief en hypothetisch van aard en conclusies lijken sterk te worden bepaald door van te voren vastgestelde aannames. De teksten zelf lijken van de lezer geen holistische lezing te verwachten. De geschriften presenteren zichzelf als gekaderde eenheden. In de loop van de geschiedenis heeft men de profetische geschriften ook altijd zo benaderd. Dit betekent mijns inziens dat men erg voorzichtig moet zijn om deze theorie toe te passen in de exegese. Het is belangrijk om eerst te zoeken naar de betekenis van de teksten binnen één geschrift. Dit sluit echter niet uit dat het waardevol is om profetische teksten te lezen in het licht van de andere profetische geschriften en hierbij vooral gericht te zijn op herhalingen. Men zal de tekst dus moeten onderzoeken op (mogelijke) intertekstuele verbindingen en aandacht geven aan uitdrukkingen, thema's en motieven die ook elders voorkomen. Een van de steeds terugkerende motieven bij de profeten die ook wordt aangedragen als een argument voor de theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als een geredigeerde eenheid moet lezen is de Dag van de HEERE. Er zijn verschillende onderzoekers die dit argument concreet hebben uitgewerkt om te laten zien wat het lezen van de Twaalf Kleine Profeten als één boek oplevert. Hier kijken we nu naar als het slot van dit hoofdstuk.

⁹³ Vielhauer, R., 'Hosea in the Book of the Twelve', p. 56.

⁹⁴ *Idem*, pp. 69-71.

c. Het motief van de Dag van de HEERE als een argument voor de theorie

Bij Nogalski kwamen we de centrale rol van Joël en het motief van de Dag van de HEERE tegen als een argument voor de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten zijn geredigeerd tot één boek. Joël zou gebruik hebben gemaakt van beelden en motieven uit andere Schriften en latere redacteurs hebben zijn vocabulaire weer ingevoegd in andere contexten.⁹⁵ De Dag van de HEERE staat centraal in Joël en Nogalski laat zien hoe hij hierdoor de indruk krijgt dat Joël als een 'literair anker' functioneert voor de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten. Als men de verwijzingen naar de Dag van de HEERE nagaat, blijkt dat bijna elke verwijzing een nauw overeenkomende parallel heeft in de Twaalf Kleine Profeten.⁹⁶

Rendtorff (2000) neemt de eenheid van de Twaalf Kleine Profeten als een uitgangspunt in zijn onderzoek en volgens hem is de Dag van de HEERE een belangrijk thema in de Twaalf Kleine Profeten. Met name in Joël, Amos en Obadja komt de Dag van de HEERE naar voren als het centrale thema. Deze drie geschriften vormen dus een groep waarin de Dag van de HEERE heel belangrijk is. Deze drie boeken staan vrijwel in het begin van de Twaalf Kleine Profeten. Maleachi, het laatste boek van de Twaalf Kleine Profeten, eindigt met de Dag van de HEERE. Dit zorgt ervoor dat dit thema een grote impact heeft op het Boek van de Twaalf Kleine Profeten van het begin tot het einde.⁹⁷ Hoewel men in het achterhoofd moet houden dat de geschriften hun eigen specifieke profiel hebben, is het mogelijk dat degenen die verantwoordelijk waren voor de compositie van het Boek van de Twaalf Kleine Profeten wilden dat de lezer de geschriften in het licht van elkaar leest. Rendtorff probeert daarom in de Twaalf Kleine Profeten een rode draad van de Dag van de HEERE te ontdekken.⁹⁸

Als men de betekenis van de Dag van de HEERE nagaat in Joël dan komt men er achter dat deze dag steeds anders wordt ingevuld. De lezer van de Twaalf Kleine Profeten heeft nadat hij Joël heeft gelezen steeds in zijn achterhoofd dat de Dag van de HEERE meerdere aspecten heeft.⁹⁹ Wat Israël betreft is bekering en het aanroepen van de Naam van de HEERE de enige manier om het oordeel te overleven.¹⁰⁰ Men moet de passage in Amos die expliciet spreekt over de Dag van de HEERE (Amos 5:18-20) niet geïsoleerd lezen van de rest van Amos en Joël. De beschrijving van het oordeel van God over Israël (Amos 2:4-16) en de oproep om 'het goede te zoeken en niet het kwade' (5:14-15), dat is om zich te bekeren, horen bij de context van de Dag van de HEERE in Joël, wat de bredere context is van Amos. Als Amos spreekt over 'de dag' (1:14, 2:16; 3:14) kan degene die net Joël heeft gelezen niet anders dan denken aan de Dag van de HEERE die niet alleen de vijanden van Israël aangaat, maar ook Israël zelf.¹⁰¹ Ook in Obadja is de Dag van de HEERE het centrale thema. Dit keer komt het oordeel over Edom/Ezau. Dit herinnert aan Joël 3, waar de vijanden van Israël gestraft worden. De verwachting dat er op de berg Sion mensen zullen zijn die ontkomen (Obadja 17), lijkt op een citaat van Joël 2:32. Maar er is een opmerkelijk verschil. In Joël bestaat het overblijfsel uit gelovigen van

⁹⁵ Nogalski, J., 'Joel as "Literary Anchor" for the Book of the Twelve', p. 100.

⁹⁶ *Idem*, pp. 104-105. Op p. 106 geeft Nogalski een overzicht in een tabel en noemt hier de volgende parallellen: Joël 1:2 // Mal. 3:7 – Joël 1:15 // Zef. 1:14 – Joël 2:1 // Hosea 9:7; Zef. 2:2; Mal. 3:23 – Joël 2:2 // Zef. 1:15 – Joël 2:11 // Mal. 3:23 – Joël 4:1 // Zef. 3:20 – Joël 4:18 // Amos 9:13. De andere parallellen die hij noemt zijn binnen Joël (3:4//2:10b en 4:14//1:15).

⁹⁷ Rendtorff, R., 'How to read the Book of the Twelve as a Theological Unity', pp. 76-77.

⁹⁸ *Idem*, p. 78. De dingen die Rendtorff in dit artikel noemt, komen nauw overeen met zijn artikel 'Alas for the Day! The Day of the Lord in the Book of the Twelve', in: Linafelt, T. en Beal, T.K., (eds), *God in the Fray, a Tribute to Walter Brueggemann*, pp. 186-197.

⁹⁹ Rendtorff, R., 'How to read the Book of the Twelve as a Theological Unity', pp. 78-80.

¹⁰⁰ Rendtorff, R., 'Alas for the Day!', p. 191.

¹⁰¹ Rendtorff, R., 'How to read the Book of the Twelve as a Theological Unity', pp. 80-82.

alle volken, in Obadja is het alleen het huis van Jakob dat zal heersen over de vijanden vanuit Sion en er zal geen overblijver zijn van het huis van Ezau (Obad 18). Maar de lezer heeft nog steeds de woorden van Amos in zijn achterhoofd: 'Waarom verlangt u naar de Dag van de HEERE? Het is duisternis, geen licht' (5:18). De lezer moet Obadja daarom lezen met deze kritische vraag in het achterhoofd.¹⁰² De scherpe kantjes van de uitspraken van Obadja worden weggenomen door ze te lezen in het licht van Joël en Amos.¹⁰³

De boeken Joël, Amos en Obadja staan volgens Rendtorff aan het eind van het bestaan van het noordelijke rijk (Israël). Dit is belangrijk, want wanneer opnieuw de Dag van de HEERE wordt genoemd in Zefanja, is dit aan het einde van het zuidelijke rijk (Juda).¹⁰⁴ Na verschillende geschriften waarin de Dag van de HEERE minder centraal staat, is de Dag van de HEERE weer het overheersende thema in Zefanja. De dag komt over de hele wereld en alle mensen, maar eerst over Juda (1:4-6). Zefanja noemt, in tegenstelling tot de vorige geschriften die spraken over de Dag van de HEERE, de reden voor de komende rampen: het zijn de zonden van Juda op het gebied van afgoderij en het uitbuiten van de naasten. Als de Dag van de HEERE komt is dit een reactie op de zonden van Israël. Zefanja geeft een tegenreactie op Nahum en Obadja, waarin het lijkt alsof Israël onschuldig is.¹⁰⁵

Als men de Twaalf Kleine Profeten als één boek leest, ontdekt men dat deze drie profeten –Joël, Amos en Zefanja – heel sterk op elkaar lijken in het oproepen tot bekering in relatie tot de komst van de Dag van de HEERE met een voorzichtige hoop dat God hierop zal reageren. Omdat deze drie profeten het meest duidelijk de Dag van de HEERE bespreken, en de Dag van de HEERE het kernthema is van de Twaalf Kleine Profeten, bepalen deze drie profeten de boodschap van het hele boek van de Twaalf Kleine Profeten.¹⁰⁶

Het einde van Zefanja laat een grote verandering zien. De dagen zullen komen dat God zowel Israël als de andere volken zal veranderen. Dit zijn de laatste woorden vol hoop voor de verwoesting van Jeruzalem. Deze woorden van Zefanja vormen dus het slot van het tweede gedeelte van de Twaalf Kleine Profeten. Als men terugblijkt dan ziet men dat ook het slot van het eerste gedeelte eindigt met een visie van een vredige en vreugdevolle toekomst voor Israël (Micha 7:11-20).¹⁰⁷ In Maleachi 3:1-4:6 komt de Dag van de HEERE weer terug. De vraag 'Wie kan die dag verdragen?' doet denken aan Joël 2:11 waar dezelfde vraag wordt gesteld. Deze vraag vormt dus een soort *inclusio*. De vraag wie de Dag van de HEERE kan verdragen heeft men steeds in het achterhoofd wanneer er in de Twaalf Kleine Profeten gesproken wordt over de snel naderende Dag van de HEERE.¹⁰⁸

Schart (2000) hebben we al ontmoet als een voorstander van de hypothese dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd. Hij stelt ook dat de Dag van de HEERE een prominent thema is in de Twaalf Kleine Profeten en dat er geen ander profetisch boek is dat zoveel gedeeltes bevat over deze dag die tegelijkertijd bepalend zijn voor de globale structuur. Volgens hem introduceert Joël de Dag van de HEERE in de Twaalf Kleine Profeten en worden de lezers gedwongen om alles vanuit dit kader te lezen.¹⁰⁹ Amos 5:18-20 spreekt bijvoorbeeld over de Dag van de HEERE zonder dat Amos zelf ooit over deze dag gesproken heeft. De lezer van de Twaalf Kleine Profeten weet echter al

¹⁰² *Idem*, p. 82.

¹⁰³ Rendtorff, R., 'Alas for the Day!', p. 193.

¹⁰⁴ *Idem*, pp. 193-194.

¹⁰⁵ Rendtorff, R., 'How to read the Book of the Twelve as a Theological Unity', p. 84.

¹⁰⁶ Rendtorff, R., 'How to read the Book of the Twelve as a Theological Unity', pp. 84-85.

¹⁰⁷ Rendtorff, R., 'Alas for the Day!', p. 195.

¹⁰⁸ Rendtorff, R., 'How to read the Book of the Twelve as a Theological Unity', p. 85.

¹⁰⁹ Hier verwijst Schart naar het artikel van Rendtorff, 'Alas for the Day!' (Schart, A., 'Reconstructing the Redaction History', p.40, voetnoot 27).

wat de Dag van de HEERE is vanuit Joël. Als men op deze manier Amos leest dan krijgt men de indruk dat de tijdgenoten van Amos de profetie van Joël gebruiken om geen gehoor te geven aan de oproep terug te keren tot God. Amos herhaalt daarom het scenario van Joël: voor degenen die zich niet bekeren, zal de komende dag duisternis brengen. Deze manier van lezen is ook nodig om het spreken over de Dag van de HEERE in Obadja 18 te begrijpen. Hier wordt aangekondigd dat het 'huis van Jakob' het 'huis van Ezau' zal verbranden. Vanuit Amos 5 en 9:8-10 zal de lezer weten dat het 'huis van Jakob' bestaat uit diegenen die de boodschap van Amos niet hebben verworpen en vanuit Joël 2:28 (MT: Joël 3:5) weet de lezer dat die tegelijkertijd behoren tot de personen die God heeft geroepen. De lezer mag concluderen dat elke verwijzing naar een beslissende dag, waarop de HEERE de zonde zal straffen en het ware Israël zal herstellen (bijvoorbeeld 'op die dag' in Amos 2:16 en 8:3 of 'dag van angst' in Nahum 1:7), wijst op die ene Dag van de HEERE.¹¹⁰

Jeremias werkt in zijn artikel 'The Function of the Book of Joel' (2012) uit hoe Joël het lezen van de Twaalf Kleine Profeten beïnvloedt aan de hand van het volgens hem ene en enige onderwerp van Joël: de Dag van de HEERE. In elk hoofdstuk komt de term Dag van de HEERE voor. Jeremias verwijst naar de observatie van Nogalski dat de meeste verwijzingen naar de Dag van de HEERE nauw overeenkomende parallellen hebben in de Twaalf Kleine Profeten. Joël heeft vooral geleerd van zijn voorgangers Amos en Zefanja. Jeremias verwijst naar J. Wöhrle die zegt dat Zefanja 1 de meest belangrijke bron is voor de beschrijving van de Dag van de HEERE in Joël.¹¹¹

De betekenis van de Dag van de HEERE is in Joël echter anders dan in Amos en Zefanja. Omdat Joël eerder in de Twaalf Kleine Profeten komt, heeft dit weer invloed op de betekenis van de Dag van de HEERE in Amos en Zefanja. Het is belangrijk om te begrijpen waarom Joël deze positie in de Twaalf Kleine Profeten heeft gekregen en helder te hebben waarin Joël vernieuwend is in het gebruik van de Dag van de HEERE.¹¹²

Volgens Jeremias is Joël het enige boek in het Oude Testament dat op de mogelijkheid van redding wijst op het moment dat de Dag van de HEERE wordt aangekondigd. Volgens Amos en Zefanja kan niemand aan de Dag van de HEERE ontkomen, maar Joël maakt duidelijk dat een hele generatie in Israël kan overleven in de context van de Dag van de HEERE.¹¹³ Joël durft zo te spreken over de Dag van de HEERE omdat hij de mogelijkheid opent dat de Dag van de HEERE al aanwezig is in de huidige moeilijkheden. Hij is de eerste en enige profeet die niet alleen waarschuwt voor de komst van de dag, maar stelt dat de eerste uitwerkingen van de dag er al zijn, hoewel het nog maar het begin is. De Dag van de HEERE in het heden kan worden beïnvloed door menselijk gedrag. De eschatologische Dag van de HEERE niet. Daarnaast bouwt Joël voort op de beroemde beschrijving van Gods eigenschappen in Exodus 34:6-7. Deze belijdenis benadrukt het grote verschil tussen Gods genade en toorn ('God is traag tot toorn, maar groot van weldadigheid'). Volgens de traditie is de Dag van de HEERE een dag van toorn, daarom slaat Joël de zinsnede dat God de schuldige geenszins onschuldig houdt over en stelt dat God berouw heeft over het kwaad (Exodus 34:12) en Israël zal sparen in het (uiteindelijke) oordeel.¹¹⁴

¹¹⁰ Schart, A., 'Reconstructing the Redaction History', p. 40.

¹¹¹ Jeremias, J., 'The Function of the Book of Joel', p. 78. Later zegt Jeremias dat Jesaja 13 ook een belangrijke bron is geweest voor Joël (p. 80).

¹¹² Jeremias, J., 'The Function of the Book of Joel', p. 78.

¹¹³ *Idem*, p. 78. Joël spreekt niet over de toorn van de HEERE, in tegenstelling tot Jesaja 13 en Zefanja 1 (waar hij gebruik van heeft gemaakt). 'Instead of the devastating, all-devouring wrath of YHWH which is without measure and without limit, there suddenly and unexpectedly follows an invitation to return to YHWH introduced by: 'Yet even now.'" (p. 80).

¹¹⁴ *Idem*, p. 81.

Jeremias vindt de theorie dat Joël geschreven is met het doel de Twaalf Kleine Profeten tot één boek te vormen echter heel onwaarschijnlijk. De proloog van Joël maakt duidelijk wat de intentie is van het boek. Het boek Joël heeft duidelijk een eigen didactische functie. De komende generaties moet worden verteld hoe God in het verleden heeft gered, zodat zij weten hoe zij gered kunnen worden als er een vergelijkbare nood wordt ervaren of hoe zij de dodelijke, snel naderende Dag van de HEERE kunnen overleven.¹¹⁵ Hoewel het dus niet de *intentie* van Joël is geweest de betekenis van de andere Kleine Profeten te beïnvloeden, is dit wel het *effect* van Joël omdat het bijna helemaal voorin de Twaalf Kleine Profeten staat.¹¹⁶

Er zijn dus duidelijke voorstanders en min of meer tegenstanders van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten geredigeerd zijn tot één boek, die stellen dat de Dag van de HEERE het thema is dat de Twaalf Kleine Profeten aan elkaar verbindt. Zij betogen dat het nodig, of in elk geval nuttig, is om de Twaalf Kleine Profeten als één geheel te lezen. De betekenis van de Dag van de HEERE in een bepaalde tekst wordt volgens hen niet alleen bepaald door de context binnen één geschrift, maar juist ook door de context van de andere geschriften binnen de Twaalf Kleine Profeten. Voordat we nagaan of deze benadering juist en relevant is voor de exegese van Zefanja 1:14-18, kijken we eerst nog naar de resultaten van divers onderzoek naar de Dag van de HEERE in het algemeen.

¹¹⁵ *Idem*, pp. 82-84.

¹¹⁶ *Idem*, pp. 84-86.

4. De Dag van de HEERE in de Profeten

a. Overzicht van het onderzoek naar de oorsprong van de Dag van de HEERE

In de laatste eeuw zijn er belangrijke onderzoeken gedaan naar de oorsprong, ontwikkeling en betekenis van de Dag van de HEERE. Verschillende theorieën zijn geopperd om de oorsprong van de Dag van de HEERE te verklaren. S. Mowinckel (1956) vergeleek de Dag van de HEERE met Babylonische en Kanaänitische praktijken waar een ritueel werd gevierd dat goden op de troon werden gezet. Volgens hem moet men de Dag van de HEERE oorspronkelijk duiden als een jaarlijks terugkerend feest waarop de HEERE als de Koning van Israël op de troon ging zitten. Als de oogsttijd voorbij was en de aarde op het punt stond weer terug te keren naar chaos, was het alleen de tegenwoordigheid van de HEERE die voorspoed en vruchtbaarheid kon teruggeven.¹¹⁷ In het Oude Testament is er echter geen enkel bewijs dat Israël zo'n feest kende.¹¹⁸ Tegenstanders van deze theorie betwijfelen dan ook of er in Israël ooit zo'n feest heeft bestaan en vinden dat Mowinckel zich teveel gebaseerd heeft op Babylonische cultische praktijken.

Een alternatief voorstel voor de oorsprong van de Dag van de HEERE deed G. von Rad (1959). Zijn voorstel heeft de meeste aanhang gekregen en het onderzoek naar de Dag van de HEERE enorm gestimuleerd.¹¹⁹ Von Rad beperkt zich in zijn onderzoek tot de exacte uitdrukking Dag van de HEERE. Hij focust hierbij op vier gedeelten die volgens hem de Dag van de HEERE voldoende gedetailleerd bespreken. Dit zijn Jesaja 13 en 34, Ezechiël 7 en Joël 2. Uit deze gedeelten wordt volgens hem duidelijk dat de oorsprong van de Dag van de HEERE ligt in het idee van een 'heilige oorlog' waarin de HEERE als een goddelijke Strijder neerdaalt om de vijanden te verslaan. In veel teksten komen motieven voor die te maken hebben met oorlogsvoering.¹²⁰ Onderzoeken die hierop volgden gingen meestal door op deze positie. Ze werkten die verder uit of stelden die onder kritiek. J.G. Heintz (1971) heeft geprobeerd de theorie van Von Rad te bevestigen door aan te tonen dat in Akkadische bronnen uit de 18^e eeuw voor Christus de uitdrukking 'zijn dag is nabij' een typische uitroep was tijdens oorlogsvoeringen in het Oude Nabije Oosten. Volgens hem is deze uitdrukking te verbinden met de Bijbelse uitdrukking uit de 7^e eeuw dat 'de Dag van de HEERE nabij is'. Er is echter geen bewijs dat deze uitroep inderdaad gebruikt werd tijdens oorlogsvoeringen. Daarnaast ligt de datering veel te ver uit elkaar en zijn er grammaticaal gezien grote verschillen.¹²¹ F. M. Cross (1966) heeft geprobeerd de theorieën van Mowinckel en van Von Rad te combineren. De Dag van de HEERE geeft volgens hem een combinatie van konings- en veroveringstradities weer. Het is zowel een dag waarop de HEERE oorlog voert als dat Hij de troon beklimt.¹²² Het motief van de HEERE als een goddelijke Strijder komt volgens hem terug in de veroveringstradities van de uittocht en in cultische teksten. De HEERE van de legermachten komt van Sinai naar Jeruzalem (Richt. 4:4-5; Deut. 33:2-3; Ex. 15) en wordt als een Strijder beschreven die de elementen van chaos overwint (Psalm 24:7-10; 132).¹²³

F.C. Fensham (1966) denkt dat de oudste tradities achter de Dag van de HEERE de verbondstradities waren.¹²⁴ Hij stelt de theorie van Von Rad onder kritiek door er op te wijzen dat de Dag van de HEERE ook gericht kan zijn tegen Israël en dat het idee van oorlog niet voorkomt in elke passage over de Dag van de HEERE. Dit is zeker een probleem ten aanzien van Amos 5:18-20 omdat dit gezien wordt als

¹¹⁷ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', pp. 133-134.

¹¹⁸ Moore, M.S., 'Yahweh's Day', p. 199.

¹¹⁹ *Idem*, pp. 198-199.

¹²⁰ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', pp. 134-135.

¹²¹ Moore, M.S., 'Yahweh's Day', pp. 200-201.

¹²² Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 135.

¹²³ Moore, M.S., 'Yahweh's Day', pp. 204-205.

¹²⁴ *Idem*, p. 197.

één van de oudste passages over de Dag van de HEERE. De motieven van oorlogsvoering zijn slechts een onderdeel van de bredere categorie van straffen die komen over het overtreden van het verbond. De Dag van de HEERE is dus een dag van oordeel waarop bepaalde verbondsvloeken verwezenlijkt worden.¹²⁵ Fensham heeft weinig bijval gekregen.¹²⁶ Zijn verklaring heeft het probleem dat sommige passages over de Dag van de HEERE over redding en herstel spreken in plaats van over oordeel. Als de Dag van de HEERE gericht is tegen de andere volken dan wordt er geen gebruik gemaakt van verbondsvloeken. Alleen in de gevallen dat de Dag van de HEERE negatief gericht is tegen Israël is het mogelijk om elementen te zien van de verbondsvloeken. Dit is echter niet genoeg om vast te stellen dat de verbondsvloeken bepalend zijn geweest voor het gebruik van de Dag van de HEERE in de profetische literatuur.¹²⁷

Volgens M. Weiss (1966) is de Dag van de HEERE een algemener concept waar de verschillende profeten gebruik van hebben gemaakt. Het kenmerk dat in elke passage over de Dag van de HEERE naar voren komt is dat de HEERE verschijnt en handelt.¹²⁸ Men moet de oorsprong van *de ideeën* van de Dag van de HEERE dus zoeken in oudtestamentische tradities van de verschijningen van de HEERE.¹²⁹ De oorsprong van *de uitdrukking* Dag van de HEERE moet men volgens Weiss niet zoeken in de voorgeschiedenis van de profeten. Aangezien de Dag van de HEERE als term nergens voorkomt is het maar zeer de vraag of het een pre-profetische oorsprong heeft.¹³⁰ Daarnaast wordt de term door de profeten, die spreken over het concept van de Dag van de HEERE, heel verschillend gebruikt.¹³¹ Weiss denkt dat Amos de term heeft bedacht en dat de context duidelijk genoeg was voor zijn hoorders om het te begrijpen. Latere profeten hebben de term van Amos overgenomen.¹³²

Nauw hieraan verwant is de positie van Y. Hoffmann (1981). Hij meent ook dat de oorsprong van het idee van de Dag van de HEERE de verschijning van de HEERE is waarin de HEERE op een bijzondere manier ingrijpt in de geschiedenis.¹³³ Volgens Hoffmann is het idee van Weiss dat het concept van de Dag van de HEERE nog niet bekend was bij de hoorders van Amos niet overtuigend. Hoe kan Amos zeggen dat men naar de Dag van de HEERE verlangt als men het niet kende? De Dag van de HEERE was misschien geen gebruikelijke *term*, maar het was in elk geval een bekend *concept*.¹³⁴ De verschijning van God werd door het volk vaak gezien als een reddend handelen. Iets wat in veel teksten te zien is (zie bijv. Richteren 6:12-13; Jesaja 40:10; 42:13). Toch gaat een openbaring van de HEERE ook gepaard met angstaanjagende en verwoestende gebeurtenissen, wat in de verschillende tradities over verschijningen van God duidelijk wordt (bijv. 1 Kon. 18; Psalm 7:7-12; 9:5-6; 35:23-28). Als Amos dus zegt dat de Dag van de HEERE duisternis is en geen licht, dan is zijn boodschap wel verrassend, maar niet absurd. Ze konden zijn woorden goed begrijpen. Amos maakt op meerdere plaatsen duidelijk dat de verschijning van God verwoestend en niet alleen reddend kan zijn. Hiermee doelde Amos niet op een eschatologische gebeurtenis.¹³⁵ Pas onder invloed van de profeet Zefanja is de Dag van de HEERE een vaststaande term geworden met een eschatologische betekenis.¹³⁶

¹²⁵ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 135.

¹²⁶ Moore, M.S., 'Yahweh's Day', p. 197.

¹²⁷ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 135.

¹²⁸ Weiss, M., 'The Origin of the Day of the Lord – Reconsidered', p. 40.

¹²⁹ Moore, M.S., 'Yahweh's Day', p. 203.

¹³⁰ Weiss, M., 'The Origin of the Day of the Lord – Reconsidered', p. 41.

¹³¹ *Idem*, p. 45.

¹³² *Idem*, p. 48.

¹³³ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 136.

¹³⁴ *Idem*, pp. 40-41.

¹³⁵ *Idem*, pp. 41-42.

¹³⁶ *Idem*, p. 46.

Er zijn in de afgelopen eeuw dus veel theorieën over de oorsprong en de historische achtergrond van de Dag van de HEERE ontwikkeld. Na Hoffmann nam de aandacht voor de Dag van de HEERE echter snel af binnen het oudtestamentische onderzoek.¹³⁷ Tot op heden is er geen consensus wat de precieze oorsprong is van de 'Dag van de HEERE'. Het blijkt erg moeilijk te zijn de oorsprong en ontwikkeling van dit motief te achterhalen, omdat men het uitsluitend moet doen met de profetische teksten die erover spreken.¹³⁸ Dit onderzoek is echter niet zinloos geweest, omdat het licht heeft geworpen op de verschillende ideeën die worden opgeroepen door de profeten die spreken over de Dag van de HEERE. Het meest duidelijke element is de verschijning van de HEERE. Een verschijning die vaak gepaard gaat met oorlog, kosmische omwentelingen, oordeel en verwoesting.¹³⁹

¹³⁷ Barton, 'The Day of Yahweh in the Minor Prophets', p. 279.

¹³⁸ A.J. Everson zegt in 1974: 'Specific references to the concept simply do not appear apart from the prophetic material to give textual verification to any of the origin theories.' (Everson, A.J., 'The Days of the Lord', p. 330). M.S. Moore zegt in 1987: 'At present there seems to be a great deal of uncertainty about the origin and development of the *yôm YHWH* concept. Several scholars, each employing diverse methods based on further conflicting presuppositional bases, have not arrived at congruent conclusions.' (Moore, M.S., 'Yahweh's Day', p. 196). Het artikel van J.D. Barker is uit 2005. Naar mijn weten is er wat dit betreft niets veranderd in het onderzoek en is er ook in 2019 nog geen consensus over de oorsprong van de Dag van de HEERE.

¹³⁹ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 136.

b. Voorkomen

In het onderzoek naar de Dag van de HEERE is er niet alleen discussie gevoerd over de mogelijke oorsprong ervan, maar ook over de vraag (hoe men vast kan stellen) welke teksten wel of niet spreken over dit thema en welke teksten prioriteit moeten krijgen in het vaststellen van de betekenis ervan. Voordat we gaan kijken naar de betekenis van de Dag van de HEERE is het daarom goed om helder te hebben in welke teksten dit thema voorkomt en te weten of men bij bepaalde passages moet beginnen om de betekenis van de Dag van de HEERE te bepalen.¹⁴⁰

Er zijn veertien teksten waarin de exacte uitdrukking Dag van de HEERE samen zestien keer voorkomt.¹⁴¹ Dit zijn Jesaja 13:6 en 9; Ezechiël 13:5; Joël 1:15; 2:1, 11, 31 (3:4 MT); 3:14 (4:14 MT); Amos 5:18 (2x) en 20; Obadja 15; Zefanja 1:7 en 14 (2x) en Maleachi 4:5 (3:23 MT).

Sommige onderzoekers (zoals Hoffmann) pleiten ervoor om bij deze teksten te beginnen om vast te stellen wat de Dag van de HEERE betekent. Als men vanuit deze passages helder heeft wat de Dag van de HEERE is, kan men op een betrouwbare manier vaststellen welke andere gedeelten ook over dit thema gaan of juist niet.¹⁴² De vraag bij welke passage die de uitdrukking Dag van de HEERE letterlijk gebruikt men moet beginnen, beantwoordt Hoffmann met Amos 5:18-20. Dit is de bron die het vroegst wordt gedateerd.¹⁴³ De kans is groot dat het concept van de Dag van de HEERE zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld en bij Amos een andere betekenis heeft dan bij Zefanja of Ezechiël.¹⁴⁴ Voor de vraag naar de oorspronkelijke betekenis van de Dag van de HEERE hangt er volgens de methodologie van Hoffmann dus veel af van de conclusies die men trekt op basis van Amos 5:18-20. Daarnaast speelt de diachronie een grote rol in het vaststellen van de betekenis van de Dag van de HEERE in de verschillende teksten.¹⁴⁵

De meeste onderzoekers (bijv. Von Rad, Weiss, Everson, King, Rendtorff en Nogalski) maken echter duidelijk dat er heel veel andere teksten zijn die niet de exacte uitdrukking gebruiken, maar toch overduidelijk spreken over de Dag van de HEERE. Men moet de teksten waarin nauw verwante uitdrukkingen en frasen worden gebruikt volgens hen meteen betrekken in het vaststellen van de betekenis van de Dag van de HEERE. Soms krijgen zulke teksten prioriteit boven Amos 5:18-20 of andere teksten waar de exacte uitdrukking Dag van de HEERE wordt gebruikt.¹⁴⁶

Nogalski geeft een uitvoerige weergave van de verschillende variaties die betrekking hebben op de Dag van de HEERE. Soms worden er preposities (een *lamed*) of andere toevoegingen (bijv. (Dag) van de toorn (van de HEERE)) bijgevoegd. Dit is het geval in Jesaja 2:12; 34:8; 61:2; Jeremia 46:10; Klaagliederen 2:22; Ezechiël 7:19; 30:3; 46:13; Zefanja 1:18; 2:2 en 3; Zacharia 14:1.¹⁴⁷

Soms wordt er naar de Dag van de HEERE verwezen door uitdrukkingen als 'op die dag' en 'in die dagen'. De profeten gebruiken deze uitdrukkingen anders dan andere gedeelten in de canon. De

¹⁴⁰ Y. Hoffmann begint met een reflectie en verantwoording op de gebruikte methodologie waarin hij dit aan de orde stelt (Hoffmann, Y., 'The Day of the Lord as a Concept and a Term', pp. 37-39).

¹⁴¹ De literatuur is hier enigszins verwarrend. Vergelijk Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 133 (spreekt over vijftien teksten) en Nogalski, J.D., 'The Days of YHWH in the Book of the Twelve', p. 193 (spreekt over vijftien gevallen). A.J. Everson noemt achttien specifieke verwijzingen, waarin hij verschillende variaties meeneemt en de gevallen in Joël en Zefanja als één verwijzing neemt. Hij stelt wel terecht dat de exacte uitdrukking Dag van de HEERE zestien keer voorkomt (A.J. Everson, 'The Days of the Lord', p. 330, voetnoot 6).

¹⁴² Y. Hoffmann, 'The Day of the Lord as a Concept and a Term in the Prophetic Literature', p. 38.

¹⁴³ *Idem*, p. 38.

¹⁴⁴ *Idem*, p. 39.

¹⁴⁵ *Idem*, p. 50.

¹⁴⁶ Von Rad en Everson kiezen allebei voor andere teksten dan Amos 5:18-20 om de betekenis van de Dag van de HEERE vast te stellen. Beiden nemen teksten mee die niet de exacte uitdrukking Dag van de HEERE gebruiken. Ze worden door Hoffmann (pp. 38-39) dan ook kritisch beoordeeld.

¹⁴⁷ Nogalski, J., 'The Days of YHWH in the Book of the Twelve', p. 193.

uitdrukking ‘in die dagen’ komt 39 keer voor in het Oude Testament. De 25 gevallen buiten de profetische literatuur verwijzen allemaal naar het verleden. De veertien gevallen waarin de profeten deze uitdrukking gebruiken, wordt er steeds verwezen naar de toekomst (op twee gevallen na). Deze teksten zijn: Jesaja 38:1 (verwijst naar het verleden); Jer. 3:16, 18; 5:18; 31:29; 33:15, 16; 50:4, 20; Ezech. 38:17; Joël 3:2; 4:1; Zach. 8:6 (spreekt over het heden). De uitdrukking ‘op die dag’ komt 206 keer voor in het Oude Testament, waarvan 170 keer in de Vroege en Late Profeten, waarvan 107 keer in de Late Profeten. Buiten de Late Profeten wordt de uitdrukking vooral gebruikt voor iets in het verleden (89 van de 99 gevallen). In de Late Profeten is de uitdrukking voornamelijk gericht op de toekomst (zes uitzonderingen). De uitdrukking komt 45 keer voor in Jesaja (met name in Jesaja 1-31), 40 keer in de Twaalf Kleine Profeten, tien keer in Jeremia en twaalf keer in Ezechiël.¹⁴⁸ Hiernaast zijn er nog meer dan 100 teksten waarin op een andere manier verwezen wordt naar een dag waarop de HEERE ingrijpt. Deze teksten spreken over ‘de dag’, ‘uw dag’, ‘een dag’ en ‘de laatste dagen’.¹⁴⁹ Ook worden er bepaalde constructies gebruik die de dag omschrijven met ‘de dag van ...x’.¹⁵⁰

Dit betekent dat er veel meer teksten zijn die men moet meenemen in het vaststellen van de betekenis van de Dag van de HEERE. Dit maakt het lastig om de betekenis van de Dag van de HEERE uit te zoeken. Als men er teveel teksten bij betreft dan maakt men de term onnodig wazig. Men moet echter ook niet onterecht passages uitsluiten omdat men minimale lexicale variatie veroorzaakt. De huidige tendens is dat men breed insteekt en zoveel mogelijk teksten meeneemt die iets duidelijk maken over het doel en de effecten van de Dag van de HEERE.¹⁵¹ In deze benadering speelt de diachronie een minder belangrijke rol. Men zoekt naar een algemene duiding van de Dag van de HEERE die recht doet aan alle teksten die hier op zinspelen. Het maakt minder uit bij welke passage men begint, als men elke relevante passage maar meeneemt in het onderzoek.

¹⁴⁸ *Idem*, pp. 193-194.

¹⁴⁹ Nogalski, J., ‘The Days of YHWH’, p. 195, voetnoot 10: ‘de dag’ (Micha 7:4,12; Zach. 14:1; Jer. 30:7; 31:6; 47:4; Mal. 3:19; Ezech. 7:7, 12, 19; 12:23; 30:2, 18; 39:8; Zef. 2:2), ‘uw dag’ (Ezech. 22:4; Jer. 50:31); ‘een dag’ (Jes. 10:17; 47:9; Zach. 3:9); ‘de laatste dagen’ (Jes. 2:2; Jer. 23:20; 49:39; Micha 4:1; Jer. 30:24; 48:47).

¹⁵⁰ Waar x verwijst naar ‘strijd’ (Amos 1:14; Hos. 10:14; Zach. 14:3), ‘bitterheid’ (Amos 8:10); ‘het bouwen van muren’ (Micha 7:11); ‘ondergang’ (Jer. 12:3; 18:17; 46:21; Amos 6:3); ‘wolken’ (Ezech. 30:3; Joël 2:2; Zef. 1:15), ‘duisternis’ (Joël 2:2; Zef. 1:15); ‘verwoesting’ (Obadja 12; Zef. 1:15); ‘rampen’ (Jer. 17:17, 18; Obadja 13), ‘moeite’ (Jes. 37:3; Jer. 16:19; Obadja 14), ‘Egypte’ (Ezech. 30:9); ‘Zijn brandende toorn’ (Jes. 13:13), ‘Zijn komst’ (Mal. 3:2), ‘Zijn verwoesting’ (Obadja 13); ‘zijn ramp’ (Obadja 12); ‘dat hij zich gereedmaakt’ (Nahum 2:3); ‘zijn rebellie’ (Ezech. 33:12); ‘zijn zonde’ (Ezech. 33:12); ‘zijn afkeer van kwaad’ (Ezech. 33:12); ‘toorn’ (Ezech. 22:24); ‘het afdalen in het graf’ (Ezech. 31:15); ‘Jizreël’ (Hos. 1:11); ‘licht’ (Amos 8:9); ‘Midian’ (Jes. 9:3); ‘Mijn opstaan’ (Zef. 3:8); ‘Mijn bezoeken’ (Jer. 27:22); ‘paniek’ (Jes. 22:5); ‘straf’ (Jes. 10:3); ‘bestrafing’ (Hos. 5:9); ‘redding’ (Jes. 49:8); ‘ziekte’ (Jes. 17:11); ‘vreemden die de rijkdom wegnemen’ (Obadja 11); ‘oostenwind’ (Jes. 27:8); ‘grote slachting’ (Jes. 30:25); ‘moeite’ (Nah. 1:7; Zef. 1:15), ‘trompet en bazuingschal’ (Zef. 1:16); ‘wraak’ (Jes. 34:8; 61:2; 63:4; Jer. 46:10); ‘wee’ (Jer. 17:16); ‘toorn’ (Zef. 1:15); ‘YHWH’s toorn’ (Zef. 2:2,3); ‘YHWH’s offer’ (Zef. 1:8); ‘uw val’ (Ezech. 26:18; 32:10); ‘uw broeder’ (Obadja 12); ‘uw ondergang’ (Ezech. 27:27). Daarnaast zijn er meervoudsconstructies die de aandacht vragen: ‘de dagen van ...x’, waar x verwijst naar ‘straf’ (Hos. 9:7); ‘verging’ (Hos. 9:7); ‘de Baäls’ (Hos. 2:12); ‘uw slachting’ (Jer. 25:34); ‘en Mijn handelen met u’ (Ezech. 22:14). Nogalski, J., ‘The Days of YHWH in the Book of the Twelve’, p. 195, voetnoot 10.

¹⁵¹ Barker, J.D., ‘The Day of the Lord’, p. 133.

c. Betekenis

De wetenschappelijke consensus is dat het idee van de Dag van de HEERE altijd een bijzonder en effectief moment van Gods ingrijpen in de menselijke gebeurtenissen inhoudt.¹⁵² Binnen deze algemene duiding van de Dag van de HEERE moet men er rekening mee houden dat niet elke profeet exact hetzelfde spreekt over de Dag van de HEERE. Integendeel: de profeten geven er een eigen specifieke invulling aan, die men per passage moet vaststellen. De profeten maken gebruik van veel verschillende beelden. In één profetisch werk kan de Dag van de HEERE ook verschillend worden ingekleurd. Om per passage helder te krijgen wat de betekenis is van de Dag van HEERE moet men vaststellen: 1) op welke manier God ingrijpt; 2) wie de doelgroep zijn; 3) wat het moment is dat God zal ingrijpen en 4) wat het effect is van Gods ingrijpen. Daarnaast moet men de vraag stellen met welk doel elke profeet de Dag van de HEERE aankondigt. Dit kan zijn om te waarschuwen, maar ook om hoop te geven.¹⁵³

Op welke manier God ingrijpt: Het is mogelijk dat de HEERE Zelf direct ingrijpt of dat Hij gebruikt maakt van iets of iemand anders om Zijn werk uit te voeren.¹⁵⁴ Zo maakt God gebruik van het leger van Assyrië (Jesaja 22), van Babel (Ezechiël 30) en van Juda (Obadja). Wie de actie uitvoert is echter niet altijd duidelijk. In de meeste gevallen wordt er gesproken over de komst van legers. De HEERE maakt echter ook gebruik van aardbevingen, hongersnoden, plagen en bovennatuurlijke machten en gebeurtenissen.¹⁵⁵

Wie de doelgroep zijn: De Dag van de HEERE kan tegen verschillende groepen gericht zijn. In het algemeen is de doelgroep vaak Israël, Juda of de andere volken. Maar soms is het ook een deel binnen deze groepen. Dit kan binnen één profeet variëren. Als de Dag van de HEERE komt als een oordeel (zie hieronder *het effect van Gods ingrijpen*), dan wordt de doelgroep gekenmerkt door zonden die de toorn van de HEERE oproepen. De overtredingen die de HEERE niet accepteert hebben vaak te maken met de cultus, ethiek of militair handelen.¹⁵⁶

Wat het moment is dat God zal ingrijpen: Er is veel verschil in de temporele oriëntatie van de Dag van de HEERE. Profeten geven verschillende antwoorden op de vraag wanneer de Dag van de HEERE komt. In de meeste gevallen is het duidelijk dat de Dag van de HEERE iets van de toekomst is. De Dag van de HEERE kan dan heel dichtbij zijn (Jesaja 13:6; Ezechiël 30:3; Joël 1:15; 2:1; 3:14; Zefanja 1:7 en 14). In latere profetische literatuur lijkt de Dag van de HEERE meer samen te vallen met een eschatologisch einde van de geschiedenis (Zacharia 14 en Maleachi 4). In een paar gedeelten is de Dag van de HEERE echter al verleden tijd (Jesaja 22:1-14; Jeremia 46:2-20; Klaagliederen 1:12; 2:22; Ezechiël 13:1-9). Dit maakt duidelijk dat de Dag van de HEERE niet altijd gerelateerd moet worden aan een uiteindelijke en definitieve interventie van de HEERE aan het einde van de geschiedenis.¹⁵⁷

¹⁵² Barker, J.D.: 'At its essence, it refers to a time of Yahweh's unmistakable and powerful intervention.' (Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 132-133). Nogalski, J.: 'All prophetic day of YHWH texts presume a point of divine intervention into human events.' (Nogalski, J. 'The Day(s) of YHWH in the Book of the Twelve', p. 195).

¹⁵³ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 132.

¹⁵⁴ Nogalski, J. 'The Day(s) of YHWH in the Book of the Twelve', p. 195.

¹⁵⁵ 'These references (EM: in Joël) highlight the capacity of the Day of the Lord to unleash devastation against Yahweh's own covenant people, using both natural and supernatural agents to threaten destruction.' (Barker, J.D., 'The Day of the Lord', p. 139).

¹⁵⁶ Nogalski, J. 'The Day(s) of YHWH in the Book of the Twelve', p. 196.

¹⁵⁷ Barker, J.D., 'The Day of the Lord', pp. 136-137. Everson (Everson A.J., 'The Days of the Lord', pp. 330-331) noemt zeven passages die gaan om toekomstige gebeurtenissen verder weg (Amos 5:18-20; Jes. 2:12-17; 34:1-17; 61:1-3; 63:1-6; Mal. 3:13-24; Zach. 14:1-21), zes passages die zeggen dat de Dag van de HEERE dichtbij is (Zef. 1:1-9; Ezech. 7:1-27; 30:1-9; Obad. 1-21; Jes. 13:1-22; Joël 1-4) en vijf teksten waar de Dag van de HEERE al verleden tijd is (Klaagliederen 1-2; Ezech. 13:1-9 (588-587 BC, val van Juda en verwoesting van Jeruzalem); Jer. 46:2-12 (de val van Egypte, de slag bij Karchemis in 605 BC); Jesaja 22:1-14).

De profeten gebruikten de Dag van de HEERE als een krachtig concept om verschillende ingrijpende gebeurtenissen te duiden – zowel in het verleden als de nabije en verre toekomst.¹⁵⁸

Wat het effect is van Gods ingrijpen: Sommige onderzoekers (zoals Mayhue) leggen sterk de nadruk op het oordeel. Volgens hen is de Dag van de HEERE altijd een moment van Gods oordeel over de zonde.¹⁵⁹ De zegeningen van God kunnen voorafgaan aan en volgen op de Dag van de HEERE, maar de Dag van de HEERE zelf is een moment van oordeel.¹⁶⁰ Volgens G. King (1995) was het hoog tijd voor een nieuwe studie naar de Dag van de HEERE, onder andere omdat studies in het algemeen teveel nadruk legden op de negatieve kant van de Dag van de HEERE. Aspecten van zegen en redding werden geminimaliseerd.¹⁶¹ Hij stelt hiertegenover dat het oordeel nodig is om het heil te verwezenlijken en dat dit steeds het doel is van de Dag van de HEERE.¹⁶² Nogalski stelt dat de meerderheid van de uitdrukkingen die verwijzen naar de Dag van de HEERE gaan over oordeel en straffen. Maar er zijn ook gevallen waarin gesproken wordt over verlossing en herstel.¹⁶³ Het handelen van de HEERE kan dus positief en negatief zijn, maar hierbinnen is er nog grote variatie. Negatief gezien kan er sprake zijn van oordeel, maar dit oordeel kan ofwel een totale vernietiging zijn, of een reiniging waar een overblijfsel zal overblijven, of een straf die duurt totdat men tot inkeer komt. Positief kan men onderscheid maken tussen verlossing, bevrijding of herstel.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Everson A.J., 'The Days of the Lord', p. 335.

¹⁵⁹ 'DOL is the time when God intervenes as the righteous judge to impose and execute His divinely decreed punishment. Only after the primary eschatological DOL which climaxes the Tribulation, and after the judgments are fulfilled, will God reign on earth with millennial blessing.' (p. 83).

¹⁶⁰ Mayhue, R.L., 'The Bible's Watchword', p. 67.

¹⁶¹ King, G., 'The Day of the Lord in Zephaniah', p.16.

¹⁶² *Idem*, pp. 29-31.

¹⁶³ Nogalski, J., 'The Day(s) of YHWH in the Book of the Twelve', p. 195.

¹⁶⁴ *Idem*, p. 196.

5. Eigen exegese van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18

a. Algemene achtergrondinformatie Zefanja

Voor de datering en situering van Zefanja zijn we afhankelijk van de gegevens die af te leiden zijn uit het geschrift zelf. Sommige onderzoekers gaan hierbij sterk uit van het opschrift (1:1), anderen zien dit als een latere (deuteronomistische) toevoeging en proberen de gegevens uit de tekst vooral te plaatsen in het licht van wat er bekend is over de historische context. Daarnaast speelt een literaire analyse een belangrijke rol in het reconstrueren van een meer of minder complexe redactiegeschiedenis.

Het opschrift vermeldt een vrij uitgebreid geslachtsregister van Zefanja dat teruggaat op Hizkia. Dit wijst er mogelijk op dat met deze Hizkia de koning van Juda wordt bedoeld, die regeerde van ca. 715-686 BC.¹⁶⁵ De profeet Zefanja wordt elders in het Oude Testament niet genoemd, hoewel er wel drie verschillende personen worden vermeld met dezelfde naam (1 Kronieken 6:36 / Jeremia 21:1; 29:25,29; 37:3 52:24 / Zacharia 6:10,14).¹⁶⁶ Zijn naam wordt vaak vertaald met 'de HEERE verbergt'¹⁶⁷ of 'de HEERE is verborgen'¹⁶⁸ als het gelezen wordt als een combinatie van het werkwoord **בָּרַח** (verbergen, opsluiten; cf. Spreuken 27:16) en een afkorting van de Naam HEERE. Het opschrift plaatst de profetieën van Zefanja in de tijd van de regering van koning Josia (2 Kon. 22:1-23:30). Hij regeerde in Juda van ca. 640-609 BC en is bekend geworden om zijn reformatie in ca. 622 BC. Dit zou betekenen dat Zefanja ergens tussen ca. 640 en 609 BC heeft geleefd en heeft geprofeteerd.

Het is de vraag of Zefanja voor de reformatie of na de reformatie gesproken heeft. Verschillende wetenschappers pleiten voor de datering van Zefanja voor de reformatie. De profetieën van Zefanja zijn dan een logisch gevolg op de goddeloze regering van Manasse en hebben een aanzet gegeven tot de reformatie van Josia.¹⁶⁹ De beschrijving van Assyrië in hoofdstuk 2 wijst er mogelijk op dat het nog een machtig rijk is, voor de dood van Ashurbanipal in ca. 627 BC.¹⁷⁰ Koning Josia wordt in heel Zefanja niet genoemd, wat mogelijk te verklaren is uit het feit dat de koning toen nog erg jong was.¹⁷¹ Anderen pleiten voor een datering na de reformatie omdat er in Zefanja veel uitdrukkingen voorkomen die lijken op teksten in Deuteronomium. Mogelijk was (een vroege vorm van) Deuteronomium het wetboek dat in ca. 622 BC werd gevonden en de reformatie op gang bracht of versterkte.¹⁷² De profetieën tegen afgoderij kunnen na de reformatie van Josia hebben plaatsgevonden. Waarschijnlijk had de reformatie niet het gewenste resultaat en bleef de bekering van de afgoden nodig.¹⁷³ In Zefanja 2:13-15 wordt de val van Ninevé geprofeteerd. Deze stad is in ca. 612 BC door Babel verslagen en verwoest.¹⁷⁴ Zij die er van uitgaan dat deze profetie is gegeven voor de vervulling ervan en Zefanja na de reformatie plaatsen komen dus tot een datering van de profetieën van Zefanja tussen ca. 622 en 612 BC.¹⁷⁵

¹⁶⁵ Paul, M.J., 'Zephaniah, Prophet of the Day of YHWH', p. 87.

¹⁶⁶ Vlaardingerbroek, J., Zefanja (Commentaar op het Oude Testament), p. 33.

¹⁶⁷ Paul, M.J., 'Zephaniah, Prophet of the Day of YHWH', p. 87.

¹⁶⁸ Baker, D.W., 'Zephaniah: Theology of', in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE IV*, p. 1309.

¹⁶⁹ Nogalski, J., *Literary Precursors*, p. 179.

¹⁷⁰ Berlin, A., Zephaniah (The Anchor Bible), p. 37.

¹⁷¹ Vlaardingerbroek, J., Zefanja (COT), p. 35.

¹⁷² Paul, M.J., 'Zephaniah, Prophet of the Day of YHWH', pp. 87-88.

¹⁷³ Baker, D.W., 'Zephaniah: Theology of', in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE IV*, p. 1309.

¹⁷⁴ Paul, M.J., 'Zephaniah, Prophet of the Day of YHWH', p. 87.

¹⁷⁵ In Zefanja 2:12 worden de Cusjieten genoemd die tot ca. 663 BC heersten over Egypte. In dit jaar werden zij verslagen door de Babyloniërs. Het is niet waarschijnlijk dat Zefanja daarom al voor 663 BC gedateerd moet worden. 'Cusj' wordt genoemd als een alternatieve naam voor Egypte. Dit lijkt ook het geval te zijn in Jesaja 20:4 en Ezechiël 30:1-9 (Baker, D.W., 'Zephaniah: Theology of', in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE IV*, p. 1309.)

Veel onderzoekers zien het opschrift echter als een latere toevoeging en komen tot andere dateringen. Dat Babel een groot probleem was en er een spoedige verwoesting van Jeruzalem wordt verwacht, is voor sommigen een van de redenen om Zefanja te plaatsen binnen de regering van Jojakim (ca. 609-598 BC).¹⁷⁶ Anderen stellen dat de volkenprofetieën in hoofdstuk 2 alleen begrijpelijk zijn tegen de achtergrond van de regering van Jojakim.¹⁷⁷ Nogalski geeft nog zeven andere redenen voor deze datering.¹⁷⁸ Een deel van deze argumenten kan echter ook gebruikt worden voor een datering na de reformatie tijdens de regering van Josia. Het grootste probleem van deze theorie over de datering is natuurlijk het opschrift. Maar volgens Nogalski is het opschrift niet geloofwaardig en is het geen sta in de weg om Zefanja later te dateren. Het doel van het opschrift is een verbinding met de deuteronomistische traditie te leggen.¹⁷⁹

Deze onderzoekers gaan in het algemeen uit van een oorspronkelijke kern die teruggaat op profetieën uit de (late) 7^e eeuw en toegeschreven kunnen worden aan Zefanja¹⁸⁰ en verschillende redactionele bewerkingen en toevoegingen die later gedateerd moeten worden.¹⁸¹ In hoofdstuk 1:2-2:3 lopen er twee thema's door elkaar die volgens Nogalski verstaan moeten worden als het product van verschillende lagen van redactionele bewerkingen. Het ene thema is het oordeel tegen Juda en Jeruzalem (1:4-6; 8-13; 2:1-3) en het andere thema is het universele oordeel tegen heel de mensheid (1:2-3 en 14-18).¹⁸² Omdat volken als Babel, Edom en Tyrus in 2:4-15 niet worden genoemd, lijkt het er volgens Nogalski op dat de kern van de volkenprofetieën ontstaan is voor de val van Jeruzalem. Deze drie volken worden in de post-exilische literatuur sterk veroordeeld. Anderzijds zijn er teksten die gaan over een overblijfsel en teksten die een universeel eschatologisch perspectief geven. Dit veronderstelt volgens Nogalski een post-exilische situatie.¹⁸³ Dit geldt zeker voor het laatste deel van Zefanja. De overgang tussen Zefanja 1:2-3:8 en 3:9-20 is zo groot dat veel wetenschappers dit hebben gezien als een post-exilische toevoeging.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Nogalski, J., *Literary Precursors*, p. 179.

¹⁷⁷ Irsigler, die zelf overigens pleit voor een datering tussen ca. 630 (de dood van Assurbanipal) en 620 BC (de reformatie), verwijst bijvoorbeeld naar E. König, J.P. Hyatt, A. Edens, D.L. Williams en J. Nogalski (Irsigler, H., Zefanja (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament), pp. 67-70).

¹⁷⁸ 1. Het overblijfsel van Baäl verwijst naar hen die de reformatie van Josia hebben overleefd; 2. Er zijn verschillende deuteronomistische allusies; 3. 'Zij die dik worden op hun droesem' (1:12) wijst op de teleurstelling in de deuteronomistische reformatie na de dood van Josia; 4. De verwijzingen naar Ammon en Moab in 2:8ff zijn te begrijpen in de tijd van de regering van Jojakim, gebaseerd op acties die beschreven worden in 2 Kon. 24:2. Commentatoren dateren deze activiteiten tussen 609-598 BC (net voordat Nebukadnezar aanviel); 5. De verwijzing naar de Ethiopiërs, mogelijk Egypte bedoeld, in 2:12 is ook te begrijpen in de tijd van Jojakim, toen Egypte een koning instelde; 6. De Filistijnse steden worden niet veroordeeld vanwege dingen die ze hebben gedaan tegen Juda. Mogelijk waren zij met Juda betrokken in een opstand tegen Babel; 7. De profetie tegen Assyrië veronderstelt de verwoesting van Nineve, dus wijst op een datering na 612 BC (Nogalski, J., *Literary Precursors*, p. 180).

¹⁷⁹ *Idem*, pp. 180-187.

¹⁸⁰ Zij die menen dat het hele boek later is geschreven dan de 7^e eeuw stellen dat Zefanja een fictieve auteur is en dat het boek een pseudepigrapha is. Het is wel mogelijk dat deze auteur/redacteurs gebruik hebben gemaakt van materiaal van een profeet uit de tijd van Josia (Berlin, A., Zephaniah (AB), pp. 32-33).

¹⁸¹ H. Irsigler meent dat Zefanja zelf in ca. 604 BC, nog voor de val van Jeruzalem, zijn eigen eerder uitgesproken redevoeringen heeft verzameld. Hierna zijn er echter nog veel fasen van overlevering en bewerking geweest die minstens tot in de derde eeuw BC hebben geduurd (Irsigler, H., Zefanja (HThKAT), pp. 58-65).

¹⁸² Nogalski, J., *Literary Precursors*, pp. 171-172.

¹⁸³ *Idem*, pp. 172-173.

¹⁸⁴ *Idem*, p. 175. Vergelijk de opmerking van W. Brueggemann: 'The themes in this unit (3:10 *scattered*; 3:13 *remnant*; 3:19-20a *gather*; 3:20b *restore your fortunes*) suggest an exilic context, thus indicating that the book of Zephaniah has moved beyond the seventh-century person of Zephaniah to serve the community in a new context.' (W. Brueggemann, *An Introduction to the Old Testament*, pp. 245-246).

Sweeney wijst het idee af dat alles wat wijst op een terugkeer uit ballingschap en een wereldwijd eschatologisch oordeel en verlossing toegeschreven moet worden aan post-exilische redacteuren.¹⁸⁵ In deze visie wordt er volgens Sweeney aan de mogelijkheid voorbijgegaan dat men in de tijd van Josia al te maken had met ballingschap. Veel mensen uit Israël, maar ook uit Juda, waren weggevoerd door Assyrië. Het overblijfsel is mogelijk niet de groep mensen die al weg is gevoerd, maar de groep mensen die is achtergebleven en de hoop vertegenwoordigt van het herstel. Daarnaast veronderstelt het boek Zefanja geen wereldwijd perspectief dat kenmerkend is voor post-exilische eschatologie. De teksten die spreken over heel de aarde en alle inwoners gaan mogelijk alleen over de volken die in hoofdstuk 2 concreet worden genoemd. Het zijn de volken die een bedreiging vormden voor Juda of een obstakel vormden voor de politieke doeleinden van Josia.¹⁸⁶ Volgens Sweeney is men in het onderzoek ook teveel uitgegaan van individuele spreek-eenheden en zag men een boek niet als een eenheid, maar als een verzameling losse, later bij elkaar gevoegde eenheden.¹⁸⁷ Volgens Sweeney moet men bijvoorbeeld de verkondiging van het oordeel en het heil niet zien als tegenstrijdige gedeelten (wat daarom toegeschreven zou moeten worden aan verschillende auteurs), maar staan deze gedeelten bij elkaar met een bepaalde functie. Het is een manier om mensen te overtuigen en te bewegen tot een bepaalde actie.¹⁸⁸ Daarnaast is het mogelijk dat mensen die het oordeel nog zullen ondergaan een boodschap van hoop meekrijgen.¹⁸⁹ Als men Zefanja op deze manier benadert dan kan men het hele boek toeschrijven aan Zefanja. Het hele boek heeft een coherente structuur die de profeet Zefanja zelf in de 7^e eeuw er aan heeft gegeven.¹⁹⁰ Hoewel het opschrift al duidelijk maakt dat er sprake is van redactionele activiteit, is de schrijver hiervan waarschijnlijk nog iemand uit de tijd van Josia. In Zefanja is er verder weinig redactionele bewerking te vinden.¹⁹¹ Het doel van het boek is de mensen in Juda en Jeruzalem te stimuleren de politieke en godsdienstige reformatie van Josia te steunen als een middel om de onafhankelijkheid van Juda en de landen die ze kwijt waren geraakt terug te krijgen.¹⁹²

Er zijn dus verschillende theorieën over de datering en de redactiegeschiedenis van Zefanja. Deze dateringen zijn deels gebaseerd op nauwkeurige exegese van de teksten, maar tegelijkertijd wordt de exegese van de teksten ook weer gestuurd door theorieën over de datering. Dit is een hermeneutische cirkel waar moeilijk uit te ontsnappen is. Het is niet zeker dat het boek in de tijd van koning Josia is geschreven,¹⁹³ maar het is wel zeker dat het boek door het opschrift in de tijd van koning Josia wordt geplaatst.¹⁹⁴

¹⁸⁵ Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', p. 389.

¹⁸⁶ *Idem*, pp. 390, 404-405.

¹⁸⁷ A. Berlin wijst er op dat het onmogelijk is om te bewijzen dat we te maken hebben met losse kleinere gedeelten die later bij elkaar zijn gevoegd. Het is niet de (niet vast te stellen) oorspronkelijke historische context die de betekenis van de teksten bepaalt, maar de context van het hele boek die de boodschap van de profeet bewaart en vormt. Het is beter om Zefanja als een eenheid te benaderen dan als een verzameling losse gedeelten (Berlin, A., Zephaniah (AB), pp. 22-23).

¹⁸⁸ Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', pp. 390-391.

¹⁸⁹ Baker, D.W., 'Zephaniah: Theology of', in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE IV*, p. 1310.

¹⁹⁰ De opbouw van Zefanja wordt volgens Paul gekenmerkt door een logische en geordende gedachtegang en laat een nauwkeurig geconstrueerde eenheid zien (Paul, M.J., 'Zephaniah, Prophet of the Day of YHWH', p. 88).

¹⁹¹ 'Of course, modern readers can never confirm with absolute certainty that all of 1:2-3:20 (with the exception of potential glosses) represents the words of the historical prophet Zephaniah, but analysis of the overall form and content of the book indicates that this is very likely the case.' (Sweeney, M.A., Zephaniah, A Commentary (Hermeneia – A Critical and Historical Commentary on the Bible), p. 14).

¹⁹² Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', p. 391.

¹⁹³ Hoewel dit volgens A. Berlin nog wel de wetenschappelijke consensus is (Berlin, A., Zephaniah (AB), p. 40).

¹⁹⁴ Berlin, A., Zephaniah (AB), p. 38.

We kunnen Zefanja mijns inziens daarom het beste lezen in het licht van de historische gegevens uit de periode van het opschrift. Met betrekking tot de opbouw en structuur van Zefanja zal ik kort de verschillende visies naast elkaar zetten. De indeling van Zefanja verschilt in de masoretische handschriften. De Leningrad Codex heeft een andere verdeling dan de Aleppo Codex, de Caïro Codex en de Petersburg Codex.¹⁹⁵ Ook de tekstindeling van de moderne vertalingen verschilt sterk.¹⁹⁶ Hetzelfde geldt voor de commentaren. A. Berlin noemt het gebrek aan overeenstemming over de indeling van zo weinig tekst verbazingwekkend. De vorm en de inhoud is altijd de basis geweest om de tekst onder te verdelen, maar de manier waarop er naar deze dingen is gekeken bij Zefanja verschilt aanzienlijk.¹⁹⁷

De Leningrad Codex heeft Zefanja doormiddel van *Setumot* onderverdeeld in zes gedeelten. Berlin die hieraan vasthoudt omdat dit het meest bekende en geaccepteerde manuscript is, neemt alleen vers 1 nog apart als het opschrift, en geeft de volgende indeling: opschrift (1:1); de aankondiging van het oordeel (1:2-9); de beschrijving van het oordeel (1:10-18); de laatste kans tot bekering (2:1-4); profetie tegen de volken (2:5-15); profetie tegen de verdrukkende stad (3:1-13); vreugde voor Jeruzalem (3:14-20).¹⁹⁸

De meeste onderzoekers staan echter kritisch tegenover de indeling van de Leningrad Codex en komen op basis van eigen literaire analyse tot andere indelingen. Zefanja moet volgens sommigen in twee gedeelten worden ingedeeld op basis van woorden van oordeel en woorden van hoop. Na het opschrift (1:1) volgt er eerst een langer gedeelte met oordeelsprofetieën (1:2-3:8). Het tweede kortere gedeelte is een boodschap van hoop (3:9-20).¹⁹⁹ Anderen kiezen voor een vierdeling, waarin Zefanja na het opschrift begint met de historische situatie van Juda (1:2-2:3), zich vervolgens richt tot andere volken (2:4-15), zich opnieuw richt tot Juda (3:1-8) en eindigt met een eschatologisch perspectief van toekomstige zegeningen (3:9-20).²⁰⁰ De meeste wetenschappers kiezen echter voor een driedeling. Zefanja heeft volgens hen een driedeling die bij veel profeten terug te vinden is. Het eerste deel zijn oordeelsaankondigingen tegen Juda en Jeruzalem (1:2-2:3), het tweede deel zijn oordeelsaankondigingen tegen andere volken (2:4-3:8) en in het derde deel zijn er beloften van heil voor zowel Juda en Jeruzalem als voor de andere volken (3:9-20).²⁰¹

Deze driedeling is aanvechtbaar. Met name Zefanja 3:1-8 is problematisch omdat dit gedeelte niet over andere volken spreekt, maar over Jeruzalem. Het hoort dus eigenlijk niet bij 2:4-15. Sweeney pleit daarom voor een andere indeling voor de structuur van Zefanja.²⁰² Volgens hem moet Zefanja allereerst opgedeeld worden in Zefanja 1:1 (het opschrift) en Zefanja 1:2-3:20 (de inhoud). De inhoud is onder te verdelen in 1:2-18 (de profetische aankondiging van de Dag van de HEERE) en 2:1-3:20 (een profetische aansporing om de HEERE te zoeken). Zefanja 2:1-3 moet niet gevoegd worden bij Zefanja 1:2-18, maar bij Zefanja 2:4-3:20. In Zefanja 1:2-18 worden geen specifieke luisteraars

¹⁹⁵ Berlin, A., *Zephaniah (AB)*, pp. 17-18. Sweeney toont hetzelfde en zegt dat er geen verklaring te vinden is voor de indeling van de Leningrad Codex, die volgens hem vooral gebaseerd is op thematische en linguïstische factoren (Sweeney, M.A., *Zephaniah – A Commentary (Hermeneia)*, p.5).

¹⁹⁶ Berlin, A., *Zephaniah (AB)*, p. 18.

¹⁹⁷ *Idem*, pp. 19.

¹⁹⁸ *Idem*, pp. 1-7, 19-20.

¹⁹⁹ Baker, D.W., 'Zephaniah: Theology of', in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE IV*, p. 1310.

²⁰⁰ Paul, M.J., 'Zephaniah, Prophet of the Day of YHWH', p. 88. Vlaardingerbroek kiest ook voor deze vierdeling, maar herkent hierin de profetische driedeling (oordeel – volken – heil). Volgens hem het gevolg van de redactie die de profetieën geordend heeft (Vlaardingerbroek, J., *Sefanja (COT)*, pp. 31-32).

²⁰¹ Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', p. 388.

²⁰² *Idem*, pp. 389-390. Vergelijk zijn behandeling van de structuur in het commentaar op Zefanja (Sweeney, M.A., *Zephaniah – A Commentary (Hermeneia)*, pp. 6-10).

aangesproken en ligt de focus op het handelen van de HEERE en de gevolgen hiervan. In Zefanja 2:1-3 wordt het volk direct aangesproken in de tweede persoon meervoud en imperatief. De focus ligt op het handelen van het volk. Zefanja 2:1-3 wordt aan Zefanja 2:4-3:20 verbonden door *ki*.²⁰³

Deze structuur maakt volgens Sweeney het doel duidelijk van Zefanja. De intentie van het boek gaat verder dan simpele aankondigingen van oordeel en restauratie. Het volk moet overtuigd worden dat ze zich moeten bekeren om aan het oordeel te kunnen ontkomen en te mogen horen bij diegenen die zullen overblijven om het herstel in de toekomst te genieten.²⁰⁴

Dit globale overzicht maakt duidelijk dat Zefanja op veel verschillende manieren kan worden ingedeeld. De oordeelsaankondigingen, die een belangrijk onderdeel zijn van Zefanja, worden op verschillende manieren met de rest verbonden. Deze oordeelsaankondigingen zijn vooral gericht op Juda en Jeruzalem, maar gaan ook andere volken aan. Daarnaast zijn er heilsprofetieën en is er een duidelijke oproep tot bekering. In alle hoofdstukken van Zefanja wordt gesproken over de Dag van de HEERE (cf. 1:7; 1:14vv; 2:2vv; 3:8; 3:11vv). Het zou daarom goed kunnen dat het boek geordend is rond het thema van de Dag van de HEERE.²⁰⁵ Binnen dit grote kader is het nu de vraag wat de betekenis is van Zefanja 1:14-18.

²⁰³ Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', pp. 391-393.

²⁰⁴ *Idem*, pp. 403-404.

²⁰⁵ *Idem*, p. 390.

b. Exegese van Zefanja 1:14-18

I. Afbakening perikoop

In dit onderzoek wil ik mij beperken tot de exegese van Zefanja 1:14-18. Zoals we hier boven hebben gezien bij Sweeney zit er een duidelijk overgang tussen Zefanja 1:2-18 en Zefanja 2:1vv. Dit komt overeen met de tekstindeling van alle masoretische handschriften. Dit vormt voor de afbakening dus geen probleem. Lastiger is de tekstindeling van hoofdstuk 1 en de vraag of er bij Zefanja 1:14 een nieuwe teksteenheid begint. Volgens de tekstindeling met de Petucha (פ) en Setumah (ס) wordt Zefanja 1 in de Leningrad Codex opgedeeld in twee gedeelten. Het eerste deel is vers 1-9 en het tweede deel vers 10-18. We mogen er van uit gaan dat dit voor Masoreten een logische indeling is geweest, maar de reden voor deze indeling is ons onbekend.

Andere masoretische handschriften delen Zefanja 1 anders in. De Aleppo Codex verdeelt hoofdstuk 1 in de verzen 1-11 en 12-18. De Caïro Codex en de Petersburg Codex hebben Zefanja 1 opgedeeld in 4 gedeelten: vers 1-7, 8-9, 10-11 en 12-18.²⁰⁶ In geen van deze gevallen is vers 14-18 dus genomen als een aparte teksteenheid. Het lijkt er op dat alle masoretische handschriften zich hebben laten leiden door והיה ביום (8 en 10) en/of door והיה בעת (vers 12), want alle nieuwe gedeelten beginnen bij vers 8, 10 en/of 12. In die zin is de tekstindeling van de Leningrad Codex niet vreemd. Berlin, die zich houdt aan deze tekstindeling (en alleen vers 1 neemt als een apart opschrift), beschrijft vers 2-9 als 'de aankondiging van het oordeel' en vers 10-18 als 'de beschrijving van het oordeel'.²⁰⁷

De meeste moderne wetenschappers komen echter tot een andere tekstindeling op basis van een tekstimmanente methode, waarbij de structuur van de tekst wordt vastgesteld op basis van een tekststudie op semantisch en syntactisch niveau. Deze methode leidt tot zeer uiteenlopende resultaten, die meestal verschillen van de tekstindeling van de oude handschriften. Deze methode is wel nuttig omdat het inzicht geeft in de opbouw van de tekst.²⁰⁸ Ik heb daarom zelf van deze methode gebruik gemaakt en ben gekomen tot de volgende structuuranalyse van Zefanja 1.

Vers 1 vormt het opschrift van dit Bijbelboek waarin de profeet Zefanja wordt genoemd als de ontvanger van dit woord van de HEERE en duidelijk wordt gemaakt wanneer hij profeteerde. *Vers 2-18* vormt één gedeelte waarin de dag van de HEERE wordt aangekondigd en beschreven.

De *verzen 2-6* beschrijven alles wat de HEERE zal wegvagen en uitroeien. Er wordt een opsomming gegeven van werkwoorden in de eerste persoon enkelvoud (wegvagen (סוף; 3x) en uitroeien (כרת; 2x)). Vers 2 kan hierop als een algemene inleiding worden gelezen en wordt van vers 3 onderscheiden met de uitdrukking נאם־יהוה ('Godsspraak van JHWH'). In vers 3 wordt het scheppingsverhaal van Genesis 1 omgekeerd. God maakte de vissen, vogels, dieren en mensen (Gen. 1:20-27). God vaagt nu mens, dier, vogels en vissen weg.²⁰⁹ In vers 2 en 3 heeft het oordeel van God een kosmologische dimensie (האדמה; 2x). Vers 3 wordt opnieuw afgesloten met de uitdrukking נאם־יהוה ('Godsspraak van JHWH'). In vers 4-6 ligt de focus van het oordeel op Juda en Jeruzalem. Alles wat te maken heeft met valse godsdienst zal God uitroeien. Er wordt een opsomming gegeven

²⁰⁶ Berlin, A., Zephaniah (AB), pp. 17-18.

²⁰⁷ *Idem*, pp. 1-7.

²⁰⁸ Korpel, M., *Handleiding Exegese Oude Testament*, p. 17.

²⁰⁹ Zie o.a. Baker, D.W., 'Zephaniah: Theology of', in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE IV*, p. 1311.

van al deze vormen van afgoderij waar de HEERE een einde aan zal maken, inclusief de mensen die deze afgoderij bedrijven en zich van de HEERE afkeren.

Vers 7 is een oproep om stil te zijn (הִס) ²¹⁰ voor de HEERE, omdat קָרֹב יוֹם־יְהוָה ('de Dag van de HEERE nabij is') en Hij een offer klaargemaakt heeft en de uitnodiging heeft gedaan. Vervolgens beschrijven de verzen 8-13 de invulling van die dag (van het offer van de HEERE, vers 8) ingeleid door וְהָיָה בַיּוֹם (8 en 10) en door וְהָיָה בַעַת (vers 12). In vers 9 wordt ook gesproken over 'op die dag' (בַּיּוֹם הַהוּא). Zoals vers 8, 10 en 12 begint ook vers 13 met וְהָיָה ('en het zal zijn').

In vers 14 wordt dezelfde uitdrukking gebruikt als in vers 7 (קָרֹב יוֹם־יְהוָה), maar wordt deze nog versterkt door הַגְדוֹל ('groot'). Opnieuw wordt deze dag beschreven in de daarop volgende verzen 15-18. De globale structuur van hoofdstuk 1 kan dus als volgt worden weergegeven:

I. Opschrift (1:1)

II. Aankondiging en beschrijving van de dag van de HEERE (1:2-18)

A. De HEERE zal alles wegvagen en uitroeien (1:2-6)

1. Het oordeel over de aardbodem (1:2-3)
2. De HEERE zal uit Juda en Jeruzalem alle vormen van afgoderij en zij die de afgoden dienen uitroeien (1:4-6).

B. De Dag van de HEERE is nabij (1:7-13)

1. Inleiding (1:7)
2. Beschrijving van de Dag van de HEERE (1:8-13)

C. De (grote) Dag van de HEERE is nabij (1:14-18)

1. Inleiding (1:14)
2. Beschrijving van de Dag van de HEERE (1:15-18)

In verschillende commentaren ben ik vergelijkbare indelingen tegengekomen en wordt vers 14-18 genomen als een eenheid.²¹¹ Dit wil niet zeggen dat deze indeling beter is dan de indeling van de oude handschriften. Voorop staat dat vers 2-18 een eenheid vormen. Binnen deze eenheid kan men verschillende onderverdelingen maken die helpen om de tekst beter te begrijpen. Mijn keus om te beginnen bij vers 14 is vooral praktisch. Het gaat in dit onderzoek om de uitleg van de Dag van de HEERE. Zowel in vers 7 tot en met 13 als in vers 14 tot en met 18 wordt de Dag van de HEERE genoemd en beschreven. Het voert voor dit onderzoek echter te ver om beide gedeelten uitvoerig te analyseren. Omdat in de verzen 14-18 de Dag van de HEERE vaker expliciet ter sprake wordt gebracht en gedetailleerder wordt beschreven dan in vers 7-13, heb ik voor deze afbakening gekozen.

²¹⁰ Een interjectie die functioneert als een imperatief (Lettinga, J.P., *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, paragraaf 65b/p. 126).

²¹¹ Zie bijvoorbeeld: Vlaardingebroek, J., Sefanja (COT), pp. 25-32; Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', pp. 391-395 en Zephaniah- A Commentary (Hermeneia), pp. 6-10; Irsigler, H., Zefanja (HThKAT), pp. 45-46.

II. Werkvertaling Zefanja 1:14-18

vers 14

קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל
קָרוֹב וּמָהֵר מְאֹד
קוֹל יוֹם יְהוָה
מִר צָרַח שָׁם גְּבוּר:

Nabij is de grote Dag van de HEERE,
nabij is hij en hij nadert zeer snel;²¹²
het geluid²¹³ van de Dag van de HEERE!
bitter²¹⁴ schreeuwt dan²¹⁵ de held.

vers 15

יוֹם עֲבָרָה הַיּוֹם הַהוּא
יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה
יוֹם שָׂאָה וּמְשׂוֹאָה
יוֹם חֲשָׁד וְאַפְלָה
יוֹם עֲנָן וְעַרְפָּל:

Een dag van toorn is die dag;
een dag van angst en benauwdheid,
een dag van verwoesting en vernietiging,
een dag van duisternis en donkerheid,
een dag van wolken en donkere wolken.

vers 16

יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה
עַל הָעָרִים הַבְּצֻרוֹת
וְעַל הַפְּנֹת הַגְּבוּהוֹת:

Een dag van de bazuin en alarmsignaal;
tegen de onoverwinnelijke steden,
en tegen de hoge hoektorens.

²¹² De infinitivus absolutus wordt soms adverbiaal gebruikt (Lettinga, J.P., *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, par. 78c3, p. 160). Zowel קָרוֹב als וּמָהֵר kan gelezen worden als een adverbiaal gebruikte infinitivus absolutus (Sweeney, M.A., *Zephaniah – A Commentary (Hermeneia)*, p. 97). Letterlijk vertaald: ‘nabij en zeer snel’. Voor een goedlopende Nederlandse vertaling heb ik gekozen voor het toevoegen van de werkwoorden *zijn* en *naderen* en het voornaamwoord *hij* (‘de dag’).

²¹³ קוֹל kan gelezen worden als een zelfstandig naamwoord (mannelijk, enkelvoud) en als een tussenvoegsel ‘Hoor!’ (Berlin, A., *Zephaniah (AB)*, p. 89; Vlaardingerbroek, J., *Sefanja (COT)*, p. 115).

²¹⁴ De vertalingen van dit vers lopen sterk uiteen omdat sommigen ‘bitter’ lezen als een bijvoeglijk naamwoord bij ‘het geluid (van de Dag van de HEERE)’ (bijv. Sweeney, M.A., *Zephaniah – A Commentary (Hermeneia)*, p. 98) of bij ‘de Dag van de HEERE’. Grammaticaal is ‘bitter’ zowel te verbinden met het voorgaande als hetgeen er op volgt (Vlaardingerbroek, J., *Sefanja (COT)*, p. 115). Volgens de indeling van de MT is bitter echter een bijwoord bij ‘schreeuwen’ (Berlin, A., *Zephaniah (AB)*, p. 89).

²¹⁵ שָׁם Kan zowel een plaatselijke (*daar*) als temporele betekenis (*dan*) hebben. Ik heb gekozen voor een temporele betekenis omdat het mijns inziens gaat om *het moment* (vgl. Berlin, A., *Zephaniah (AB)*, p. 89).

vers 17

וְהִצַּרְתִּי לְאָדָם
וְהִלְכֹוּ כְעֵוִיִּים
כִּי לִיהוּהָ חֲטָאוּ^c
וְשִׁפְדוּ דָמָם כְּעֶפֶר
וְלִחְמָם^d בַּגְּלִילִים:

En Ik zal de mensen verdrukken,
en zij zullen gaan als blinden,
want zij hebben tegen de HEERE gezondigd;
en hun bloed zal uitgegoten worden als stof,
en hun lichamen²¹⁶ als mest.

vers 18

גַּם־כֶּסֶפֶם גַּם־זָהָבָם לְאִי־וֹכֵל לְהִצִּילָם
בְּיוֹם עֲבָרַת יְהוָה^e
וּבְאֵשׁ קִנְאָתוֹ
תֹאכַל כָּל־הָאָרֶץ
כִּי־כֹלָה אֶדְ-נִבְהֶלְהָ יַעֲשֶׂה
אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:^e

ס

Ook hun zilver, ook hun goud zal niet in staat zijn hen te bevrijden
op de Dag van de toorn van de HEERE,
en door het vuur van Zijn ijver
zal heel de aarde²¹⁷ verteerd worden;
want Hij zal zeker en spoedig een verwoestend einde maken
aan alle inwoners van de aarde.

²¹⁶ De exacte betekenis van dit woord is niet zeker. Het woord komt alleen hier en in Job 20:23 voor. 'Whatever the exact nuance of the word, it would seem to refer to body tissue, parallel to the body fluid indicated by 'blood' (Berlin, A., Zephaniah, (AB), p. 91).

²¹⁷ Hoewel ארץ ook 'land' kan betekenen en een lokale verwoesting bedoeld kan zijn, maakt de context van dezelfde uitdrukking in 3:8 duidelijk dat waarschijnlijk heel de aarde bedoeld ('volken' en 'koninkrijken') wordt. A. Berlin maakt dezelfde keus in het licht van het begin van hoofdstuk 1 (Berlin, A., Zephaniah (AB), p. 91).

III. Tekstkritiek

vers 14

קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל
קָרוֹב וּמְהֵרָ^a מְאֹד
קוֹל יוֹם יְהוָה^b
מִרְצֵחַ שֵׁם גְּבוּרָ^b:

a Lezen (l) וּמְהֵרָ ?

b-b Voorstel (prp) קָרוֹב וּמְהֵרָ מְאֹד.

vers 17

וְהִצַּרְתִּי לְאָדָם
וְהִלְכּוּ בְעֵוְרִים
כִּי לִיהוָה חֲטָאוּ^c
וְשָׁפַךְ דָּמָם בְּעֵפָר
וְלִחְמָם^d בְּגִלְלִים:

c-c Toegevoegd (add); maar misschien is heel het vers toegevoegd (sed frt add tot v).

d Septuaginta heeft (vergelijk met Syrische vertaling en Vulgaat) *καὶ τὰς σάρκας αὐτῶν*. Voorstel (prp) וְלִחְמָם
(voedsel, brood/vlees) of (vel) וְרִחְמָמָם (en hun baarmoeders).

vers 18

גַּם־כַּסְפָּם גַּם־זָהָבָם לְאִיּוֹכַל לְהִצִּילָם
בְּיוֹם עֲבָרַת יְהוָה^e
וּבְאֵשׁ קִנְאָתוֹ
תֹּאכַל כָּל־הָאָרֶץ
כִּי־כָלָה אֲדָמָה לְהִיָּעֵשׂה
אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ^e:

ס

Tekstkritiek:

e-e Toegevoegd (add); maar misschien is heel het vers toegevoegd (sed frt add tot v).

Ik volg met betrekking tot punten **a** en **b-b** (vers 14) de Masoretische tekst omdat er geen andere tekstgetuigen zijn die het voorstel van het tekstkritisch apparaat ondersteunen. Op punt **d** (vers 17) kom ik terug bij *de vers voor vers exegese*. Mijns inziens is het niet nodig om mee te gaan in het voorstel van het tekstkritisch apparaat. Met betrekking tot de mogelijke toevoegingen in vers 17 (**c-c**) en vers 18 (**e-e**) gaan de meeste commentaren er van uit dat het een en ander later is toegevoegd en dat de tekst is bewerkt om het een bredere strekking te geven.²¹⁸ Zoals we hierboven bij de datering hebben gezien zijn er andere verklaringen mogelijk en kunnen deze teksten bijvoorbeeld door Zefanja zijn gesproken met het oog op de omliggende volken (vgl. de volkenprofetieën in hoofdstuk 2). Omdat er geen handschriften van Zefanja zijn gevonden waarin (een deel van) deze teksten inderdaad ontbreken, neem ik heel vers 17 en 18 mee in de exegese, de tekst zoals we die nu vinden in de Masoretische tekst.

²¹⁸ Dit is onder andere gebaseerd op de gedachte dat Zefanja zelf alleen gericht was op Juda en Jeruzalem en dat de universele en eschatologische focus het product is uit de post-exilische periode (zie voor andere argumenten met betrekking tot vers 17 ook de *vers voor vers exegese*). Sweeney, M.A., Zephaniah – A Commentary (Hermeneia), p. 101.

IV. Opbouw en structuuranalyse

Tabel van de syntactische structuuranalyse van Zefanja 1:14-18

Vertaling	Masoretische tekst	Vers	Discursief	Zin	Tempus
Nabij is de grote Dag van de HEERE,	קָרֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל	14		NZ	
nabij is hij	קָרֹב			VZ	Infin. abs. (als bijwoord)
en hij nadert zeer snel;	וּמַהֵר מְאֹד			VZ	Infin. abs. (als bijwoord)
het geluid van de Dag van de HEERE!	קוֹל יוֹם יְהוָה			NZ	
bitter schreeuwt dan de held.	מִר צִרַח שָׁם גְּבוּר:			VZ	Participium
Een dag van toorn is die dag;	יוֹם עֲבָרָה הַיּוֹם הַהוּא	15		NZ	
een dag van angst en benauwdheid,	יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה			NZ	
een dag van verwoesting en vernietiging,	יוֹם שֹׂאָה וּמְשׂוּאָה			NZ	
een dag van duisternis en donkerheid,	יוֹם חֹשֶׁךְ וְאִפְלָה			NZ	
een dag van wolken en donkere wolken.	יוֹם עָנָן וְעֲרֵפֶל:			NZ	
Een dag van de bazuin en alarmsignaal tegen de onoverwinnelijke steden en tegen de hoge hoektorens.	יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה עַל הָעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפְּגָזוֹת הַגְּבוּהוֹת:	16		NZ	
En Ik zal de mensen verdrukken,	וְהִצַּרְתִּי לָאָדָם	17	ר	VZ	We-qatal (vooruitblik)
en zij zullen gaan als blinden,	וְהָלְכוּ כְּעֹרְמִים			VZ	We-qatal
want zij hebben tegen de HEERE gezondigd;	כִּי לִיהוָה חָטְאוּ			VZ	Qatal (terugblik)
en hun bloed zal uitgegoten worden als stof	וְשִׁפְךָ דָּמָם כְּעֶפֶר			VZ	We-qatal
en hun lichamen als mest.	וּלְחֻמָּם כְּגִלְלִים:		י	NZ	
Ook hun zilver, ook hun goud zal niet in staat zijn	גִּם־כֶּסֶפָם גִּם־זָהָבָם לְאִי־יִכָּל	18		VZ	Yiqtol (vooruitblik)
hen te bevrijden op de Dag van de toorn van de HEERE,	לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֲבָרַת יְהוָה			VZ	Infin. constr
en door het vuur van Zijn ijver zal heel de aarde verteerd worden;	וּבְאֵשׁ קִנְאָתוֹ תֵאָכַל כָּל־הָאָרֶץ			VZ	Yiqtol
want Hij zal zeker en spoedig een verwoestend einde maken aan alle inwoners van de aarde.	כִּי־כָלָה אֶדְגַּבְהֶלָה יַעֲשֶׂה אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: ס			VZ	Yiqtol

Tabel van de literaire structuuranalyse van Zefanja 1:14-18

14aA	<i>a</i> Nabij	<i>b</i> is de grote Dag van de HEERE,	(5) (nummering van scheidende accenten MT)	1a				
14aB	<i>a</i> nabij	<i>(b)</i> (is hij)	<i>c</i> en (hij nadert) zeer snel;	(2)	(INLEIDING)			
14bA	<i>a</i> het geluid	<i>b</i> van de Dag van de HEERE!	(5)	1b				
14bB	<i>a</i> bitter	<i>b</i> schreeuwt	<i>c</i> dan de held.	(1)				
15a	<i>a</i> Een dag van	<i>b</i> toorn	is <i>a2</i> die dag;	(2)	2a + 2b			
15bA	<i>a</i> een dag van	<i>b1</i> angst	en <i>b2</i> benauwdheid,	(7)	(OMSCHRIJVING)			
15bB	<i>a</i> een dag van	<i>b1</i> verwoesting	en <i>b2</i> vernietiging,	(5)				
15bC	<i>a</i> een dag van	<i>b1</i> duisternis	en <i>b2</i> donkerheid,	(5)				
15bD	<i>a</i> een dag van	<i>b1</i> wolken	en <i>b2</i> donkere wolken.	(1)				
16a (bA)	<i>a</i> Een dag van	<i>b1</i> de bazuin	en <i>b2</i> strijdsignaal;	tegen <i>c</i> de onoverwinnelijke steden	en <i>d</i> (2) (5)	3a + 3b		
16bB				tegen <i>c</i> de hoge hoektorens.	<i>d</i> (1)			
17aA	<i>a</i> En ik	<i>(c)</i> [zal]	<i>b</i> de mensen	<i>c</i> [verdrukken],	(7)	4a(i)		
17aB	<i>b</i> en zij	<i>c</i> [zullen gaan als blinden],			(5)	(OORDEEL I)		
17aC		want <i>b</i> zij	hebben tegen <i>c</i> de HEERE	gezonderd;	(2)	4a(ii) (REDEN)		
17bA	<i>a</i> en hun	<i>b</i> bloed	zal uitgegoten worden	als <i>c</i> stof,	(5)	4b		
17bB	<i>a</i> en hun	<i>(b)</i> lichamen	(zullen uitgeworpen worden)	als <i>c</i> mest.	(1)	(OORDEEL II)		
18aA	Ook	<i>a</i> hun	<i>b</i> zilver,	ook <i>a</i> hun	<i>b</i> goud zal niet in staat zijn <i>a</i> hen	<i>b</i> te bevrijden	(7)	5a
18aB	op	<i>a</i> de Dag van de toorn	<i>b</i> van de HEERE,		(5)	(ONONTKOOMBAAR)		
18aC	en	<i>a</i> door het vuur van Zijn ijver	<i>(b)</i> [zal]	<i>c</i> heel de aarde	<i>b</i> [verteerd worden];	(2)		
18bA	want	<i>a</i> Hij	<i>(b)</i> [zal]	zeker en spoedig een	<i>b</i> [verwoestend einde maken]	(5)	5b (TOTAAL)	
18bB	aan	<i>c</i> alle inwoners van de aarde.			(1)			

Observaties en conclusies op basis van de syntactische en literaire structuuranalyse

We hebben gezien hoe Zefanja 1:14-18 duidelijk afgescheiden is van Zefanja 2:1vv en dat het deel uitmaakt van de aankondiging en beschrijving van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:2-18. Het gaat er nu om te bepalen wat de microstructuur is binnen dit gedeelte.

Zowel op syntactisch als op literair niveau is er een duidelijke overgang tussen vers 16 en 17. In vers 14-16 zijn het over het algemeen nominale zinnen (8 van de 11). Twee van de verbale zinnen hebben daarbij een werkwoord dat functioneert als een bijwoord. In vers 17 en 18 zijn het juist bijna allemaal verbale zinnen (8 van de 9). De enige nominale zin is een opsommend vervolg op een verbale zin.

Op literair niveau is er ook een duidelijke overgang. De 'dag' wordt in vers 14-16 veelvuldig expliciet genoemd (9 keer), waarbij vers 14 gelezen kan worden als een inleiding en vers 15 en 16 als een omschrijving van de dag. In vers 15 en 16 beginnen alle zinnen met 'een dag van...'. In vers 17 en 18 wordt er concreet invulling gegeven aan deze dag door het oordeel te beschrijven en te spreken van degenen die geoordeeld worden (de doelgroep). De dag zelf wordt maar één keer expliciet benoemd. Vers 14-16 vormen daarom het eerste cantikel (i) en vers 17-18 het tweede cantikel (ii).

Binnen vers 14-16 is er allereerst een overgang te zien tussen vers 14 en 15. Vers 14 maakt duidelijk dat de Dag van de HEERE snel dichtbij komt en je als het ware zijn komst al kunt horen. Vers 15 en 16 geven een omschrijving van de dag door steeds twee vergelijkbare woorden naast elkaar te zetten.

Vers 14 (strofe 1) bestaat uit twee versregels (1a en 1b) die allebei uit twee cola bestaan (5-2 en 5-1). In het eerste bicolon beginnen beide cola met 'nabij'. Er is hier sprake van ontwikkelend parallellisme omdat in het tweede colon wordt gesteld dat de Dag van de HEERE (b) niet alleen nabij is (a), maar ook zeer snel nadert (c). In het tweede bicolon is er ook sprake van ontwikkelend parallellisme. Men kan de Dag van de HEERE (b) horen (a) // omdat men dan (b) de held (c) hoort schreeuwen (a).

De structuur van vers 15 en 16 (strofe 2 en 3) is lastiger. Het patroon van scheidende accenten is 2-7-5-5-1 (vers 15) en 2-5-1 (vers 16). Beide verzen bestaan uit twee versregels (2a + 2b en 3a + 3b).

Vers 15 bestaat uit een unicolon (2) en een quadrocolon (7-5-5-1). Het unicolon kan als een inleidende zin gelezen worden op de omschrijving die komt in het quadrocolon. Deze omschrijving is een prachtig voorbeeld van (herhalende) parallellismen. Steeds begint de zin met 'een dag van' (a) gevolgd door twee woorden die semantisch nauw verwant zijn (b1 + b2).

Vers 16 bestaat uit een unicolon en een bicolon. De unicolon is een voortzetting van het herhalend parallellisme in vers 15 (a+b1 +b2). De dag wordt nu echter specifieker in militaire termen omschreven. In het bicolon is ook sprake van herhalend parallellisme. Tegen (c) de onoverwinnelijke steden (d) // tegen (c) de hoge hoektorens (d). Hier komt voor het eerst de doelgroep in beeld.

Tussen vers 17 en 18 is er ook sprake van een overgang. De syntactische structuuranalyse (met name de drie we-qatal-vormen) maakt duidelijk dat er in vers 17 sprake is van gesproken taal (discursief). Er wordt gesproken vanuit de eerste persoon enkelvoud. De HEERE is Zelf aan het woord. In vers 18 worden er yiqtol-vormen gebruikt en wordt er over de HEERE gesproken in de derde persoon enkelvoud. In discursieve tekst wijzen we-qatal-vormen naar de toekomst. In vers 17 zegt de HEERE dus wat Hij Zelf zal doen op 'de dag'. Vers 17 (strofe 4) bestaat uit twee versregels. De eerste versregel bestaat uit drie cola (7-5-2). De eerste twee cola van de eerste versregel (4a(i)) zijn een herhalend parallellisme.²¹⁹ Het derde colon wijkt qua vorm en inhoud sterk af (4a(ii)).²²⁰ Er wordt hier een reden voor het oordeel gegeven door te wijzen op het verleden (qatal-vorm).

²¹⁹ De eerste cola zou terug kunnen slaan op de vier woorden van de eerste twee cola van het quadrocolon in vers 15 en de tweede cola op de vier woorden van de laatste twee cola van het quadrocolon in vers 15.

²²⁰ Vaak wordt deze regel gezien als een latere toevoeging (Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', p. 397). Zie hieronder de bespreking ervan bij de vers voor vers exegese.

De tweede versregel van vers 17 (4b) is een bicolon (5-1). Hier is weer sprake van een herhalend parallellisme. Inhoudelijk wordt opnieuw duidelijk gemaakt wat het oordeel inhoudt. Mensen zullen gruwelijk omkomen.²²¹

Vers 18 (strofe 5) heeft het volgende patroon van scheidende accenten: 7-5-5-2-5-1. Het is mogelijk deze strofe op te delen in twee (7-5-2 en 5-1) versregels. De eerste versregel (7-5-2) maakt duidelijk dat er aan het oordeel van de Dag van de HEERE niet te ontkomen valt. De tweede versregel (5-1) maakt duidelijk dat het oordeel van de Dag van de HEERE totaal is. Vers 18aC en 18b vormen een parallellisme (heel de aarde // al de inwoners van de aarde; verteerd worden // verwoestend einde maken).

Op basis van deze observaties kom ik tot de volgende microstructuur van Zefanja 1:14-18.²²²

De grote Dag van de HEERE (1:14-18)

i. Inleiding en omschrijving van de Dag van de HEERE (1:14-16)

1. Inleiding (1:14)
 - a. *De Dag van de HEERE is nabij en nadert snel (1:14a)*
 - b. *Geluiden bij de Dag van de HEERE (1:14b)*
2. Omschrijving van de Dag van de HEERE I (1:15)
 - a. *Inleiding van de omschrijving van de Dag van de HEERE (1:15a)*
 - b. *Omschrijving van de Dag van de HEERE met vier woordparen (1:15b)*
3. Omschrijving van de Dag van de HEERE II (1:16)
 - a. *Omschrijving van de Dag van de HEERE met een woordpaar (1:16a)*
 - b. *Overgang van de omschrijving naar de doelgroep (1:16b)*

ii. Invulling en beschrijving van de Dag van de HEERE (1:17-18)

4. Het spreken van de HEERE: de invulling en reden van het oordeel van de Dag (1:17)
 - a. *De invulling van het oordeel I (1:17a(i))*
De reden van het oordeel (1:17a(ii))
 - b. *De invulling van het oordeel II (1:17b)*
5. Het oordeel van de Dag van de HEERE is onontkoombaar en totaal (1:18)
 - a. *De onontkoombaarheid aan het oordeel van de Dag van de HEERE (1:18a)*
 - b. *De totaliteit van het oordeel van de Dag van de HEERE (1:18b)*

²²¹ Mogelijk sluit dit aan bij de militaire duidingen in vers 16. Vergelijk de vorige voetnoot.

²²² Sweeney maakt dezelfde scheiding tussen vers 14-16 en 17-18, maar wijst er vervolgens ook op dat de uitdrukking 'toorn van de HEERE' in vers 18 het tweede gedeelte nauw aan het eerste gedeelte verbindt en een samenvatting geeft van het hele gedeelte (Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', pp. 396-397).

V. Vers voor vers exegese

Vers 14: Voor de tweede keer stelt Zefanja dat de Dag van de HEERE²²³ nabij is (eerste keer in vers 7). Doordat ‘nabij’ voorop in de zin staat, ligt hier alle nadruk op. Vers 14a is op twee manieren een versterking ten opzichte van vers 7. Allereerst door het bijvoeglijk naamwoord גדול (‘groot’) (14aA), wat duidelijk maakt hoe belangrijk en ontzagwekkend deze dag zal zijn. Dat de Dag (van de HEERE) ‘groot’ is, wordt ook gezegd in Jeremia 30:7; Hos.1:11; Joël 2:11,31; Maleachi 4:5.²²⁴ Ten tweede is vers 14 een intensivering ten opzichte van vers 7 door nog eens te herhalen dat de dag nabij is en toe te voegen dat hij zeer snel nadert (14aB). Ook bij andere profeten wordt over de Dag van de HEERE gezegd dat hij nabij is (Jes. 13:6; Ezech.30:3; Joël 1:15; 2:1; 3:14; Obadja 15).

In vers 14b komt de nadruk te liggen op het dreigende karakter van de Dag van de HEERE.²²⁵ Zefanja verbindt de Dag van de HEERE aan oorlog en de komst van vijanden die men kan horen naderen (14b; vgl. vers 16). Het oorlogsmotief van vers 7-13 wordt dus voortgezet.²²⁶ Mogelijk maakt dit vers gebruik van Jesaja 5:26-30, waar het snel naderende leger van Assyrië wordt beschreven, door de HEERE geroepen om Israël te straffen op een dag van angst en duisternis.²²⁷ Het woord גבור (‘held’) wordt meestal gebruikt in teksten die betrekking hebben op militaire activiteit. Met de held wordt iemand bedoeld die geschikt is voor militaire dienst, die in staat is om te vechten of die een reputatie heeft opgedaan van bijzondere moed.²²⁸ De held zal צרח (‘schreeuwen’). Het gaat hier om het roepen (van de militairen) in tijden van oorlog.²²⁹ Dit kunnen de plunderende aanvallers zijn of de verslagen verdedigers. Sommigen zien de held als een verwijzing naar God (vgl. vers 17aA)²³⁰, Die in Jesaja 42:13 ook als een held die het in de oorlog uitschreeuwt, wordt beschreven. Deze uitleg wordt versterkt door Zefanja 3:17, waar de HEERE ook een held wordt genoemd.

Vers 15: Een omschrijving van de Dag van de HEERE wordt in vers 15a ingeleid en samengevat door de uitdrukking dat het een dag van toorn is. Het idee van een moment van de toorn van de HEERE komt onder andere ook voor in Jesaja 9:18; 13:9,13; Ezechiël 7:19; 22:21, 31; 38:19; Klaagliederen 2:2; Psalm 110:5; Spreuken 11:4 en Job 21:30. De vertaling van de Vulgaat van deze uitdrukking (*Dies irae dies illa*) is bekend geworden als openingszin van de sequentia van de dodenmis in de Rooms-Katholieke liturgie.²³¹ De Dag van de HEERE wordt vervolgens omschreven met 5 woordparen die steeds nauw aan elkaar verwant zijn (15b-16a). Er wordt van herhaling gebruik gemaakt om de boodschap binnen te laten komen bij de hoorders.²³² Het eerste woordpaar (15bA) omschrijft de dag met de woorden צרה (‘angst’) en צוק (‘benauwdheid’). Deze woorden geven zowel de (innerlijke) intense ontredde en angst aan van degenen die onderdrukt worden als de moeilijke (uiterlijke) omstandigheden waardoor men in het nauw wordt gebracht (vgl. 2 Koningen 19:3 = Jes. 37:3; Obadja 14).²³³ Vers 17aA maakt duidelijk dat de HEERE het Zelf is die benauwt.

²²³ De betekenis van deze term heb ik uitvoerig uitgewerkt in hoofdstuk 4.

²²⁴ Abegg, M.G., jr., גדול, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE* I, pp. 824-825.

²²⁵ Sweeney, M.A., Zephaniah – A Commentary (Hermeneia), p. 96.

²²⁶ Irsigler, H., Zefanja (HThKAT), p. 165.

²²⁷ Sweeney, M.A., Zephaniah – A Commentary (Hermeneia), p. 98. Zie paragraaf *intertekstuele verbindingen*.

²²⁸ Wakeley, R., גבור, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE* I, p. 811.

²²⁹ Longman III, T., צרח, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE* III, p. 844.

²³⁰ Berlin, A., Zephaniah (AB), p. 89.

²³¹ *Idem*, p. 90.

²³² Sweeney, M.A., Zephaniah – A Commentary (Hermeneia), p. 98.

²³³ Swart, I., en Wakely, R., צוק, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE* III, p. 788.

Het tweede woordpaar (15bB) omschrijft de dag met de woorden *שאה* ('verwoesting') en *משואה* ('vernietiging'). De exacte betekenis van dit woordpaar is niet helemaal duidelijk. De woorden zijn nauw aan elkaar verbonden en geven samen mogelijk een beschrijving van de verwoestende gevolgen van een storm, die plotseling komt en grote schade aanricht (vgl. Ezech. 38:9; Job 30:14; Jes. 47:11). Het geluid van de storm kan men horen, de gevolgen van de storm kan men zien.²³⁴ Dit woordpaar kan echter ook de verwoesting beschrijven die de vijanden in de oorlog aanbrengen.²³⁵

Het derde woordpaar (15bC) gebruikt de woorden *חשך* ('duisternis') en *אפל* ('donkerheid') om de dag te omschrijven. Het woord *אפל* ('donkerheid') wordt meestal gebruikt om letterlijk of figuurlijk duisternis, gevaar en rampen aan te geven (vgl. Jes. 8:22 en Ezech. 34:12). Ook Amos (5:20; 2x) en Joël (2:2) gebruiken dit woord om de Dag van de HEERE te omschrijven. Evenals in Zefanja 1:15b worden in Joël 2:2 de woorden *חשך*, *ערפל* en *ענן* gebruikt als parallellen.²³⁶ De betekenis van het woord *חשך* ('duisternis') verschilt niet veel van de betekenis van het woord *אפל* ('donkerheid'). Ook in Amos 5:18 en 20 wordt dit woord gebruikt om de Dag van de HEERE te omschrijven.²³⁷ Daarnaast komt het idee van duisternis vaak voor in beschrijvingen van de aanwezigheid van de HEERE (o.a. Exod. 19:16; 20:18; Deut. 4:11; 5:22; 1 Kon. 8:12; Nahum 1:3; Psalm 97:2; 2 Kron. 6:1).²³⁸

Het vierde woordpaar (15bD) omschrijft de dag met de woorden *ענן* ('wolken') en *ערפל* ('donkere wolken'). Het woord *ענן* ('wolken') is niet zozeer een wolk waar regen uit komt, maar een dik wolkendek dat verschillende betekenissen kan hebben. Op verschillende manieren zijn deze betekenissen verbonden aan het verschijnen van God (op de Sinai, in de tabernakel/tempel en in de wolkkolom). God kan aanwezig zijn om te leiden, maar ook om te oordelen. Waarschijnlijk wordt er hier met 'wolken' bedoeld op de sirocco, de oostenwind die alles verschroeit door hitte, zand en droogte. Deze wind wordt ook genoemd in Psalm 97:2; Jeremia 4:13; Ezechiël 30:3; Joël 2:2 en Nahum 1:3. In veel van deze teksten wordt de verschijning van wolken verbonden aan het oordeel op de Dag van de HEERE.²³⁹ Parallel hieraan staat *ערפל* ('donkere wolken') en deze combinatie komt ook voor in Ezechiël 34:12 en Joël 2:2. De betekenis komt nauw overeen met de betekenis van *ענן* ('wolken'), maar hier gaat het wel om (dikke, donkere) regenwolken. Het woord wordt meestal gebruikt om te verwijzen naar duisternis en wolken bij de verschijning van God op de berg Sinai (Exod. 20:21; Deut. 4:11; 5:22) of naar de donkere kant van Gods naderend oordeel (Jer. 13:16).²⁴⁰

Vers 16: In dit vers wordt net als in vers 14bB gebruik gemaakt van militaire terminologie. De Dag van de HEERE is een dag van *שופר* ('de bazuin') en *רוע* ('strijdsignaal') (16a). Op het moment dat de vijand nadert en men ten strijde moet trekken of wanneer het leger aan het vechten is, wordt er op de bazuin geblazen en worden er mondeling of instrumentaal waarschuwingen en strijdsignalen gegeven (vgl. Jozua 6:4-5; Richt. 3:27; Jer. 4:19; 49:2; Hos. 5:8; Amos 2:2; 3:6).²⁴¹ De strijdsignalen

²³⁴ Konkel, A.H., *שאה*, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE IV*, p. 3.

²³⁵ *Idem*, p. 4.

²³⁶ Price, J.D., *אפל*, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE I*, p. 480.

²³⁷ Price, J.D., *חשך*, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE II*, p. 313.

²³⁸ Sweeney, M.A., Zephaniah – A Commentary (Hermeneia), p. 100.

²³⁹ Futato, M.D., *ענן*, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE III*, p. 465

²⁴⁰ Price, J.D., *ערפל*, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE III*, pp. 542-543.

²⁴¹ Sweeney, M.A., Zephaniah – A Commentary (Hermeneia), p. 100.

kunnen zowel luid geroep (of een ander geluid) zijn op overwinningen als op nederlagen. Jesaja 42:13 maakt duidelijk dat God Zelf als een held uittrekt voor de strijd en een strijdsignaal geeft om het begin van de strijd aan te kondigen (vgl. boven exegese vers 14b). In Joël 2:1 wordt het strijdsignaal ook genoemd in relatie tot de Dag van de HEERE, dat dus een dag van oorlog en strijd is.²⁴² Het blazen van de שופר wordt ook genoemd met betrekking tot de verschijning van de HEERE op de Sinai (Exodus 19:16, 16; 20:18) en wordt vaker genoemd als één van de kenmerken van de Dag (van de HEERE) (Joël 2:1; Jes. 27:13).²⁴³

De Dag van de HEERE zal zijn 'tegen de onoverwinnelijke steden en tegen de hoge hoektorens' (16b). Het woord בצר ('onoverwinnelijk') heeft meestal betrekking op de versterking van een stad tegen de vijanden. Muren en wachttorens waren belangrijk voor de verdediging van de stad. Mensen zijn echter geneigd (in plaats van op de HEERE) hierop te vertrouwen en hun steden op basis van deze versterkingen te zien als 'onoverwinnelijk'. Dit was de zonde van Juda die de HEERE zou straffen (vgl. Jer. 5:17; Hos. 8:14 en Zefanja 3:6).²⁴⁴ Toen Israël het land Kanaän binnenging, veroverden zij onoverwinnelijke steden van de Kanaänieten (Num. 13:28; Deut. 1:28; 3:5; 9:1). Nu nemen zij zelf de plaats in van Kanaän. Daarnaast zijn er overeenkomsten met Jesaja 2:6-21, waar het oordeel wordt uitgesproken over alles wat hoog en verheven is (in het bijzonder de verzen 12-15).²⁴⁵

Vers 17: Dat de HEERE (eerste persoon enkelvoud) de mensen zal 'verdrukken' is verwant aan de 'benauwdheid' van vers 15bA. Heel duidelijk wordt nu dat de HEERE het Zelf is Die het oordeel zal uitvoeren. Volgens Deuteronomium 28:52 is het de komst van de vijand die het volk zal verdrukken als het volk het verbond verbreekt (vgl. 1 Kon. 8:37; Neh. 9:27).²⁴⁶ De vijand is echter door de HEERE gestuurd (Deut. 28:48). Vers 17 sluit dus goed aan bij vers 14-16, maar de focus verschuift van de steden en hun bouwwerken naar de mensen.²⁴⁷ Mogelijk zit hier tegelijk een verschuiving van Juda en Jeruzalem naar de hele aarde.²⁴⁸ De mensen zullen gaan als עורים ('blinden') (17aB). Dit woord kan letterlijke blindheid aanduiden, maar ook figuurlijke of geestelijke blindheid. Het overtreden van het verbond leidt ertoe dat mensen zullen rondtasten als een blinde in het donker (vgl. vers 15bC). De blindheid kan de zonde van het volk beschrijven, maar ook het oordeel als consequentie van de zonde (17aC). God straft met blindheid als het volk het verbond niet zal houden (zie Deut. 28:28-29; vgl. Jes. 59:10, Klaagliederen 4:14).²⁴⁹

Vers 17aC springt er in de syntactische en literaire structuuranalyse (zie vorige paragraaf) uit als een opvallende onderbreking en wordt niet voor niets door velen als een latere toevoeging beschouwd. Het komt qua vorm, metrum en inhoud niet overeen met de andere delen van vers 17. Daarnaast wordt er in de context alleen gesproken over wat er op de Dag van de HEERE gebeurt, niet waarom. Ten derde is de reden die voor het oordeel gegeven wordt heel algemeen, terwijl er eerder in Zefanja 1 heel expliciet zonden zijn genoemd. Daarnaast wordt er in dit colon over de HEERE in de derde persoon gesproken, na de eerste persoon in de eerste colon. Latere redacteuren hebben dit mogelijk toegevoegd om duidelijk te maken dat het oordeel rechtvaardig is, of om het oordeel meer algemeen

²⁴² Longman, T., רוע, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE* III, p. 1082.

²⁴³ O'Connell, R.H., שופר, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE* IV, p. 68.

²⁴⁴ Schoville, K.N., בצר, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE* I, p. 698.

²⁴⁵ Sweeney, M.A., Zephaniah – A Commentary (Hermeneia), p. 100.

²⁴⁶ Irsigler, H., Zefanja (HThKAT), p. 182.

²⁴⁷ Berlin, A., Zephaniah (AB), p. 90.

²⁴⁸ Irsigler, H., Zefanja (HThKAT), p. 182.

²⁴⁹ Harrison, R.K./Merrill, E.H., עור, in: W.A. VanGemerren, *NIDOTTE* III, pp. 356-357.

te maken (van Juda en Jeruzalem naar de ‘mensen’ en alle ‘inwoners van de aarde’).²⁵⁰ Het idee dat de HEERE de mensen straft omdat zij tegen de HEERE gezondigd hebben is echter niet vreemd voor Zefanja. Het is daarnaast voor Zefanja gebruikelijk om de uitspraken van de HEERE in de eerste persoon aan te vullen met opmerkingen in de derde persoon om de woorden van de HEERE te verduidelijken.²⁵¹ Omdat de inhoud niet in strijd is met de rest van de boodschap van Zefanja en er geen handschriften zijn gevonden waarin dit versdeel ontbreekt, hoeven we mijns inziens deze wat vreemde onderbreking in vers 17 niet per se te zien als een latere toevoeging.

Het oordeel dat over de mensen komt, is dat hun bloed zal worden uitgegoten als stof en hun לָחוּם (‘lichamen’) zullen uitgeworpen worden als גָּלִל (‘mest’) (17bB). De betekenis van het woord לָחוּם (‘lichamen’) is niet helemaal zeker. Dit betekent niet dat er hier eigenlijk een ander woord zou moeten staan, wat de BHS in het tekstkritisch apparaat voorstelt, maar waar verder geen getuigen voor zijn. Omdat het een parallel vormt met ‘het bloed’ (17bA) is het duidelijk dat het om (een deel van) het menselijk lichaam gaat. De Septuagint heeft het vertaald met τὰς σάρκας αὐτῶν (‘hun lichamen’), wat ook past bij de enige andere plek waar dit woord voorkomt (Job 20:23).²⁵² Met betrekking tot גָּלִל (‘mest’): Uitscheidingen van mensen en dieren worden figuurlijk gebruikt om het definitieve oordeel over mensen die weigeren zich te bekeren te beschrijven (vgl. 1 Kon. 14:10; Jesaja 5:25; Mal. 2:3).²⁵³

De uitdrukking dat het bloed zal worden uitgestort als stof (17bA) is ongebruikelijk. Bloed wordt normaal uitgegoten als water (Psalm 79:3), niet als stof.²⁵⁴ Het idee van bloedvergieten hangt samen met moord (Gen. 9:6; 37:22) en met oorlog (1 Kron. 22:8; 28:3; Joël 3:19). Vers 17b maakt duidelijk dat alles wat waardevol is, waardeloos behandeld zal worden en dat de slachting op het slagveld zo groot zal zijn dat geen lichaam intact zal blijven.²⁵⁵

Vers 18: Dit vers beschrijft de onontkoombaarheid aan het oordeel (18a) en de totaliteit van dit oordeel (18b). Zilver en goud is heel veel waard, maar kan de mensen niet bevrijden van de dag van de toorn van de HEERE (18aAB). Deze uitdrukking komt ook voor in Ezechiël 7:19, waar ik straks op inga bij het vaststellen en interpreteren van intertekstuele verbindingen. Het zilver en goud kan slaan op afgoden die hiervan werden gemaakt (Jes. 2:20; 31:7) of op het door rijkdom afkopen van vrede met de vijand (2 Sam. 8:10; 2 Kon. 16:8; Jes. 13:17).²⁵⁶ Eerder in Zefanja is verwezen naar het vermogen van de handelaren en rijke heren in Jeruzalem (1:10-13).²⁵⁷ De עֵבֶר (‘toorn’) van de HEERE (zie ook vers 15a) is ‘suggestive of the overwhelming nature of the divine anger against sin’.²⁵⁸

Tweemaal wordt het woord אֶרֶץ gebruikt in vers 18, wat ‘land’ en ‘aarde’ kan betekenen. In het licht van het begin van dit hoofdstuk is het waarschijnlijk de hele aarde, waar Juda deel van uitmaakt.²⁵⁹ Dit komt nog duidelijker naar voren in 3:8, waar dezelfde uitdrukking voorkomt in de context van het

²⁵⁰ Vlaardingerbroek, J., *Sefanja (COT)*, pp. 112-114.

²⁵¹ Sweeney, M.A., *Zephaniah – A Commentary (Hermeneia)*, pp. 101-102.

²⁵² Chisholm, R.B., לָחוּם, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE II*, p. 783.

²⁵³ Hayden, R.E., גָּלִל, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE I*, p. 868.

²⁵⁴ Berlin, A., *Zephaniah (AB)*, pp. 90-91.

²⁵⁵ Irsigler, H., *Zefanja (HThKAT)*, pp. 183-184.

²⁵⁶ Hartley, J.E., זָהָב, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE I*, pp. 1076-1081; Wakely, R., יָכַל, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE II*, p. 452.

²⁵⁷ Irsigler, H., *Zefanja (HThKAT)*, p. 184.

²⁵⁸ Struthers, G.B., עֵבֶר, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE III*, p. 317.

²⁵⁹ Berlin, A., *Zephaniah (AB)*, pp. 91-92.

oordeel over de heidenvolken en koninkrijken. Heel de aarde zal verteerd worden door אש קנאתו ('het vuur van Zijn ijver', 18aC). Gods oordelend karakter wordt vaak in verband gebracht met 'vuur' en met Zijn ijver (Deut. 29:20; 32:21-22; Ezech. 36:5; Psalm 79:5). Daarnaast komt het vuur voor in het kader van verschijningen van de HEERE (Ex. 19:18; 24:17).²⁶⁰ God is volgens Deuteronomium 9:3 een 'verterend vuur'. Deze tekst functioneert als een waarschuwing voor het volk om het verbond niet te verbreken. God is 'vurig jaloers' en zal in Zijn liefde tot het goede in vurige toorn het kwaad straffen.²⁶¹

Nauw verbonden aan Zefanja 1:18b is Nahum 1:8-9, waar het ook gaat over een verwoestend einde dat de HEERE zal maken. Nog meer overeenkomsten zijn er tussen Jesaja 10:23 (vgl. Jes. 28:22) en Zefanja 1:18b omdat hier ook gesproken wordt over כּל־הָאָרֶץ ('heel de aarde').²⁶² Of hier sprake is van intertekstuele verbindingen moet de volgende paragraaf duidelijk maken.

²⁶⁰ Irsigler, H., Zefanja (HThKAT), pp. 184-186.

²⁶¹ Naudé, J.A., אש, in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE I*, p. 535.

²⁶² Irsigler, H., Zefanja (HThKAT), p. 186.

VI. Vaststellen van intertekstuele verbindingen

De volgende stap is het vaststellen van intertekstuele verbindingen. In het tweede hoofdstuk hebben we de opkomst en aard van het onderzoek naar intertekstuele verbindingen beschreven. We hebben vastgesteld dat iedereen die gebruik maakt van een intertekstuele benadering een keus moet maken in terminologie en verantwoording moet geven van zijn of haar methodologie.

Wat betreft de terminologie heb ik geen moeite met het woord 'intertekstualiteit'²⁶³, ook al wil ik mij wel beperken tot de geschreven tekst van het Oude Testament en tot auteursintentionele verbindingen, dus intertekstuele verbindingen die door de auteur(s) of redacteur(en) zo zijn bedoeld. Ik wil graag weten met welke teksten in het Oude Testament de teksten in Zefanja een verbinding leggen. Ten eerste omdat dit meer licht werpt op de boodschap en betekenis van de teksten in Zefanja. De tweede reden is dat dit, in het kader van dit onderzoek, antwoord geeft op de vraag of we Zefanja vooral moeten lezen als een op zichzelf staande tekst (als Zefanja nauwelijks verbindingen legt met andere teksten), in het kader van de Twaalf Kleine Profeten (als de meerderheid van de aanwezige intertekstuele verbindingen binnen de Twaalf Kleine Profeten liggen) of in een breder kader in het Oude Testament (als de aanwezige intertekstuele verbindingen zowel duidelijk buiten als binnen de Twaalf Kleine Profeten liggen).

De auteursintentionele benadering vereist objectieve criteria om aan te tonen dat het echt gaat om reeds bestaande en zo bedoelde intertekstuele verbindingen. Niet elke intertekstuele verbinding is even makkelijk op te sporen en te bewijzen. Zoals duidelijk is geworden, zijn er verschillende niveaus van zekerheid in het vaststellen van intertekstuele verbindingen. De meest duidelijke vorm van intertekstuele verbinding is een expliciet citaat. Deze komt niet voor in Zefanja 1:14-18. Hierdoor is het moeilijker intertekstuele verbindingen vast te stellen en mogelijk om elke gevonden intertekstuele verbinding meer of minder te betwijfelen en toe te schrijven aan toeval. Omdat de chronologie van het ontstaan van de teksten in het Oude Testament flink ter discussie staat, is het daarnaast moeilijk aan te tonen dat de mogelijke bron van de echo voor Zefanja beschikbaar was en kan men vaak zeggen dat de richting van de intertekstuele verbinding andersom is. Hoewel ik er in het opsporen en interpreteren van de intertekstuele verbindingen naast kan zitten, denk ik dat onderstaande werkwijze in elk geval voldoende duidelijk maakt of men Zefanja het meest recht doet als men het leest in het licht van de Twaalf Kleine Profeten, als een op zichzelf staande tekst of in relatie tot (een breder kader binnen) het Oude Testament.

Het meest belangrijke en duidelijke criteria is de omvang van de mogelijke intertekstuele verbinding. Om mogelijke intertekstuele verbindingen op te sporen heb ik vooral gekeken naar (mogelijke) parallelle teksten waar dezelfde woordcombinaties en uitdrukkingen worden gebruikt.²⁶⁴ In de tabel hieronder heb ik deze teksten weergegeven. Daar waar de omvang groot is en de parallel letterlijk hetzelfde is, heb ik de (mogelijke) intertekstuele verbinding met blauw aangegeven. Waar de omvang (van hetzelfde idee) groot is, maar de uitdrukking niet letterlijk voorkomt, heb ik de (mogelijke) intertekstuele verbinding met groen aangegeven. Dit is ook het geval als twee of meer (opvallende) losse woorden elders samen voorkomen. In het geval in een (mogelijke) parallelle tekst woorden voorkomen die elders in Zefanja 1:14-18 opvallend zijn, heb ik deze geel gekleurd. Als er tussen de (mogelijke) parallelle teksten grote overeenkomsten zijn, is de tekst met de overeenkomst rood.

²⁶³ Vergelijk de beschrijving van de positie van M.R. Stead in hoofdstuk 2.

²⁶⁴ De uitdrukking Dag van de HEERE heb ik hier buiten beschouwing gelaten, omdat ik in hoofdstuk 4b het voorkomen van deze (exacte) uitdrukking heb uitgezocht. Hier is duidelijk geworden dat de Dag van de HEERE een profetische uitdrukking is, die niet alleen in de Twaalf Kleine Profeten voorkomt.

Tabel met overeenkomsten tussen Zefanja en (mogelijke) parallele teksten

<p>Zefanja 1:14aA (1) קָרוֹב יוֹם־יְהוָה</p>	<p>Jesaja 13:6 הַיָּלִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֶׁד מִשְׁדֵּי יָבוֹא:</p> <p>Ezech. 30:3 בֵּי־קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַיהוָה יוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יְהִיָּה:</p> <p>Joël 1:15 אָהָה לַיּוֹם כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה וְכֶשֶׁד מִשְׁדֵּי יָבוֹא:</p> <p>Joël 2:1 תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהֲרִיעוּ בְּהַר קְדֹשֵׁי יְרֻזָּו כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה כִּי קָרוֹב:</p> <p>Joël 3:14 (MT 4:14) הַמוֹנִים הַמוֹנִים בְּעַמְּק הַחֲרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעַמְּק הַחֲרוּץ:</p> <p>Obadja 1:15 בֵּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לָּךְ גְּמֻלָּךְ יָשׁוּב בְּרֹאשְׁךָ:</p>
<p>Zefanja 1:14aA (2) יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל</p>	<p>Joël 2:31 (MT 3:4) הַשֹּׁמֵשׁ יִהְיֶה לְחֶשֶׁד וְהִירַח לְדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:</p> <p>Maleachi 4:5 (MT 3:23) הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:</p> <p><i>Jer. 30:7; Hos. 1:11; Joël 2:11 (vgl. Mal. 3:2) hebben wel dezelfde idee, maar andere vormen.</i></p>
<p>Zefanja 1:14aB קָרוֹב וּמִהֵרָ מְאֹד</p>	<p><i>Misschien Jes. 5:26 (zie vers 15bAC en 17b)</i></p>
<p>Zefanja 1:14bA קוֹל יוֹם יְהוָה</p>	<p><i>Geen parallele teksten</i></p>
<p>Zefanja 1:14bB מִר צָרַח שֵׁם גְּבוּר</p>	<p>Jesaja 42:13 יְהוָה כְּגִבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מְלַחֲמֹת יַעֲרִיר קִנְיָה יִרְיַע אֶף־יִצְרִיחַ עַל־אִיבּוֹ יִתְגַּבֵּר:</p>
<p>Zefanja 1:15a יוֹם עֲבָרָה הַיּוֹם הַהוּא</p>	<p>Jes. 13:9 הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אֲכַזְרִי וְעֲבָרָה וְחֲרוּץ אֶף לְשׁוֹם הָאָרֶץ לְשִׁמָּה וְחֲטָאִיָּה יִשְׁמִיד מִמֶּנָּה:</p> <p>Spreuken 11:4 לֹא־יִזְעִיל הוֹן בַּיּוֹם עֲבָרָה וְצִדְקָה תִּצְלִל מִמּוֹת:</p> <p>Job 21:30 כִּי לַיּוֹם אֵיד יִחַשְׁדָּ רַע לַיּוֹם עֲבָרֹת יוֹבְלוֹ:</p> <p><i>Ezechiël 7:19 zie hieronder bij vers 18.</i></p>

<p>Zefanja 1:15bA יָוֹם צָרָה וּמְצוּקָה</p>	<p>Jes. 37:3 (=2 Kon. 19:3) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יָוֹם צָרָה וְתוֹכַחְתָּה וְנִאָּצְתָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד-מִשְׁבַּר וְכַח אֵין לְלִדְתָה: Obadja 1:14 וְאַל-תַּעֲמֵד עַל-הַפָּרֶק לְהַכְרִית אֶת-פְּלִיטָיו וְאַל-תִּסְגֹּר שְׁרִידָיו בְּיוֹם צָרָה: Misschien Jesaja 5:30 (zie vers 14aB, 15bC en 17b)</p>
<p>Zefanja 1:15bB יָוֹם שְׂאָה וּמְשׂוֹאָה</p>	<p>Geen parallele teksten</p>
<p>Zefanja 1:15bC יָוֹם חֲשֵׁךְ וְאַפְלָה</p>	<p>Joël 2:2 יָוֹם חֲשֵׁךְ וְאַפְלָה יָוֹם עָנָן וְעַרְפָּל כְּשַׁחַר פֶּרֶשׁ עַל-הַהָרִים עִם רֶב וְעִצּוֹם כְּמַהוּ לֹא נִהְיָה מִן-הַעוֹלָם וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסֵף עַד-שֹׁנֵי דָוָר וְדָוָר: Amos 5:20 הֲלֹא-חֲשֵׁךְ יָוֹם יְהוָה וְלֹא-אֹר וְאַפְלָה וְלֹא-נִגְגָה לוֹ: Misschien Jesaja 5:30 (zie vers 14aB, 15bA en 17b)</p>
<p>Zefanja 1:15bD יָוֹם עָנָן וְעַרְפָּל</p>	<p>Joël 2:2a יָוֹם חֲשֵׁךְ וְאַפְלָה יָוֹם עָנָן וְעַרְפָּל כְּשַׁחַר פֶּרֶשׁ עַל-הַהָרִים עִם רֶב וְעִצּוֹם Ezechiël 34:12 בְּבִקְרַת רְעֵה עֲדָרוֹ בְּיוֹם-הַיּוֹתָנוּ בְּתוֹךְ-צֹאנֹו נִפְרָשׁוֹת כִּן אֲבַקֵּר אֶת-צֹאנִי וְהִצַּלְתִּי אֹתָהֶם מִכָּל-הַמְקוֹמֹת אֲשֶׁר נִפְצוּ שָׁם בְּיוֹם עָנָן וְעַרְפָּל: Ezechiël 30:3 כִּי-קָרֹוב יָוֹם וְקָרֹוב יָוֹם לַיהוָה יָוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יְהִי: Deut. 4:11 וּתְקַרְבוּן וּתַעֲמְדוּן תַּחַת הַהָר וְהָהָר בְּעַר בְּאֵשׁ עַד-לֵב הַשָּׁמַיִם חֲשֵׁךְ עָנָן וְעַרְפָּל: Deut. 5:22-23 אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל-כָּל-קְהֵלְכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הָעָנָן וְהָעַרְפָּל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יִסָּף וַיַּכְתֹּבֶם עַל-שְׁנֵי לְחָת אֲבָנִים וַיִּתֶּנֶם אֵלַי: וַיְהִי כְשִׁמְעֶכֶם אֶת-הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֲשֵׁךְ וְהָהָר בְּעַר בְּאֵשׁ וּתְקַרְבוּן אֵלַי כָּל-רְאֵשֵׁי שְׁבִטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם: Psalm 97:2 עָנָן וְעַרְפָּל סָבִיבוּ צְדָק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כְּסָאוֹ:</p>
<p>Zefanja 1:16a יָוֹם שׁוֹפָר וְתְרוּעָה</p>	<p>Geen parallele teksten (bazuin en/of strijdsignalen worden wel vaak genoemd, maar dat pleit eerder tegen een intertekstuele verbinding).</p>
<p>Zefanja 1:16b עַל הָעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפְּנוֹת הַגְּבוּהוֹת</p>	<p>Geen parallele teksten (zie vers 17aAB: misschien Deut. 28:52)</p>

<p>Zefanja 1:17aAB</p> <p>וְהִצַּרְתִּי לְאָדָם וְהִלְכוּ כְּעוֹרִים</p>	<p>Deut 28:28-29a יִכְכֶּה יְהוָה בְּשֹׁנְיוֹ וּבְעוֹרָיו וּבְתַמְהוֹן לִבָּב: וְהָיִיתָ מִמַּשֵּׁשׁ בְּצָהָרִים כַּאֲשֶׁר יִמַּשֵּׁשׁ הָעוֹר בְּאַפְלָה</p> <p>Deut 28:52 וְהִצַּר לָךְ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רִדַת חֲמַתְיֶךָ הַגְּבָהוֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אִתָּה בְּטַח בָּהֶן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהִצַּר לָךְ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצֶךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ:</p>
<p>Zefanja 1:17aC</p> <p>כִּי לִיהוָה חָטְאוּ</p>	<p>Geen parallele teksten</p>
<p>Zefanja 1:17b</p> <p>וּשְׂפָד דָּמָם כְּעֶפֶר וּלְחֶמֶם כַּגִּלְלִים</p>	<p>Misschien Jes. 5:25 (zie vers 14aB en 15bAC)</p>
<p>Zefanja 1:18aAB</p> <p>גַּם־כִּסְפִּים גַּם־זָהָבִם לֹא־יִוָּכַל לְהַצִּילֵם בְּיוֹם עֲבַרְתִּי יְהוָה</p>	<p>Ezechiël 7:19 כִּסְפִּים בַּחֲצוֹת יִשְׁלִיכוּ וְזָהָבִם לְנֹדֶה יִהְיֶה כִּסְפִּים וְזָהָבִם לֹא־יִוָּכַל לְהַצִּילֵם בְּיוֹם עֲבַרְתִּי יְהוָה נַפְשָׁם לֹא יִשְׁבְּעוּ וּמַעֲיָהֶם לֹא יִמְלְאוּ כִּי־מְכַשׂוֹל עֹנָם הָיָה:</p>
<p>Zefanja 1:18aC</p> <p>וּבָאֵשׁ קִנְאָתוֹ תֹאכַל כָּל־הָאָרֶץ</p>	<p>Zefanja 3:8 כִּי בָאֵשׁ קִנְאָתִי תֹאכַל כָּל־הָאָרֶץ</p> <p>Deut. 29:20 (MT 29:19) לֹא־יֵאָבֵה יְהוָה סֶלַח לוֹ כִּי אָז יַעֲשֶׂן אֶף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הַהוּא וְרִבְצָה בּוֹ כָּל־הָאֲלֵה הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה וּמַחַה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: Deut. 32:21-22 הֵם קִנְאוּנִי בְּלֹא־אֵל כַּעֲסוּנִי בַּהֲבִלְיָהֶם וְאֲנִי אֶקְנִיאֵם בְּלֹא־עֵם בְּגוֹי נָבֵל אֲכַעִיסֵם: כִּי־אֵשׁ קִדְחָה בְּאֶפֶי וּתִיקַד עַד־שָׂאוֹל תַּחֲתִית וּתֹאכַל אֶרֶץ וַיִּבְלָה וַתִּלְהַט מִזִּסְדֵי הָרִים: Ezechiël 36:5 לִכֵּן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם־לֹא בָאֵשׁ קִנְאָתִי דִּבַּרְתִּי עַל־שָׂאֲרֵית הַגּוֹיִם וְעַל־אֲדוֹם כִּלְאֵי אֲשֶׁר נָתַנּוּ־אֶת־אַרְצִי לָהֶם לְמוֹרָשָׁה בְּשִׂמְחַת כָּל־לֵבָב בְּשִׂאֵט נַפְשׁ לְמַעַן מַגְרֹשָׁה לְבוֹז:</p>
<p>Zefanja 1:18b</p> <p>כִּי־כָלָה אֶדְ-נִבְהֶלָה יַעֲשֶׂה אֶת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ</p>	<p>Nahum 1:8-9 וּבְשֹׁטֶף עֲבָר כָּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאִיבִיו יִרְדֹּף־חֶשֶׁד: מֵהִתְחַשְׁבוֹן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה לֹא־תִקּוּם פְּעָמִים צָרָה: Jesaja 10:23 כִּי כָלָה וּנְחַרְצָה אֲדָנִי יְהוָה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ:</p>

Nu we mogelijke parallellen hebben gevonden, is het de vraag of met betrekking tot deze teksten meer zekerheid kunnen krijgen of er sprake is van intertekstuele verbindingen. Hiervoor kijken we 1) of de gebruikte vocabulaire of de gebruikte woordcombinaties die overeenstemmen veelvoorkomend of juist ongebruikelijk zijn, 2) of er thematische overeenkomst is tussen Zefanja 1:14-18 en de mogelijke parallel en 3) of Zefanja vaker verwijst naar de (context) van de mogelijke parallel. Daarna is het de vraag 4) of er iets gezegd kan worden over de beschikbaarheid van de bron van de mogelijke parallel voor Zefanja en tenslotte 5) hoe men de vastgestelde intertekstuele verbindingen kan verklaren en interpreteren. Met betrekking tot de laatste stap zal ik mij beperken tot een aanzet hiertoe, omdat dit niet per se nodig is om mijn onderzoeksvraag te beantwoorden.

Relatie tussen Zefanja en Jesaja

Ten eerste wordt in de tabel duidelijk dat er meerdere (mogelijke) parallellen zijn tussen Zefanja en Jesaja (Zefanja 1:14a en Jesaja 13:6; Zefanja 1:14b en Jesaja 42:13; Zefanja 1:15a en Jesaja 13:9; Zefanja 1:15b en Jesaja 37:3; Zefanja 1:18b en Jesaja 10:23).

De meest duidelijke overeenkomst (blauw gekleurd) hiervan is 'nabij is de grote Dag van de HEERE' in Zefanja 1:14a en Jesaja 13:6. De uitdrukking 'nabij is de grote Dag van de HEERE' komt vier keer letterlijk voor in het Oude Testament (Jes. 13:6, Joël 1:15; Joël 3:14 en Obadja 1:15). Daarnaast komt dezelfde idee in een vorm die weinig verschilt terug in Ezechiël 30:3 en Joël 2:1 (vgl. ook Ezech. 7:7; Jer. 48:16). De overeenkomst tussen Jesaja 13:6 en Joël 1:15 is heel erg groot en de meest waarschijnlijke verklaring is dat Joël hier direct beïnvloed is door Jesaja (zie onder *relatie tussen Zefanja en Joël* voor de gedachte dat Joël veel heeft overgenomen van andere profeten). Het is mogelijk dat ook Zefanja gebruik heeft gemaakt van Jesaja 13:6 of andersom.

Met betrekking tot Jesaja 13:6 kan gezegd worden dat er duidelijke thematische overeenkomst is tussen Zefanja 1:14-18 en Jesaja 13:1-16 en dat er meer overeenkomsten te vinden zijn. Ook in Jesaja 13 gaat het over de Dag van de HEERE, die hier echter gericht is tegen Babel. Er is sprake van een oprukkend leger (vgl. Zefanja 1:14b, 16 en vers 17b); de Dag van de HEERE wordt een moment van עברה ('toorn') genoemd (vgl. Zefanja 1:15a en 18aB); het oordeel is gericht tegen degenen die trots en hooghartig zijn (vgl. Zefanja 1:16b) en het oordeel is totaal (vgl. Zefanja 1:18b). Dit versterkt het vermoeden dat de ene tekst de andere tekst heeft beïnvloed, maar het is ook mogelijk dat beiden teruggaan op eenzelfde bron en/of traditie en toevallig gebruik maken van dezelfde ideeën.

Voordat we concluderen of uitsluiten dat er een intertekstuele verbinding is tussen Zefanja 1:14 en Jesaja 13:6 moeten we nog kijken of er andere meer of minder duidelijke verbindingen zijn tussen Zefanja en Jesaja. Zoals hierboven vastgesteld zijn er overeenkomsten tussen Zefanja 1:14 en Jesaja 42:13, tussen Zefanja 1:15 en Jesaja 37:3; Zefanja 1:18b en Jesaja 10:23. In alle gevallen geldt dat het opvallende overeenkomsten zijn, maar dat de verschillen ook groot zijn (groen gekleurd) en dat men dus niet absoluut zeker kan zijn dat er sprake is van een intertekstuele verbinding. De overeenkomst tussen Zefanja 1:14 en Jesaja 42:13 is daarnaast van een iets andere orde omdat het, in tegenstelling tot de andere overeenkomsten, niet valt onder Proto-Jesaja maar onder Deutero-Jesaja.

Er zijn ook opvallende overeenkomsten tussen Jesaja 5:25-30 en Zefanja 1:14-18. Jesaja 5:25 spreekt over de toorn van de HEERE wat er toe leidt dat 'hun dode lichamen als vuilnis midden op straat liggen' (vgl. Zefanja 1:17b). Jesaja 5:26 spreekt over een leger (vgl. Zefanja 1:14b, 16 en 17b) dat snel (מהרה) nadert (vgl. Zefanja 1:14a). Daarnaast wordt er in Jesaja 5:30 spoken over 'op die dag' (dat is de Dag van de HEERE) en worden de woorden duisternis (חשך) en benauwdheid (צר) gebruikt (vgl. Zefanja 1:15b). Hoewel er in dit geval de teksten van Jesaja en Zefanja zelf geen duidelijke verbindingen leggen met elkaar, is er toch duidelijk sprake van verwante ideeën.

Als men bovengenoemde overwegingen optelt, kan men voorzichtig stellen dat er inderdaad sprake is van intertekstuele verbindingen tussen Zefanja en Proto-Jesaja, zonder dat men volledig kan uitsluiten dat er sprake is van een afzonderlijk gebruik van dezelfde bron of traditie of zelfs van toevallige overeenkomsten. Het is ook niet mogelijk op basis van bovengenoemde teksten vast te stellen of Zefanja beïnvloed is door Jesaja of andersom. Als men echter de datering van de opschriften volgt dan is de tekst van Proto-Jesaja ouder dan van Zefanja. Dit betekent dat Zefanja door Proto-Jesaja is beïnvloed en dat de betekenisrijkdom van Zefanja 1:14-18 wordt vergroot als men de (mogelijke) intertekstuele verbindingen met Proto-Jesaja nagaat. Dit is moeilijker vast te stellen voor Deutero-Jesaja, omdat dit deel van Jesaja over het algemeen later wordt gedateerd en er niet meer duidelijke overeenkomsten zijn tussen Zefanja 1:14-18 en Deutero-Jesaja.

Relatie tussen Zefanja en Joël

Van de profeet Joël en de historische context is weinig bekend, maar over het algemeen wordt Joël heel laat gedateerd. Joël citeert en maakt veel gebruik van andere teksten.²⁶⁵ Daarom is het waarschijnlijk dat Joël (mogelijk) beïnvloed is door Zefanja en niet andersom. De meest duidelijke overeenkomsten zijn tussen Zefanja 1:14aA(1) en Joël 1:15 en Joël 3:14; tussen Zefanja 1:14aA(2) en Joël 2:31 (vgl. Joël 2:11); Zefanja 1:15bCD en Joël 2:2. Iets minder letterlijk is de overeenkomst tussen Zefanja 1:14aA(1) en Joël 2:1, maar daar komt wel duidelijk dezelfde idee naar voren. Voordat we meteen concluderen dat er dus sprake is van intertekstuele verbindingen tussen Zefanja en Joël, is het nodig er op te wijzen dat Zefanja en Joël ook onafhankelijk van elkaar gebruik kunnen hebben gemaakt van dezelfde bron of traditie. Hierboven (zie *relatie tussen Zefanja en Jesaja*) wezen we al op de grote overeenkomst tussen Jesaja 13:6 en Joël 1:15 en op de mogelijkheid dat Zefanja is beïnvloed door Jesaja. Zefanja 1:14 en Joël 1:15 kunnen dus heel goed allebei (onafhankelijk van elkaar) zijn beïnvloed door Jesaja 13:6. Iets vergelijkbaars geldt voor Joël 2:31 en Maleachi 4:5. Hier is duidelijk sprake van directe afhankelijkheid. Joël hoeft hier geen gebruik te hebben gemaakt van Zefanja, maar heeft zeker wel gebruik gemaakt van Maleachi (als men Maleachi minder laat dateert dan Joël). Dat Joël dit inderdaad heeft gedaan wordt extra bevestigd door de overeenkomst tussen Joël 2:11 en Maleachi 3:2. Met betrekking tot Joël 3:14 kunnen we niet vaststellen of Joël hier gebruik heeft gemaakt van Zefanja of van Jesaja of Maleachi (of nog een andere bron), maar in het licht van de hierboven genoemde observaties is het laatste waarschijnlijker. Dit betekent dat we voor de relatie tussen Zefanja en Joël alleen moeten kijken naar de overeenkomsten tussen Zefanja 1:14-15 en Joël 2:1-2. Op het eerste gezicht zou men voor Joël 2:1 dezelfde conclusie kunnen trekken als voor Joël 3:14 (namelijk dat het waarschijnlijker beïnvloed is door Jesaja of Maleachi dan door Zefanja). Maar als men hier Joël 2:2 bij betreft, dan is het goed mogelijk dat Joël hierin wel is beïnvloed door Zefanja. Zowel Zefanja 1:15b en Joël 2:2a omschrijven de Dag van de HEERE als 'een dag van duisternis en donkerheid' en 'een dag van wolken en donkere wolken'. Uit de tabel blijkt dat de eerste uitdrukking alleen op deze twee plaatsen voorkomt en dat de tweede uitdrukking alleen nog in Ezechiël 34:12 voorkomt. Daarnaast is er duidelijke thematische overeenkomst tussen Zefanja en Joël. Beiden stellen de Dag van de HEERE centraal als een moment van oordeel. Er wordt in Joël net als in Zefanja gesproken over een vuur dat verteert (1:19), over een bazuin (2:1), over vuur en een woeste wildernis (2:3), over een snel naderend leger dat overwint (2:4-9) waarvan de HEERE de Aanvoerder is (2:11). De Dag van de HEERE wordt 'groot' genoemd (2:11) en op de beschrijving van de Dag van de HEERE volgt een oproep tot bekering (2:12-14). We concluderen dat Joël waarschijnlijk is beïnvloed door Zefanja, maar ook dat Zefanja dus geen verbinding heeft gelegd met Joël.

²⁶⁵ Brueggemann, W., *An Introduction to the Old Testament*, p. 219.

Relatie tussen Zefanja en Ezechiël

Het derde wat opvalt in de tabel zijn de overeenkomsten tussen Zefanja en Ezechiël. De eerste overeenkomst is tussen Zefanja 1:14a en Ezechiël 30:3. Hier wordt niet exact dezelfde uitdrukking gebruikt om te zeggen dat de Dag van de HEERE nabij is (door het voorzetsel ה), maar het idee is wel exact hetzelfde. Is hier sprake van een intertekstuele verbinding? De overeenkomst wordt versterkt doordat er een extra parallel is tussen Zefanja 1:14-18 (1:15bD) en Ezechiël 30:3. De Dag van de HEERE wordt in beide gedeelten omschreven als een 'dag van wolken', wat vrij uniek is. Dat hier een directe relatie is tussen Zefanja en Ezechiël wordt nog aannemelijker door de overeenkomst tussen Zefanja 1:15bD en Ezechiël 34:12, waar de hele uitdrukking blijkt te zijn overgenomen: een 'dag van wolken en donkere wolken.' Er zijn daarnaast thematische overeenkomsten tussen Zefanja 1:14-18 en Ezechiël 30. De Dag van de HEERE wordt aangekondigd en beschreven als een moment van oordeel. Er wordt gebruik gemaakt van taalgebruik dat te maken heeft met oorlogsvoering. De manier waarop dit wordt beschreven is echter wel heel anders.

Vervolgens is het de vraag of er meer verbindingen zijn tussen Zefanja en Ezechiël. We noemden al de overeenkomst tussen Zefanja 1:15 en Ezechiël 34:12. In Ezechiël 34 wordt er gesproken van herstel na het oordeel. De HEERE zal de ballingen die verstrooid zijn op de 'dag van wolken en donkere wolken' weer terugbrengen. Alleen zij die Zefanja 1:15 kennen (en/of Joël 2:2) begrijpen wat met die dag van wolken en donkere wolken wordt bedoeld. Het is dus goed mogelijk dat Ezechiël hier de uitdrukking heeft overgenomen van Zefanja. Een minder duidelijke parallel is er tussen Zefanja 1:18aC en Ezechiël 36:5. In beide verzen wordt gesproken over het vuur van Zijn/Mijn ijver. De vorm is niet exact hetzelfde en het is daarom theoretisch mogelijk dat Zefanja en Ezechiël onafhankelijk van elkaar teruggrijpen op een andere bron of traditie. Er is echter nog één overeenkomst in de tabel die heel sterk is en volledige zekerheid geeft dat er intertekstuele verbindingen zijn tussen Zefanja 1:18a en Ezechiël. Zefanja 1:18aAB en Ezechiël 7:19 hebben namelijk dezelfde frase: 'ook hun zilver en hun goud zal niet in staat zijn hen te bevrijden op de Dag van de toorn van de HEERE.' Men gaat er in het algemeen van uit dat Ezechiël hier van Zefanja heeft geleend, omdat deze frase bij Ezechiël niet in de Septuagint voorkomt en minder goed past in Ezechiël 7.²⁶⁶ Deze duidelijke overeenkomst is een goed argument om met meer waarschijnlijkheid vast te stellen dat er een intertekstuele verbinding is tussen Zefanja 1:18aC en Ezechiël 36:5.

We kunnen ten eerste concluderen dat er inderdaad intertekstuele verbindingen zijn tussen Zefanja 1:14-18 en Ezechiël. Ten tweede kunnen we op basis van bovengenoemde observaties zeggen dat het waarschijnlijker is dat Ezechiël gebruik heeft gemaakt van Zefanja dan andersom. Dit wordt bevestigd door de datering van de profeten zelf. Zefanja profeteerde volgens het opschrift in de tweede helft van de zevende eeuw BC. Ezechiël ontvangt zijn eerste gezichten volgens 1:1-2 in het begin van de zesde eeuw BC. Dit betekent dat Zefanja geen verbinding heeft gelegd met Ezechiël.

Relatie tussen Zefanja en Obadja

Uit de tabel blijkt dat er twee mogelijke parallellen zijn tussen Zefanja 1:14-18 en Obadja. In Obadja 1:14 wordt de Dag van de HEERE omschreven als een 'dag van benauwdheid' (vgl. Zefanja 1:15bA) en in vers 15 wordt gezegd dat de Dag van de HEERE 'nabij' is (vgl. Zefanja 1:14a). Obadja is een andere profeet waarin de Dag van de HEERE centraal staat. Naast deze grote thematische overeenkomst zijn er echter grote verschillen tussen Zefanja en Obadja in de manier waarop ze de Dag van de HEERE omschrijven. De overeenkomsten zijn te gering om met zekerheid vast te stellen dat er sprake is van een intertekstuele verbinding.

²⁶⁶ Berlin, A., Zephaniah (AB), pp. 91-92; Vlaardingbroek, J., Sefanja (COT), pp. 115-121.

Relatie tussen Zefanja en Maleachi

We hebben hierboven (zie *relatie tussen Zefanja en Joël*) opgemerkt dat er een grote overeenkomst is tussen Joël 2:31 en Maleachi 4:5. Waarschijnlijk heeft Joël hier Maleachi geciteerd. Nu moeten we nog iets zeggen over de overeenkomst tussen Zefanja 1:14a(2) en Maleachi 4:5. In beide teksten wordt gezegd dat de Dag van de HEERE 'groot' is. Is hier een intertekstuele verbinding tussen Zefanja en Maleachi? Allereerst moet gezegd worden dat de frasen niet identiek zijn. In Maleachi staat 'groot en ontzagwekkend' als een bijstelling (zie scheidend accent boven יהוה), wat niet het geval is in Zefanja 1:14a. De vorm komt dus al niet overeen. De idee dat de Dag van de HEERE 'groot' is komt in meer teksten naar voren (vgl. Jer. 30:7; Hos. 1:11, Joël 2:11 en Maleachi 3:2) en de overeenkomst kan dus evengoed verklaard worden door een gedeelde traditie of toevallig gedeeld taalgebruik. Er is geen thematische overeenkomst tussen (de context van) Zefanja 1:14-18 en (de context van) Maleachi 4:5. We concluderen dat er geen intertekstuele verbinding is tussen Zefanja 1:14-18 en Maleachi.

Relatie tussen Zefanja en Spreuken en Job

Een interessante overeenkomst is er tussen Zefanja 1:15a en Spreuken 11:4. Een van de wijze uitspraken van Spreuken is dat 'bezit niet baat op de dag van de toorn, maar gerechtigheid redt van de dood' (11:4). Hoewel het moeilijk te bewijzen is dat hier inderdaad sprake is van een intertekstuele verbinding, wordt de wijsheid van Spreuken volledig beaamd door de uitspraak van Zefanja dat 'zilver en goud niet in staat zijn de mensen te bevrijden op de dag van de toorn van de HEERE' (1:18). Minder duidelijk is de overeenkomst met Job 21:30, waar gezegd wordt dat de kwaaddoener wordt gespaard voor de dag van de ondergang en voor 'de dag van de toornen (meervoudsvorm).' We concluderen dat Zefanja misschien wel een verbinding legt met Spreuken en waarschijnlijk niet met Job.

Relatie tussen Zefanja en Amos

Van alle teksten die spreken over de Dag van de HEERE wordt Amos 5:18-20 over het algemeen het vroegst gedateerd. Het is dus mogelijk dat Zefanja een verbinding legt met Amos. Uit de tabel blijkt dat de enige (mogelijke) duidelijke overeenkomst tussen Zefanja en Amos in Zefanja 1:15bC aanwezig is. Zowel in Zefanja 1:15bC en in Amos 5 (vers 20) wordt de Dag van de HEERE omschreven met 'duisternis' en 'donkerheid'. Hoewel het thema en de idee dus overeenkomt, is er geen overeenkomst in de vorm. Men kan stellen dat de woorden duisternis en donkerheid voor de hand liggende woorden zijn om het oordeel te omschrijven en er sprake is van 'toevallige' overeenkomsten. Het is dus moeilijk aan te tonen dat er sprake is van directe afhankelijkheid.

Relatie tussen Zefanja en Nahum

Een van de (mogelijke) parallellen tussen Zefanja en Jesaja (zie *relatie tussen Zefanja en Jesaja*) is Zefanja 1:18b en Jesaja 10:23. Het is echter ook mogelijk dat in Zefanja 1:18b een verbinding ligt met Nahum 1:8-9, waar ook de uitdrukking 'een verwoestend einde maken' voorkomt. Daarnaast komen in Nahum 1:8-9 de woorden 'duisternis' en 'benauwdheid' voor (vgl. Zefanja 1:15b). Thematisch gebruikt Nahum 1 niet de term de Dag van de HEERE, maar het gaat wel over een moment (of momenten) van oordeel. Nahum spreekt net als Zefanja 2 over de ondergang van Ninevé. Het is goed mogelijk dat Nahum en Zefanja in dezelfde periode hebben geprofeteerd en dat de overeenkomsten zijn toe te schrijven aan toeval of een gedeeld gebruik van dezelfde bron (bijvoorbeeld Jesaja).

Relatie tussen Zefanja en Deuteronomium

Tot slot moeten we vaststellen of Zefanja is beïnvloed door Deuteronomium. Volgens de tabel zijn er maar liefst zes (mogelijke) parallelle teksten in Deuteronomium. De eerste opvallende parallel is tussen Zefanja 1:15bD en Deuteronomium 4:11 en 5:22-23. In deze gedeelten wordt gesproken over de openbaring van de HEERE op de Sinai. Deze verschijning ging gepaard met 'vuur', met 'duisternis' en met 'wolken en donkere wolken'. De thematische overeenkomst tussen Zefanja en deze teksten in Deuteronomium ligt hierin dat de HEERE op de berg Sinai en op de Dag van de HEERE nadert en krachtig aanwezig is. De uitdrukking 'wolken en donkere wolken' wordt niet veelgebruikt in het Oude Testament. Psalm 97:2 gebruikt deze uitdrukking ook om de plaats waar de HEERE is te beschrijven. Het is niet vast te stellen of Psalm 97 hier gebruik heeft gemaakt van andere teksten (met Zefanja zijn er verder geen opvallende overeenkomsten), maar mogelijk ligt hier ook een verbinding met dezelfde teksten in Deuteronomium.

De andere (mogelijke) overeenkomsten in Zefanja 1:14-18 met Deuteronomium zijn aanwezig in de laatste hoofdstukken van Deuteronomium. In Deuteronomium 28 worden de zegen en vloeken van het verbond genoemd. Onder de vloeken staat beschreven dat het volk getroffen zal worden met 'blindheid' en dat ze op de middag zullen rondtasten 'zoals een blinde rondtast in het donker' (Deut. 28:28-29; vgl. Zefanja 1:17aB). De HEERE zal vijanden op het volk afsturen (Deut. 28:48vv) die het volk zullen 'verdrukken' (vgl. Zefanja 1:17aA), totdat hun 'hoge' en 'onoverwinnelijke' muren, waarop ze in heel het land vertrouwen, neervallen (Deut. 28:52; vgl. Zefanja 1:16b).

In Deuteronomium 29:20 en 32:21-22 wordt gesproken over de 'ijver' van de HEERE die zal ontbranden (Deut. 29:20; vgl. Zefanja 1:18aC). Door het dienen van de afgoden (Deut. 32:21; vgl. Zef. 1:4-6) brengt het volk de HEERE tot 'ijver'. De HEERE zegt dat 'een vuur' is aangestoken in Zijn toorn dat zal 'het land' met zijn opbrengst 'verteren' (Deut. 32:22; vgl. Zef. 1:18aC).

Dat hier geen sprake is van een opeenhoping van toevallige overeenkomsten, blijkt hieruit dat er in Zefanja heel veel duidelijke citaten zijn uit en allusies zijn op Deuteronomium (zie Zefanja 1:5 en Deut. 4:19 en 17:3; Zefanja 1:13 en Deut. 28:30, 39; Zefanja 2:7 en Deut. 30:3; Zefanja 2:9 en Deut. 29:23; Zefanja 3:5 en Deut. 32:4; Zefanja 3:7 en Deut. 31:29; Zefanja 3:17 en Deut. 30:9; Zefanja 3:19-20 en Deut. 26:19 en 30:4).

Het is dus duidelijk dat er intertekstuele verbindingen zijn tussen Zefanja en Deuteronomium. Hoewel Deuteronomium door sommige wetenschappers heel laat wordt gedateerd (vijfde eeuw BC), zijn er argumenten om het heel vroeg te dateren. De structuur van Deuteronomium is vergelijkbaar met een vazalverdrag die bekend was bij de Hethieten uit de veertiende eeuw BC. De vorm en literaire structuur van de verbondsverdragen zijn in de loop van de eeuwen veranderd. De vorm van Deuteronomium komt mogelijk het best overeen met de verbondsverdragen uit de veertiende eeuw. Daarnaast zijn er inhoudelijke overeenkomsten met de politieke en wettelijke verdragen.²⁶⁷

Mijn conclusie is dat Zefanja heel waarschijnlijk verbindingen heeft gelegd met Deuteronomium, hoewel men niet volledig kan uitsluiten dat beiden gebruik hebben gemaakt van dezelfde (ons onbekende) bron. Zefanja wijst als een profeet van de HEERE, het verbondsvolk terug naar de wet en het getuigenis (vgl. Jesaja 8:20). Zijn boodschap is echter dat het volk door hun zonden niets minder verdient en zal krijgen dan de vloeken van het verbond. De Dag van de HEERE is dus volgens Zefanja het moment dat God verschijnt en Zijn verbondsvloeken zal uitvoeren in Juda.

²⁶⁷ 'Indeed, the form or structure of the book is that of a covenant or treaty, while the content of the book is similar to a legal treatise. The evidence from the ancient Near East, then, strongly supports Deuteronomy as coming from the time which the internal evidence of the text claims: the era of Moses.' (Gentry, P.J. en Wellum, S.J., *God's Kingdom through God's Covenants*, pp. 169-171).

c. Conclusies voor betekenis van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18

Na alles wat we in hoofdstuk 4 en 5 hebben onderzocht over de Dag van de HEERE in het algemeen en over Zefanja in het bijzonder, wordt het tijd om tot conclusies te komen wat de betekenis is van Zefanja 1:14-18 en in het bijzonder wat de boodschap is van de Dag van de HEERE in deze teksten. Daarna kunnen we in het volgende hoofdstuk de hoofdvraag beantwoorden van dit onderzoek.

We hebben in hoofdstuk 4c gezien dat het per passage nodig is om vast te stellen 1) op welke manier God ingrijpt; 2) wie de doelgroep zijn; 3) wat het moment is dat God zal ingrijpen en 4) wat het effect is van Gods ingrijpen. In Zefanja 1:14-18 is het duidelijk dat de HEERE Zelf een actieve rol speelt. Dit komt het meest duidelijk naar voren in Zefanja 1:17a, waar de HEERE spreekt: 'Ik zal de mensen verdrukken' en in vers 18b, waar Zefanja spreekt: 'Want Hij zal een zeker en spoedig verwoestend einde maken aan alle inwoners van de aarde'. Impliciet komt de centrale rol die de HEERE speelt in het oordeel ook naar voren in de verwijzingen van vers 15b naar Deuteronomium 4 en 5, waar de verschijning van de HEERE wordt beschreven met de woorden 'duisternis' en 'wolken en donkere wolken'. Het lijkt er echter op dat de HEERE gebruik maakt van een leger. In vers 14b, 16 en 17b klinken duidelijk militaire ideeën door. Als we deze verzen lezen in het licht van Jesaja 13 (zoals we hebben ontdekt is Zefanja waarschijnlijk beïnvloed door Jesaja), dan komt nog sterker naar voren dat de HEERE gebruik maakt van een leger (vgl. Jes. 13:3-5). Wie dit leger vormen wordt niet in Zefanja duidelijk gemaakt. Als we de tekst echter lezen in het licht van de historische achtergrond (zie hoofdstuk 5a) en de Dag van de HEERE inderdaad 'nabij' is, dan is het waarschijnlijk dat Zefanja doelt op het Babylonische leger. De val van Assyrië is al in beeld (2:13-15) en Babel wordt een steeds groter probleem voor Juda tegen het einde van de zevende eeuw BC. Het zou slechts nog enkele decennia duren voordat Jeruzalem inderdaad werd ingenomen en weggevoerd door Babel. We hebben hiermee al antwoord gegeven op het tweede en derde punt, 2) wie de doelgroep zijn en 3) welk moment van Gods ingrijpen wordt bedoeld. Maar hier moet meer over gezegd worden.

Zoals is gebleken worden vers 17 en 18 vaak universeel en eschatologisch opgevat. In vers 16 is Jeruzalem en Juda nog in beeld met hun onoverwinnelijke steden en hoge hoektorens. In vers 17 wordt er mogelijk algemener gesproken over 'de mensen' en in vers 18 wordt er waarschijnlijk gesproken over 'heel de aarde' en 'alle inwoners van de aarde'. Mijns inziens moet men deze verzen *allereerst* op Juda moet betrekken en pas in tweede instantie breder trekken naar andere volken. Er wordt namelijk duidelijk verwezen naar de verbondsvloeken van Deuteronomium 28. De HEERE straft Juda omdat zij het (Sinaïtisch of Mozaïsch) verbond hebben verbroken. Uit de exegese is tegelijk duidelijk gebleken dat er inderdaad sprake is van een bredere doelgroep. Het oordeel dat komt door de komst van de Dag van de HEERE treft niet alleen Juda, maar ook andere volken. In hoofdstuk 2 worden deze volken expliciet genoemd en in hoofdstuk 3 wordt deze focus op andere koninkrijken herhaald en wordt de betekenis van Zefanja 1:18 verduidelijkt (3:8). Hoewel dit nog geen universeel en eschatologisch oordeel hoeft te betekenen, ligt het voor de hand deze lijn door te trekken naar het uiteindelijke en definitieve oordeel dat God over heel de aarde zal vellen.

Hiermee is ook 4) het effect van de Dag van de HEERE duidelijk. In Zefanja 1:14-18 wordt er alleen negatief gesproken over de Dag van de HEERE. Het is een verschrikkelijk moment van Gods toorn, waarop mensen veel zullen lijden en veel mensen zullen sterven. Het is een moment van onontkoombare en totale verwoesting, vernieling en vernietiging. Men kan hier alleen maar op reageren met angst en benauwdheid. Het is in Zefanja 2:3 dat er voorzichtige hoop wordt geboden voor hen die zich bekeren en in Zefanja 3:9vv. dat de Dag van de HEERE, een nieuw moment van Gods ingrijpen, wordt aangekondigd als een moment van verlossing, bevrijding en herstel.

6. Relevantie van de theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen voor de exegese van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18

We hebben in hoofdstuk 3 het ontstaan van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd en zo gelezen moeten worden beschreven en de argumenten van de voorstanders en tegenstanders op een rij gezet. Op basis van de historische gegevens is het overduidelijk dat de Twaalf Kleine Profeten een bepaalde eenheid hebben gevormd. De historische bronnen maken echter niet duidelijk om wat voor soort eenheid het gaat en hoe deze eenheid is ontstaan. Voorstanders van de theorie pleiten er voor dat een (groep) redacteur(en) de Twaalf Kleine Profeten tot één boek heeft geredigeerd doormiddel van intertekstuele verbindingen.

De aanwezigheid van *catchwords* aan het einde van een geschrift en het begin van het daarop volgende geschrift binnen de Twaalf Kleine Profeten is één van de sterkste argumenten van de voorstanders. Daarnaast zijn er meer soorten intertekstuele verbindingen en men meent dat de Twaalf Kleine Profeten ook tot een eenheid zijn gemaakt door thema's en motieven toe te voegen die nu in (bijna) alle Twaalf Kleine Profeten voorkomen. Een van deze thema's en motieven is de Dag van de HEERE. Deze dag is niet alleen het centrale thema van Joël (die bijna helemaal in het begin staat van de Twaalf Kleine Profeten volgens de volgorde van de MT), maar ook van Amos, Obadja en Zefanja. Daarna eindigt Maleachi ook, als de laatste van de Twaalf Kleine Profeten, met de Dag van de HEERE en zijn er duidelijke intertekstuele verbindingen tussen teksten over de Dag van de HEERE in Joël en de andere profeten. Dit zou kunnen betekenen dat de Dag van de HEERE één van de meest belangrijke thema's is van al de Twaalf Kleine Profeten en dat er een bepaalde ontwikkeling is van dit thema door de Twaalf Kleine Profeten heen.

We hebben in de laatste paragraaf van hoofdstuk 3 gezien hoe dit door voorstanders van de theorie verschillend wordt uitgewerkt.²⁶⁸ Zij pleiten er voor om wat de ene profeet zegt over de Dag van de HEERE te lezen in het licht van wat de andere (voorafgaande) profeten hierover zeggen. Dit betekent bijvoorbeeld dat de lezer van Amos weet wat Joël hierover heeft gezegd en dat men bij Obadja moet weten dat het oordeel van de Dag van de HEERE ook Israël aangaat, hoewel dit door Obadja zelf niet wordt gezegd. Deze manier van lezen komt er op neer dat de boodschap van één profeet door de andere profeten wordt versterkt (waar hun boodschap min of meer hetzelfde is) of juist wordt afgezwakt (in het geval de boodschap heel anders is). In het laatste geval bestaat dus de kans dat men een profeet laat zeggen wat hij juist niet wil zeggen en niet laat zeggen wat hij juist wel wil zeggen. Voorstanders van de theorie beamen dit en stellen dat de betekenis van het geheel de betekenis die de teksten in hun eigen historische context hadden overheerst. De theorie dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek moet lezen heeft dus grote gevolgen voor de exegese.

Dit is ongetwijfeld ook het geval voor de exegese van Zefanja 1:14-18, hoewel dit door de voorstanders van de theorie (nog) niet praktisch is uitgewerkt. Volgens hun benadering moet men alles wat Zefanja zegt over de Dag van de HEERE lezen in het licht van wat Joël, Amos, Obadja en andere profeten vóór Zefanja al over de Dag van de HEERE hebben gezegd. In het geval Zefanja precies hetzelfde zegt als de profeten die voor hem staan, komt men niet tot een andere boodschap. Dit betekent enerzijds dat het toepassen van de theorie geen gevaar oplevert dat men de eigen betekenis verloren laat gaan van Zefanja en anderzijds dat het toepassen van de theorie niet veel meerwaarde heeft, dus niet zo relevant is. Als Zefanja echter wel een andere boodschap heeft dan de voorgaande profeten, dan heeft het toepassen van deze theorie (soms) grote gevolgen. Dit betekent dat het toepassen van de theorie wel relevant is, mits de theorie houdbaar is.

²⁶⁸ Overigens pleiten Petersen en Jeremias, tegenstanders van de theorie, ook voor het lezen van de Twaalf Kleine Profeten *alsof* het één boek is aan de hand van het thema van de Dag van de HEERE.

Zoals we in hoofdstuk 3 bij *de argumenten tegen* hebben gezien, zijn de argumenten voor de theorie te ontcrachten met sterke tegenargumenten en/of alternatieve verklaringen. Zo maken de historische gegevens wel duidelijk dat de Twaalf Kleine Profeten op een gegeven moment op één rol werden geschreven, maar dit betekent nog niet dat ze één boek vormden. De historische gegevens maken ook duidelijk dat de volgorde van de Twaalf Kleine Profeten varieerde en dat de vroegere en latere exegese van de Twaalf Kleine Profeten de profeten steeds als afzonderlijke geschriften benaderen.

De argumenten op basis van literaire kenmerken kunnen ook worden bekritiseerd. Men hoeft het bestaan en de aanwezigheid van *catchwords* niet te ontkennen om toch vast te stellen dat deze intertekstuele verbindingen soms wel erg zwak zijn om te kunnen spreken van auteursintentionele intertekstuele verbindingen. In hoofdstuk 2 hebben we gekeken naar criteria om aan te tonen dat er inderdaad sprake is van een auteursintentionele intertekstuele verbinding. Als we dit toepassen op de *catchwords* dan kunnen we het volgende vaststellen: Ten eerste is de omvang van de intertekstuele verbindingen vaak klein (een enkel los woord), ten tweede zijn het vaak heel algemeen voorkomende woorden en is de kans op toeval dus groot en ten derde is er in de meeste gevallen geen thematische overeenkomst tussen (de context van) beide gedeelten. De geschiedenis maakt ten vierde duidelijk dat weinig lezers deze *catchwords* hebben opgemerkt (wat duidelijk blijkt uit de vertaling van de Septuagint en de Vulgaat) en ten vijfde kan men zich afvragen of het een zinvolle aanvulling geeft aan de betekenis van een tekst als men de *catchwords* wel opmerkt (behalve dat het een argument is voor de theorie). De aanwezigheid van *catchwords* kan men ook goed verklaren door te stellen dat deze inderdaad in sommige teksten aanwezig zijn, maar al aanwezig waren en slechts een rol hebben gespeeld in het bepalen van de volgorde van de Twaalf Kleine Profeten. Men kan ook spreken van toeval, aangezien men willekeurig twee (profetische) tekstgedeelten naast elkaar kan zetten en in veel gevallen ook overeenkomstig woordgebruik zal aantreffen.

Daarnaast zijn de voorstanders van de theorie in hun argumentatie sterk afhankelijk van hypothesen over de redactiegeschiedenis. Het blijkt in de praktijk echter niet zo makkelijk, zo niet onmogelijk, een reconstructie te geven van de redactiegeschiedenis. De argumentatie op basis van de redactiegeschiedenis is daarom vaak speculatief van aard. Het onderbouwen van een hypothese (de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid zijn geredigeerd) door hypothese op hypothese te stapelen, is niet echt overtuigend. Zeker niet als er in de tekst zelf duidelijke richtingwijzers zijn die de lezer een andere kant op sturen. Alle Twaalf Kleine Profeten hebben namelijk een eigen opschrift, een eigen stijl en een sterke interne coherentie. Als de redacteurs inderdaad wilden dat men de Twaalf Kleine Profeten als één boek zou gaan lezen en niet als twaalf afzonderlijke geschriften, hadden ze dit niet iets duidelijker kunnen aangeven?

Dit neemt niet weg dat er wel duidelijke gedeelde motieven en thema's in de Twaalf Kleine Profeten aanwezig zijn en dat het waardevol is om de teksten op een bepaalde manier in het licht van elkaar te lezen. De theorie dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek gelezen moeten worden, heeft dit weer sterk onder de aandacht gebracht en dat is zeker winst voor de exegese. Maar er is mijns inziens een andere en betere manier om deze intertekstuele verbindingen te verklaren en vruchtbaar te maken in de exegese. Dit wil ik toelichten en onderbouwen aan de hand van het motief van de Dag van de HEERE en mijn eigen exegese van Zefanja 1:14-18.

Het blijkt dat thema's en motieven in de Twaalf Kleine Profeten ook voorkomen in de andere profeten. De Dag van de HEERE komt net zo goed voor in Jesaja, Jeremia en Ezechiël, zeker als men de variaties als 'op die dag', 'in die dagen', etc. meeneemt. De Dag van de HEERE komt niet overal even nadrukkelijk naar voren, maar dit is ook het geval binnen de Twaalf Kleine Profeten.

De overeenkomsten kunnen worden verklaard doordat de profeten van elkaar hebben geleerd en dingen hebben overgenomen of door het feit dat ze ongeveer in dezelfde tijd, gemeenschap en cultuur leefden. Het ligt voor de hand om in een agrarische context veel te spreken over honger en droogte en gebruik te maken van beelden uit de landbouw, akkerbouw, veeteelt, etc. In het geval van de Dag van de HEERE is de tweede optie minder waarschijnlijk, maar het is goed mogelijk dat de profeten van elkaar hebben geleerd en geleend. Men kan de aanwezigheid van de Dag van de HEERE in meerdere profeten dus toeschrijven aan de profeten zelf, in plaats van aan latere redactionele bewerking. Dit wordt bevestigd door de verschillen die er zijn tussen de profeten als ze spreken over de Dag van de HEERE. De profeten passen het toe op verschillende groepen, op verschillende momenten en geven er een verschillende invulling aan.

Profeten die gebruik maken van de Dag van de HEERE kunnen (onafhankelijk van elkaar) gebruik maken van dezelfde bron of traditie. Zo kunnen zowel Joël als Zefanja allebei geleerd en geleend hebben van Jesaja. Dit betekent dat men de overeenkomst tussen Joël en Zefanja niet toe hoeft te schrijven aan een redactionele bewerking, ook niet hoeft te verklaren door te stellen dat Joël is beïnvloed door Zefanja (hoewel dit waarschijnlijk wel het geval is in Joël 2:1-2) of andersom, maar dat beiden gebruik hebben gemaakt van of zijn beïnvloed door Jesaja. Hieruit volgt dat men soms de Twaalf Kleine Profeten juist niet in het licht van elkaar moet lezen, maar in het licht van geschriften buiten de Twaalf Kleine Profeten.

Hierbij moet men ook rekening houden met de richting van de intertekstuele verbinding. Het kan zijn dat er wel sprake is van een intertekstuele verbinding, maar dat dit geen gevolgen hoeft te hebben voor de exegese. Zo hebben we vastgesteld dat er heel waarschijnlijk een intertekstuele verbinding is tussen Zefanja 1:14-15b en Joël 2:1-2. Dit betekent echter niet dat men Zefanja dus moet lezen in het licht van Joël 2. Als men Joël later dateert dan heeft Zefanja Joël niet gekend. Men moet Joël lezen in het licht van Zefanja, maar niet andersom.

Uit de vastgestelde intertekstuele verbindingen in Zefanja 1:14-18 blijken er vooral intertekstuele verbindingen te zijn met Deuteronomium, (Proto-)Jesaja, Ezechiël en Joël. De overeenkomsten met de andere (mogelijke) parallelle teksten zijn mijns inziens te zwak om auteursintentionele intertekstuele verbindingen vast te stellen. Onderzoek naar de relatie tussen Zefanja en Deuteronomium en Zefanja en Jesaja maakt duidelijk dat Zefanja heel waarschijnlijk is beïnvloed door Proto-Jesaja (o.a. in het gebruik van het idee van de Dag van de HEERE) en zeker verbindingen legt met Deuteronomium. Onderzoek naar de relatie tussen Zefanja en Ezechiël en Zefanja en Joël maakt duidelijk dat Ezechiël en Joël waarschijnlijk zijn beïnvloed door Zefanja en niet andersom.

Om de betekenis van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18 vast te stellen is het mijns inziens dus nodig om Zefanja te benaderen als een apart geschrift. De teksten moeten gelezen worden tegen de achtergrondinformatie die uit het geschrift zelf duidelijk wordt. Hier speelt het opschrift een hele belangrijke rol. Tegen deze achtergrond heeft Zefanja een eigen en unieke boodschap, die duidelijk wordt door te luisteren naar wat de teksten zelf zeggen. Men moet de teksten alleen lezen in het licht van andere teksten (buiten Zefanja) als de tekst daartoe zelf duidelijk aanwijzingen geeft. Pas nadat men heeft aangetoond dat er sprake is van intertekstuele verbindingen kunnen deze teksten een rol gaan spelen in de interpretatie. In het geval van Zefanja 1:14-18 vergroten alleen de teksten uit Jesaja en Deuteronomium de betekenis (tenzij men Joël en Ezechiël eerder dateert dan Zefanja). Dit betekent dat men Zefanja 1:14-18 juist niet moet lezen in het licht van de Twaalf Kleine Profeten en dat de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek moeten worden gelezen niet helpt om de betekenis en boodschap van de Dag van de HEERE in Zefanja 1:14-18 vast te stellen. Het toepassen van deze theorie kan de eigen boodschap van Zefanja slechts bevestigen of verhullen.

7. Samenvatting en conclusies

In het tweede hoofdstuk hebben we gekeken naar de opkomst en de aard van het onderzoek naar intertekstuele verbindingen. Hoewel men in het oudtestamentisch onderzoek altijd aandacht heeft gehad voor literaire overeenkomsten tussen teksten in de Bijbel, is de laatste decennia de aandacht voor intertekstuele verbindingen door de invloed van literaire wetenschappers als Bakhtin en Kristeva sterk toegenomen. Kristeva komt voor het eerst met de term intertekstualiteit en bedoelt hiermee dat elke tekst een mozaïek is van andere teksten, waarbij ze niet alleen doelt op geschreven teksten, maar op elk cultureel systeem en heel de maatschappelijke orde voor zover die gematerialiseerd is in tekens. Daarnaast maakt het Kristeva niet uit of een auteur van de tekst zelf bewust verbindingen heeft gelegd met andere teksten. Het is de lezer die bewust of onbewust intertekstuele verbindingen legt en de tekst een eigen betekenis geeft. Veel onderzoekers nemen wel de term intertekstualiteit van Kristeva over, maar geven er niet dezelfde invulling aan. Sommigen beperken het woord teksten wel tot geschreven teksten en vinden dat er pas sprake is van een intertekstuele verbinding als het de intentie was van de auteur of redacteur verbindingen te leggen met andere teksten. Anderen die voor dezelfde benadering kiezen, vinden dat men dan geen gebruik mag maken van de term intertekstualiteit en kiezen voor andere terminologie. Dit zorgt voor verwarring en daarom moet elke onderzoeker allereerst duidelijk maken welke terminologie hij gebruikt en wat hij met bepaalde termen precies bedoelt. Vaak is men op zoek naar intentionele intertekstuele verbindingen, relaties tussen teksten die de auteur(s) of redacteur(en) zo hebben bedoeld en belangrijk zijn om de teksten goed te begrijpen. In deze onderzoeksbenadering is het noodzakelijk dat men bepaalde objectieve criteria hanteert. Men moet overtuigend kunnen aantonen dat de auteur of redacteur van de tekst een intertekstuele verbinding heeft gelegd. Het taalgebruik dat overeenkomt moet voldoende omvang hebben en hoe minder algemeen de overeenkomstige woorden en/of uitdrukkingen zijn, hoe groter de kans dat er inderdaad sprake is van een intertekstuele verbinding. Als er daarnaast meerdere (mogelijke) verbindingen liggen tussen de (context van de) teksten, neemt de zekerheid toe. Er is bijna altijd sprake van enige subjectiviteit en men moet het accepteren dat de overtuigingskracht per geval sterk kan verschillen. Vervolgens is het de taak van de exegeet om de vastgestelde intertekstuele verbindingen te interpreteren. Ten eerste moet bepaald worden welke tekst gebruik heeft gemaakt van de andere tekst en vervolgens moet men proberen te bedenken wat hier de reden voor was en welke gevolgen dit heeft voor de interpretatie van de teksten.

In het derde hoofdstuk hebben we gekeken naar een ontwikkeling die nauw verbonden is aan het onderzoek naar intertekstuele verbindingen, namelijk de opkomst van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten tot één boek zijn geredigeerd en daarom als één boek gelezen moeten worden. Nogalski is één van de eerste en meest belangrijke voorstanders van deze theorie. Hoewel hij kritisch staat ten opzichte van eerder onderzoek naar (de eenheid van) de Twaalf Kleine Profeten, bouwt hij er ook op voort. Zelf komt hij op grond van historische en literaire gegevens tot de conclusie dat een (groep) redacteur(en) de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid heeft gevormd. Hoewel de bronnen duidelijk aangeven dat de Twaalf Kleine Profeten op een bepaalde manier een eenheid vormden, ontbreekt er in de bronnen informatie over het ontstaan van deze eenheid. Deze probeert Nogalski echter op te sporen door intertekstuele verbindingen op te sporen die door een (groep) redacteur(en) is aangelegd om de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid te vormen. Niet de enige, maar wel de meest belangrijke en duidelijke soort intertekstuele verbindingen die de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid maken zijn de *catchwords*. Overeenkomende woorden aan het einde van een profeet en aan het begin van de daarop volgende profeet, volgens de volgorde van de MT.

Naast *catchwords* zijn er belangrijke thema's en motieven die door de Twaalf Kleine Profeten heenlopen en de geschriften tot een eenheid maken. Het gaat hier om motieven die allemaal in Joël voorkomen en vervolgens terugkeren in de daaropvolgende profeten. Eén van deze thema's en motieven is de Dag van de HEERE. Het is ten eerste belangrijk om vast te stellen dat deze *catchwords* en thema's en motieven door redacteurs zijn toegevoegd met het doel de Twaalf Kleine Profeten aan elkaar te verbinden en vervolgens te ontdekken wat voor lezerstrategie deze redacteurs voor ogen hadden.

In het onderzoek hiernaar heeft Nogalski bijval gekregen van andere onderzoekers. Sommigen proberen de theorie van Nogalski te bevestigen door redactionele bewerking aan te tonen op plaatsen waar (mogelijk) sprake is van intertekstuele verbindingen. Anderen nemen de theorie van Nogalski als uitgangspunt en werken dit concreet uit. Belangrijke voorbeelden hiervan zijn de studies van Rendtorff en Schart, die een bepaalde opbouw en ontwikkeling proberen te ontdekken van het thema de Dag van de HEERE van Joël tot Maleachi. Men moet alle teksten over de Dag van de HEERE interpreteren in het licht van teksten over de Dag van de HEERE in de profeten die eerder in de Twaalf Kleine Profeten staan. Soms bevestigt en versterkt dit de boodschap van de profeet, soms moet deze juist gecorrigeerd, aangevuld of afgezwakt worden. Het is duidelijk dat dit (grote) gevolgen heeft voor de exegese. Overigens stellen ook sommige tegenstanders van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeten als één boek gelezen moeten worden een zelfde benadering voor. Zij stellen dat het waarschijnlijk niet de *intentie* was van de auteurs en redacteurs de Twaalf Kleine Profeten zo te lezen, maar dat het wel het *effect* is.

Er zijn echter ook tegenstanders van de theorie. Met name Ben Zvi is met belangrijke tegenargumenten gekomen, juist omdat de theorie (grote) gevolgen heeft voor de interpretatie van de Twaalf Kleine Profeten. De historische gegevens bewijzen niet dat de Twaalf Kleine Profeten één boek vormden. De gegevens die duidelijk maken dat de Twaalf Kleine Profeten een bepaalde eenheid hebben gevormd, kunnen ook anders uitgelegd worden. Daarnaast maakt de receptiegeschiedenis duidelijk dat men nooit de Twaalf Kleine Profeten als een eenheid interpreteerde. Ook de argumentatie op basis van intertekstuele verbindingen is minder sterk dan het lijkt. In veel gevallen zijn de *catchwords* losse, veelvoorkomende woorden en zijn ze losgemaakt van hun verband. Veel *catchwords* kan men toeschrijven aan toeval of slechts stellen dat ze al in de tekst aanwezig waren en een rol hebben gehad in het ordenen van de Twaalf Kleine Profeten. Dat de volgorde van de Twaalf Kleine Profeten verschilt in de diverse overleveringen en vertalingen en dat de Griekse vertalers niets hebben gedaan met de *catchwords* maakt al duidelijk dat men toen niet beseftte dat men met één boek te maken had dat op de juiste volgorde als een eenheid gelezen moest worden.

Ook andere vormen van intertekstuele verbindingen, zoals thematische overeenkomsten en veelvoorkomende motieven, bewijzen niet dat er sprake is van latere toegevoegde intertekstuele verbindingen om de Twaalf Kleine Profeten tot een eenheid te vormen. De profeten hebben ongetwijfeld dingen van elkaar geleerd en overgenomen of kunnen 'toevallig' gebruik hebben gemaakt van dezelfde motieven omdat ze in een hele vergelijkbare (bijv. agrarische) context leefden. De redactiekritiek is vaak speculatief en hypothetisch van aard en conclusies worden sterk beïnvloed door de vooronderstellingen en verwachtingen die men heeft. Ben Zvi verwijt Nogalski dan ook hypothese op hypothese te stapelen en te veel gebruik te maken van cirkelredentie. Het meest belangrijke tegenargument is misschien wel dat de Twaalf Kleine Profeten zichzelf presenteren als aparte geschriften. Zowel de opschriften als de interne coherentie van de twaalf profeten wekken de indruk bij de lezer ze als aparte geschriften te moeten lezen. Dit betekent echter niet dat men de aanwezigheid van intertekstuele verbindingen moet ontkennen. Het is alleen de vraag of men die niet anders moet verklaren en interpreteren dan de theorie van Nogalski dit voorstelt.

In het vierde hoofdstuk hebben we gekeken naar de resultaten van het onderzoek naar de Dag van de HEERE. In de vorige eeuw zijn er belangrijke studies gedaan naar de oorsprong, ontwikkeling en betekenis van de Dag van de HEERE. Verschillende theorieën werden geopperd om het ontstaan en gebruik van deze term in de profetische literatuur te verklaren. Zowel Mowinckel, Von Rad, Cross als Fensham deden een concreet voorstel. Ze zochten de oorsprong van de Dag van de HEERE respectievelijk in een troonsbestijgingcultus, in het idee van een 'heilige oorlog', in een combinatie van deze twee en in de verbondstradities. Elke hypothese werd echter door anderen bestreden omdat er altijd teksten waren over de Dag van de HEERE die niet goed met de hypothese waren te verenigen. Weiss en Hoffmann deden een algemener voorstel. Beiden stellen dat het idee van de Dag van de HEERE haar oorsprong heeft in de tradities van de verschijningen van de HEERE. De HEERE verschijnt Zelf op bijzondere momenten in de geschiedenis om te handelen. De geschiedenis heeft duidelijk gemaakt de verschijningen van de HEERE tot redding maar ook tot oordeel kunnen zijn. Dit is precies wat men terugvindt in alle teksten over de Dag van de HEERE. Latere profeten dan Amos hebben de term een eschatologische betekenis gegeven. De aandacht voor dit onderzoek nam na de studie van Hoffmann in 1981 snel af, zonder dat er consensus was gevonden. Het onderzoek naar de oorsprong van de Dag van de HEERE heeft echter veel inzicht gegeven in het gebruik en de betekenis van de Dag van de HEERE. In veel teksten die spreken over de Dag van de HEERE kan men verbanden leggen met oorlog, met het verbond en met verschijningen van de HEERE.

Met dit in het achterhoofd hebben we vervolgens gekeken naar het voorkomen en het vaststellen van de exacte betekenis van de Dag van de HEERE. Sommige onderzoekers pleiten voor een beperking tot de teksten die de exacte uitdrukking Dag van de HEERE gebruiken. De meesten pleiten echter voor een bredere benadering waarin alle teksten die op een bepaalde manier spreken over de Dag van de HEERE worden meegenomen. De Dag van de HEERE blijkt, met alle variabele verwijzingen ernaar, ontzettend vaak voor te komen in alle profetische literatuur. Dit maakt het lastig om tot de precieze betekenis te komen. De Dag van de HEERE lijkt een vrij algemene term te zijn die op veel verschillende manieren wordt ingevuld. Wat in alle teksten over de Dag van de HEERE echter terugkomt is dat er sprake is van een effectief moment van Gods ingrijpen in de menselijke gebeurtenissen. Elke profeet vult dit echter op zijn eigen manier in en daarom is het nodig om, soms zelfs binnen een profeet, vier verschillende dingen vast te stellen. Ten eerste verschilt de manier waarop God ingrijpt. Hij kan direct of indirect handelen. Ten tweede is de doelgroep niet altijd hetzelfde. De ene keer is de Dag van de HEERE gericht tegen Juda, de andere keer tegen Israël, andere volken of één specifieke vijand van Israël/Juda. Ten derde moet men vaststellen op welk moment God zal ingrijpen. Dit kan de nabije, maar ook de verre (eschatologische) toekomst zijn. In sommige teksten is de Dag van de HEERE al verleden tijd. Ten vierde verschilt het per tekst wat het effect is van Gods ingrijpen. Vaak is de Dag van de HEERE een dag van oordeel. Maar het kan evengoed een moment van herstel en zegen zijn.

In hoofdstuk vijf hebben we exegese gedaan van Zefanja 1:14-18. Zefanja heeft volgens het opschrift geprofeteerd in de tijd van koning Josia, in de zevende eeuw voor Christus. Koning Josia is bekend geworden om zijn reformatie. De vondst van het wetboek in ca. 622 BC was hierin een belangrijk moment. Het is goed mogelijk dat Zefanja in deze reformatie een rol heeft gespeeld, hetzij in de aanloop er naar toe of in de tijd van en/of na de reformatie. Het is opvallend dat er in Zefanja veel verwijzingen zijn naar Deuteronomium. Het is goed mogelijk dat het wetboek dat werd gevonden (nauw) overeenkomt met Deuteronomium. Daarnaast profeteert Zefanja over de val van Nineve, wat in 612 BC is gebeurd. Zefanja zou dan vrij exact te dateren zijn tussen ongeveer 622 en 612 BC.

Zij die Zefanja later dateren dan het opschrift zelf aangeeft, menen dat (een deel van) Zefanja in de tijd van koning Jozakim (ca. 609-598 BC) geplaatst moet worden. Het oprukken van Babel en de verwachting van een spoedige verwoesting van Jeruzalem is daar een belangrijk argument voor. Net als de andere argumenten voor deze theorie geldt dat de argumenten grotendeels ook van toepassing zijn op de tijd van koning Josia na de reformatie. Het is in elk geval voor de hand liggend om Zefanja 1:14-18 te lezen tegen de historische achtergrond van de dreigende opkomst van het Babylonische leger.

Het is duidelijk dat de Dag van de HEERE het centrale thema is van Zefanja. In elk hoofdstuk wordt gesproken over de Dag van de HEERE. In geen gedeelte echter zo vaak en expliciet als in Zefanja 1:14-18. De exegese heeft duidelijk gemaakt dat de Dag van de HEERE volgens Zefanja een moment is waarop de HEERE Zelf een hele actieve rol speelt. Het gebruik van militaire ideeën maakt echter duidelijk dat de HEERE zal handelen doormiddel van een leger. Heel waarschijnlijk doelt Zefanja hier op het Babylonische leger. De geschiedenis heeft in elk geval duidelijk gemaakt dat de woorden van Zefanja met betrekking tot Juda en Jeruzalem waar zijn geworden in ca. 587 BC door het Babylonische leger. Zefanja richt zich duidelijk tot Juda en Jeruzalem en de gevonden intertekstuele verbindingen maken duidelijk dat Zefanja onder andere een verbinding legt met de verbondsvloeken van Deuteronomium. Omdat het volk het verbond heeft verbroken, zal de HEERE hen straffen door hen te benauwen en als blinden te laten lopen in de duisternis. Tegelijk verbreedt Zefanja het perspectief en wordt duidelijk dat het oordeel van de Dag van de HEERE ook andere volken aangaat. Specifieke volken worden beschreven in hoofdstuk 2, maar in hoofdstuk 3 wordt er in het algemeen gesproken over de heidenvolken en is het mogelijk een universeel (en eschatologisch) perspectief in deze verzen te lezen. In Zefanja 1:14-18 is de Dag van de HEERE een dag van toorn. Het is een dag waar het volk terecht bang voor kan worden. Ongetwijfeld komen hier de woorden van Jesaja, van wie Zefanja mogelijk heeft geleerd en geleend, in gedachten: 'Weeklaag, want de Dag van de HEERE is nabij; als een verwoesting van de Almachtige komt hij.' (Jes. 13:6).

In het zesde hoofdstuk hebben we de hoofdvraag beantwoord wat de relevantie is van de theorie dat de Twaalf Kleine Profeet als één boek gelezen moeten worden voor de Dag van de HEERE. Als men deze theorie toepast heeft dit (grote) gevolgen voor de exegese. De uitwerking van de toepassing van deze theorie op het thema van de Dag van de HEERE heeft duidelijk gemaakt dat de boodschap van een profeet een andere betekenis kan krijgen door de boodschap te lezen in het licht van wat voorgaande profeten hebben gezegd. Het blijkt dus dat de toepassing van de theorie invloed heeft op de exegese van Zefanja 1:14-18. Het is echter de vraag of de theorie houdbaar is en of men de theorie dus wel mag/kan toepassen. Uit de discussie in het derde hoofdstuk werd duidelijk dat de argumenten voor de theorie kunnen worden ontkracht en dat er sterke tegenargumenten zijn. Daarnaast heeft het onderzoek naar intertekstuele verbindingen in Zefanja 1:14-18 duidelijk gemaakt dat er nauwelijks (overtuigende) verbindingen liggen met andere Kleine Profeten. De duidelijkste verbinding is er met Joël, een verbinding die Joël waarschijnlijk heeft gelegd. Zefanja zelf heeft geen verbindingen gelegd met de andere Kleine Profeten. Daarnaast is juist duidelijk geworden dat er intertekstuele verbindingen zijn met Jesaja, Ezechiël en Deuteronomium. Voor Ezechiël geldt waarschijnlijk hetzelfde als voor Joël. Het lijkt er echter sterk op dat Zefanja is beïnvloed door Proto-Jesaja en het is vrijwel zeker dat Zefanja verbindingen heeft gelegd met Deuteronomium. In plaats van Zefanja 1:14-18 te lezen in het licht van de Twaalf Kleine Profeten is in dit onderzoek gebleken dat het beter is Zefanja te lezen als een apart geschrift, waarbij het relevant is de teksten te lezen in het licht van alle oudtestamentische teksten waarmee de tekst zelf duidelijke intertekstuele verbindingen legt.

Literatuurlijst

Boeken, artikelen en essays

- Baker, D.W., 'Zephaniah: Theology of', in: W.A. VanGemeren, *NIDOTTE IV* (Grand Rapids: Zondervan, 1997), pp. 1309-1312.
- Barker, J.D., 'The Day of the Lord', in: Boda, M.J. en Gordon McConville, J. (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Prophets* (Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2005), pp. 132-143.
- Barton, J., 'The Day of Yahweh in the Minor Prophets', in: *The Old Testament: Canon, Literature, and Theology: Collected Essays of John Barton* (2007), pp. 279-288.
- Ben Zvi, E., 'Twelve Prophetic Books' or 'The Twelve'? A Few Preliminary Considerations', in: House, P.R. en Watts, J.W. (eds.), *Forming Prophetic Literature: Essays on Isaiah and the Twelve in Honor of John D.W. Watts* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), pp. 125-156.
- Brueggemann, *An Introduction to the Old Testament: The Canon and Christian Imagination* (Louisville, KY: Westminster John Knox, 2003).
- Eslinger, L.M., 'Inner-Biblical Exegesis and inner- Biblical Allusion: the Question of Category', *Vetus Testamentum*, 42 no. 1 (1992), pp. 47-58.
- Everson, A.J., 'The Days of the Lord', in: *Journal of Biblical Literature*, 93 no.3 (1974), pp. 329-337.
- Fuller, R., 'The Form and Formation of the Book of the Twelve: The Evidence from the Judean Desert', in: House, P.R. en Watts, J.W. (eds.), *Forming Prophetic Literature: Essays on Isaiah and the Twelve in Honor of John D.W. Watts* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), pp. 86-101.
- Gentry P.J. en Wellum S.J., *God's Kingdom through God's Covenants* (Wheaton, Illinois: Crossway, 2015).
- Hays, C.B., 'Echoes of the Ancient Near East? Intertextuality and the Comparative Study of the Old Testament', <http://fuller.academia.edu/ChristopherHays/Papers> [15-03-2019].
- Hays, R.B., *Echoes of Scripture in the Letters of Paul* (New Haven: Yale University Press, 1989).
- Hoffmann, Y., 'The Day of the Lord as a Concept and a Term in the Prophetic Literature', *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* (1981), pp. 37-50.
- Huizinga, L.A., 'The Old Testament in the New, Intertextuality and Allusion', *JSNT*, 38 no. 1 (2015), pp. 17-35.
- Jeremias, J., 'The Function of the Book of Joel for Reading the Twelve', in: Albertz, R., Nogalski, J.D. en Wöhrle, J. (eds.), *Perspectives on the Formation of the Book of the Twelve. Methodological Foundations – Redactional Processes – Historical Insights* (Berlin: Walter de Gruyter, 2012), pp. 77-87.
- King, G., 'The Day of the LORD in Zephaniah', in: *Bibliotheca Sacra*, 152 (1995) pp. 16-32.
- Koptak, P.E., 'Intertextuality', in: Longman, T. en Enns, P. (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Wisdom, Poetry and Writings* (Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2008), pp. 325-332.
- Landy, F., 'Three Sides of a Coin: In Conversation with Ben Zvi and Nogalski, Two Sides of a Coin', *JHS*, vol. 10, article 11 (2010), pp. 1-21.
- Leonard, J.M., 'Identifying Inner-Biblical Allusions: Psalm 78 as a Test Case', *JBL*, 127 no. 2 (2008), pp. 241-265.
- Lettinga, J.P., *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws* (Leiden: Boston, 2012).
- Mayhue, R.L., 'The Bible's Watchword: Day of the LORD', *The Masters Seminary Journal*, 22/1 (2011), pp. 65-88.
- Meek, L.R., 'Intertextuality, Inner-Biblical Exegesis and Inner-Biblical Allusion: The Ethics of a Methodology', *Biblica*, 95 no. 2 (2014), pp. 280-291.

- Moor, J. C. de (ed.), *Intertextuality in Ugarit & Israel* (Leiden: Brill, 1998).
- Moore, M.S., 'Yahweh's Day', *Restoration Quarterly*, 29 no. 4 (1987), pp. 193-208.
- Nogalski, J.D., 'Intertextuality and the Twelve', in: House, P.R. en Watts, J.W. (eds.), *Forming Prophetic Literature: Essays on Isaiah and the Twelve in Honor of John D.W. Watts* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), pp. 102-124.
- Nogalski, J.D., 'Joel as 'Literary Anchor' for the Book of the Twelve', in: Nogalski, J.D., en Sweeney, M.A. (eds.), *Reading and Hearing the Book of the Twelve* (Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2000), pp. 91-109.
- Nogalski, J.D., *Literary Precursors to the Books of the Twelve* (Berlin: Walter de Gruyter, 1993).
- Nogalski, J.D., 'Recurring Themes in the Book of the Twelve: Creating Points of Contact for a Theological Reading', *Interpretation*, 61 (2007), pp. 125-137.
- Nogalski, J.D., 'The Day(s) of YHWH in the Book of the Twelve', in: P.L. Redditt en A. Schart (eds.), *Thematic Threads in the Book of the Twelve* (Berlin: Walter de Gruyter, 2003), pp. 192-213.
- Paul, M.J., 'Zephaniah, Prophet of the Day of YHWH', in: Peels, H.G.L. en Snyman, S.D. (eds.), *The Lion Has Roared* (Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2012), pp. 87-95.
- Peterson, D.L., 'A Book of the Twelve?', in: Nogalski, J.D., en Sweeney, M.A. (eds.), *Reading and Hearing the Book of the Twelve* (Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2000), pp. 3-10.
- Redditt, P.L., 'The Production and Reading of the Book of the Twelve', in: Nogalski, J.D., en Sweeney, M.A. (eds.), *Reading and Hearing the Book of the Twelve* (Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2000), pp. 11-33.
- Redditt, P.L., 'The Formation of the Book of the Twelve: A Review of Research', in: Redditt, P.L. en Schart, A., *Thematic Threads in the Book of the Twelve* (Berlin: Walter de Gruyter, 2003), pp. 1-26.
- Rendtorff, R., 'How to Read the Twelve as a Theological Unity', in: Nogalski, J.D., en Sweeney, M.A. (eds.), *Reading and Hearing the Book of the Twelve* (Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2000), pp. 75-87.
- Rendtorff, R., 'Alas for the Day! The Day of the Lord in the Book of the Twelve', in *God in the Fray: A Tribute to Walter Brueggemann*, ed. Tod Linafelt and Timothy K. Beal (Minneapolis: Fortress Press, 1998), pp. 186-197.
- Ruiten, J.T.A.G.M. van, 'Intertekstualiteit en het Oude Testament', in: Baarda, T. e.a. (eds.), *Internationaal Commentaar op de Bijbel 1* (Kampen: Kok, 2001), pp. 70-75.
- Schart, A., 'Reconstructing the Redaction History of the Twelve Prophets', in: Nogalski, J.D., en Sweeney, M.A. (eds.), *Reading and Hearing the Book of the Twelve* (Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2000), pp. 34-48.
- Schart, A., 'The Concluding Sections of the Writings of the Book of the Twelve Prophets: A Form- and Redaction-critical study', *PRSt*, 43 no. 2 (2016), pp. 243-256.
- Schultz, R.L., 'The Ties that Bind: Intertextuality, the Identification of Verbal Parallels, and Reading Strategies in the Book of the Twelve', in: Redditt, P.L. en Schart, A., *Thematic Threads in the Book of the Twelve* (Berlin: Walter de Gruyter, 2003), pp. 27-45.
- Sommer, B.D., 'Exegesis, Allusion and Intertextuality in the Hebrew Bible: A response to Lyle Eslinger', *Vestum Testamentum*, 46 no. 4 (1996), pp. 479-489.
- Stead, M.R., 'Intertextuality and Innerbiblical Interpretation', in: Boda, M.J. en Gordon McConville, J. (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Prophets* (Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2005), pp. 355-364.
- Sweeney, M.A., 'A Form-Critical Reassessment of Zephaniah', *The Catholic Biblical Quarterly*, no. 53 (1991), pp. 388-408.

Sweeney, M.A., 'Synchronic and Diachronic Concerns in Reading the Book of the Twelve Prophets', in: Albertz, R., Nogalski, J.D. en Wöhrle, J. (eds.), *Perspectives on the Formation of the Book of the Twelve. Methodological Foundations – Redactional Processes – Historical Insights* (Berlin: Walter de Gruyter, 2012), pp. 21-33.

Vielhauer, R., 'Hosea in the Book of the Twelve', in: Albertz, R., Nogalski, J.D. en Wöhrle, J. (eds.), *Perspectives on the Formation of the Book of the Twelve. Methodological Foundations – Redactional Processes – Historical Insights* (Berlin: Walter de Gruyter, 2012), pp. 55-75.

Weren, W., *Intertextualiteit en Bijbel* (Kampen: Kok, 1993).

Weiss, M., 'The Origin of the Day of the Lord – Reconsidered', *Hebrew Union College Annual*, 37 (1966), pp. 29-71.

Wöhrle, J., 'So Many Cross-References!', in: Albertz, R., Nogalski, J.D. en Wöhrle, J. (eds.), *Perspectives on the Formation of the Book of the Twelve. Methodological Foundations – Redactional Processes – Historical Insights* (Berlin: Walter de Gruyter, 2012), pp. 3-20.

Commentaren

Berlin, A., *Zephaniah: A new Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible; New York: Doubleday, 1994).

Irsigler, H., *Zefanja* (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament; Freiburg: Herder, 2002).

Sweeney, M.A., *Zephaniah. A Commentary* (Hermeneia – A Critical and Historical Commentary on the Bible; Minneapolis, MN: Fortress Press, 2003).

Vlaardingebroek, J., *Sefanja* (Commentaar op het Oude Testament; Kampen: Kok, 1993).

Encyclopedia

Ben, A., 'Intertextuality', in: Cancik, H. e.a. (eds.), *Bril's New Pauly: Encyclopaediae of the Ancient World: Antiquity 6* (Leiden: Brill, 2002-2010), pp. 873-875.

Brawley, R.L., 'Intertextuality', in: Sakenfeld, K.D. (ed.), *The New Interpreter's Dictionary of the Bible* 3 (Nashville: Abingdon, 2006-2009), pp. 64-65.